

ცხიერო-პედაგოგიური ღ სალიტერ. ჟურნალი

განათლება

(წელიწადი მესამე)

I

სექტემბერი

1912 წ.



პროფ. ალექსანდრე ხახანაშვილი კუბოში.

განათლება

(წელიწადი მესუთე)

VII

59885

საქტემბერი

1912 წ.

ჟურნალი წლიურად ღირს 3 მ. 50 კ. ნახევარი წლით 2 მან. სახალხო სკოლების მასწავლებლებს ჟურნალი დაეთმობათ წლიურად 2 მან. 50 კაპ.

ცალკე ნომრის ფასი 35 კაპ.

ხელის მოწერა მიიღება ტფილისში წერაკითხვის საზოგადოების წიგნის მაღაზიაში და „ნაკადულის“ რედაქციაში. წერილები და ჟურნალის ფული უნდა გამოიგზავნოს ამ ადრესით: Тифлисъ, Дворянская Грузинская Гимназия. Л. Г. Бодвадзе.

Handwritten notes and signatures on the left side of the page.

ღარი ფილოფ. ტადასუ მისავა

შან-შაკ რუსსო

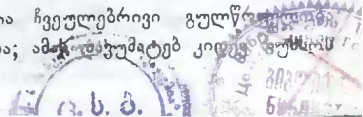
(1712—1778 წ.)

რუსსოს ხსენებაზე პედაგოგიაში რაც სასწაული გვეფინება წინ. ასეთი პიროვნება მეტად იშვიათია და ბუნებაც, უეჭველია, ვერ წარმოშობს მეორე რუსსოს. იგი არც მეცნიერი იყო და არც რომელსაშე სკოლას ეკუთვნოდა. მისი ცხოვრება არა ამ ქვეყნიურ მოტანტალე კაცის ცხოვრება იყო.

კარლილის აზრით რუსსო იყო სწეული, მეტად მღელვარე და თავშეუკავებელი ადამიანი, რომლიც მთავარ პრინციპს გაუმძლარი მისწრაფება შეადგენდა და ყველა მისი შეტდომები და უბედურებანი გამოიხატებთან ერთს სიტყვა-

ში—ეგოიზმში. მაგრამ ამ ეგოისტს, ამ მგრძნობიარე ადამიანს ქანი სტალი მიაწერს შემდეგს ღირსებას: მისი სიტყვით რუსსომ სხვებზე გაცილებით მეტად აამოძრავა დედათა სქესი სათნოების გზისკენ. ამ გაუნათლებელი მოტანტალის წყალობით მთელს დასავლეთს ევროპაში მოხდა ცვლილება, როგორც აზრში ისე საზოგადოებრივ ცხოვრების წესწყობილებაში.

კარლილმა, მიუხედავად კაცობრიობის სიძულვილისა, რუსსო თავის გმირთა შორის ჩარიცხა და მიანიჭა მას ღირსება—არა ჩვეულებრივი გულწრფელობისა; ამას დაუმატებ კიდევ რუსსოს



დამახასიათებელ თვისებას, რომელმაც გახადა იგი ჰენიოსად—ეს იყო მისი მღელვარე ბუნების სიმდიდრე და ქვემარტივი სილამაზე.

რუსსო ფრანგი იყო, იმის ძარღვებში სჩქეფდა შვეიცარიელ მთიულის სისხლი. იგი იყო მშვენიერი სულის გამოხატულება, აბსოლუტური დამოუკიდებლობა, თავისუფლება, კმაყოფილება იმისი, რაც ენება დამოუკიდებელ გრძობის საქმეს, რაც თავისუფალია, —ამაში იხატებოდა მისი ჰიროვნება. ეს, შეიძლება, მეტად მშვენიერი ოცნებაა, რომ განხორციელდეს კაცის ცხოვრებაში. რუსსოს ბავშვობა, რომელიც მან გაატარა ბუნების მშვენიერს წიაღში, მალე შეიცვალა ცხოვრების სასტიკ პირობებისა და პროზულ სინამდვილის წყალობით. რუსსო ხედავდა, რომ ბუნების ინსტიქტების სიწმინდე ერთის მხრით გათელილია გარყენილი ვნებისა და მდიდურობის წყალობით და მეორეს მხრით სოფისტიკური წვრილმანობით და გულცივობით, მან პროტესტის ხმა აღიმადლა იმის წინააღმდეგ, რაც კულტურისა და ცივილიზაციის სახელით იყო მონათლული. რუსსო იწვევდა კაცობრიობას საზოგადოებისა და კაცობრიობის წესწყობილების ძირიანად შეცვლისაკენ. მისი ფილოსოფიის მთავარი აზრი იყო განთავისუფლება პედანტიურ ზერცულე განათლები-საგან, განთავისუფლება ორგულობისაგან, პირობითის ზნეობისაგან, ცუდ საქციელისა და რელიგიისაგან, მონობისაგან და დაბრუნება ადამიანისა ხელოვნურ ცხოვრებიდან ძირითადის ცხოვრებისაკენ, რაც მისი არსებობის თვისებას შეადგენს.

მისი ფილოსოფია დაიწყო უარყოფითი პასუხით იმ შეკითხვაზე, რომელიც მისცა

მას საფრანგეთის აკადემიამ: „რას უწყობდა ხელს ხელოვნებისა და მეცნიერების პროგრესი—ზნეობრივს სიფაქიზესა თუ სიწამბდრეს?“ და ეს ფილოსოფია დასრულდა მისი შესანიშნავი თხზულებით „ემილით“, რომელშიაც მან გამოსთქვა ისეთი აზრი, რაშიაც იგი ხედავს ერთად ერთს ხსნას გახრწნილ კაცობრიობის გამოსაბრუნებლად.

„ემილი“—ფრიალ მეღვარი ამოძახილია ბუნების შეილისა, და იმ გავლენით, რაც ამ თხზულებამ მოახდინა კაცობრიობის აზრსა და შემთხვევებზე, ჩვენ ვხედავთ მასში ჰენიოსურ სასწაულს. ეს თხზულება კაცობრიობის აღზრდის ლიტერატურაში იშვიათ საუნჯედ დარჩება. ეს წიგნი, ნეემიერის სიტყვით „ჭავს მეტეორს, რომელიც აბრმავეებს და გზას ურევს ადამიანს, მაგრამ იმავე დროს აშუქებს ისეთს მხარეს, სადაც ჩვეულებრივი ადამიანის თვალი ვერ მისწვდება“.

ტომას დავილსონიც კი, რომელიც საზოგადოთ ვერ ეწყობოდა რუსსოს და საკმაოდ ვერ აფასებდა მისს ნაშრომს. იძულებული იყო ეთქვა რუსსოს შესახებ: „იშვიათ ადამიანს ხედომია წილად თავისი აზრით ასეთი ძლიერი და ღრმა გავლენა მოხდინა, როგორც რუსსომ მოახდინაო“, იგი იკვლევს იმ გზას, რომლითაც რუსსოს გავლენა მიმდინარეობდა და დასძენს: „საკაცობრიო მოქმედების ყველა დარგი: ფილოსოფია, მეცნიერება, რელიგია, ზნეობა, ხელოვნება, პოლიტიკა, ეკონომია, პედაგოგია, —ყველა ეს გადატრიალებული იქნა რუსსოს მიერ“.

განსაკუთრებით ეს ითქმის პედაგოგიის შესახებ. რაც ამ ასპარეზზე რუსსომ გააკეთა, იმის შესახებ ოსკარ ბროუნინგი ამბობს: „მან მთლად დაიმორჩილა ამ

მოქმედების ფარგალი. არაფერი გამოჩენილა მას შემდეგ ისეთი, რაც მას არ გაეკეთებინოს“. მეც თამამად შემიძლია ამას დაეუბატო, რომ ყველა ჩვენთაგანი, ვინც ეტანება იმ წყაროს, რომელსაც სათავე რუსსოსთან აქვს, უნდა მიჰმართავდეს პირდაპირ იმ ანკარა წყაროს და სარგებლობდეს მისი კეთილმოყვარულ სიახლით, უნდა მიჰმართავდეს იმ წმინდა ნაკადულს, რომელმაც ჯონ მორლის სიტყვით, „ბნელსა და დაბნულს სკოლებში სინათლის შუქი და საღი ჰაერი მოჰტენა“.

„დაუბრუნდით ბუნებას!“ აი მებრძოლი ხმა რუსსოს პედაგოგისა, მებრძოლი ამოძახილი მთელის მისის ფილოსოფიისა, მთელის მისის სიკაცხლისა.

აი ის ადგილი რუსსოს თხზულებიდან, რომელიც ხშირად მოჰყავთ ციტატებად გასალაშქრებლად აღზრდის ყველა პიროვნების საქმეში.

„ყველაფერი კარგია, რაც შემოქმედის ხელიდან გამოდის, ხოლო ყველაფერი ფუჭდება ადამიანის ხელში... ადამიანი ყველაფრის უკმაყოფილოა, თითქმის თავისი საკუთარი ქმნილებისაც. მისი საკუთარი ყლორტი ისე უნდა აღიზარდოს მისთვის სპეციალად, როგორც ცხენებს წრთვნიან ცირკის საჯინბოში, მისი ფანტაზიით ისე უნდა იზრდებოდნენ, როგორც ხეები მის ბაღში“.

ბუნება მისთვის იდეალია, და რომ დაუბრუნდნენ ამ იდეალს, ან დაიცვან იგი, საჭირო არ არის არავითარი აღზრდელიობითი ძალდატანება, რადგანაც „აწინდელს საზოგადოებაში ადამიანს რომ ნება მისცე აკენიდანვე იხელმძღვანელოს თავისი საკუთარი ლტოლვილებითა და საქციელით, იგი, უეჭველად, თავს და-

აღწევდა ამ სულელურ კაცობრიულს არსებობას. რაც ადამიანს წმინდა კაცობრიული რამე აქვს თანდაყოლილი, ფუჭდება ისე, როგორც ჩირგვი გზის პირად ხშირ გამეღელთაგან“.

შენახვა და განვითარება „აწინდელს საზოგადოებაში ბუნებრივი ადამიანისა“ არის მიზანი აღზრდისა. ბუნებრივობაში არ უნდა ვიგულისხმოთ არც პირველყოფილი ადამიანი და არც ველური, — რუსსო ამაში გულისხმობს ადამიანის ყველა იმ თვისებას, მისწრაფებას, რაც მემკვიდრეობით თან დაყოლილია, არსებითია და საზოგადო მთელის კაცობრიობისათვის; სულ ერთია ეს თვისებანი თან დაყოლილია თუ შედეგი საზოგადოებაში აღზრდისა. იგი სწერს: „მოვახდინე შედარებით მიმოხილვა სხვა და სხვა ხალხისა და სხვა და სხვა კაცობრიობის კიბის საფეხურებისა, ჩამოვაშორე, სხვა და სხვა ეროვნების, ხალხთა მდგომარეობის ყველა განსაკუთრებული თვისებანი; გავარჩიე მხოლოდ ის თვისებანი, რომელნიც ეკუთვნიან ყველა ადამიანს, ყველა ქვეყნის და საუკუნის ხალხს და ცხოვრების ყველა გარემოებას“.

ამ თვალსაზრისით ჩვენ ვხედავთ, რომ რუსსო ცდილობდა ადამიანის ძირითად ნათესაურ თვისებათა წამოყენებას და ამალღებას, რაც მის ინსტიქტში, გრძობებში, აღმთერებაში და საღ აზროვნებაში გამოიხატებოდა. აწინდელი ერთი რომ ვსთქვათ ის, რასაც რუსსო ამბობდა, სჩანს, რომ ერთმანეთზე დამოკიდებული ფსიხო-ფიზიკური განვითარება შეადგენს მოზარდთა აღზრდის არსებითს მხარეს.

აღზრდის სამი ფაქტორია: ბუნება, ხალხი და გარემოება; ჩვენი ორგანოები-

სა და ნიქის ბუნებრივი მოქმედება, რაც დამოკიდებულია ჩვენს ტემპერამენტზე, — ეს ის აღზრდაა, რასაც ბუნება გვაძლევს; სარგებლობა, რომელიც შეიძინება ჩვენი ორგანოებისა და ნიქის გამოყენებით და რასაც ჩვენ ვვასწავლიან, — არის აღზრდა; რომელსაც ადამიანები გვაძლევენ; რასაც ჩვენ შევიძენთ ჩვენს საკუთარს მეცადინეობით, გარშემო არსებულ სივრცის შესწავლით, არის გარემოებაზე დამოკიდებული აღზრდა.

ამ სამ ფაქტორთაგან პირველი არ არის ჩვენზე დამოკიდებული; მეორე ჩვენზეა დამოკიდებული, მესამე კი რამოდენადმე ჩვენს კანტროლს ქვეშ არის. ან სახით რომ მივალწიოთ ამ სამ ფაქტორთა შორის ჰარმონიას, ჩვენ პირველ ფაქტორს უნდა შევეუფლოთ ორი დანარჩენი. ამ სახით ბუნება ე. ი. თვით ბავშვის ორგანიზმის ფსიხო-ფიზიკური კანონი უნდა გახდეს ბავშვის გამდელად და აღზრდელად. აღზრდელის დანიშნულებაა ყური მიაპყრას ბუნების ხმას, რომელიც ბავშვში ლაპარაკობს.

ყური მივაპყრათ ბუნების ზოგიერთს ხმას. პირველი მათგანია: „ბუნება მოითხოვს, რომ ბავშვები თავდაპირველად ბავშვებადვე დარჩნენ, სანამ არ წამოიზრდებიან“ და „როცა ამ წესის დარღვევას ვსცილობთ, ჩვენ მოგვყავს ნაადრევი ნაყოფი, რომელიც მკვახეც იქნება; უგემურიც და მალეც ფუჭდება“. უფროხილდით მოზრდილის საზომით ხელმძღვანელობას ნორჩი არსების აღზრდაში, იმიტომ რომ „თითოეულს ასაკს, ცხოვრების თითოეულს მდგომარეობას განვითარებისათვის თავისი საკუთარი სიზომი აქვს, განსაკუთრებული სახე სიმწიფისა, რაც შეადგენს შესაფერ წლოვანების თვისებას“. სიცოცხლის მიზანი

ამაშია, ჩვენი დანიშნულებაა სრული ცხოვრების ვატარება და, ამაშივეა ბედნიერებაც. „ცხოვრება მარტო სუნთქვას არ ნიშნავს, — ეს ნიშნავს მოქმედებას ყველა ჩვენი ორგანოების, გრძნობათა და ნიქთა ბუნებრივს გამოყენებას და საზოგადოთ სარგებლით მოხმარებას იმისას, რაც ადამიანის სხეულშია და რაც ხელს უწყობს ჩვენი არსებობის მეტს შეგნებას. ადამიანი ის არ არის, რომელსაც დიდ ხანს უცხოვრია ქვეყანაზე; არამედ, ვისაც ცხოვრებაში ბევრი გამოუყვლია. შეიძლება დაიმარხოს კაცი, რომელსაც ასი წელიც უცხოვრია ამ ქვეყნად, მაგრამ იგი აკვანშივე მკვდარი ყოფილიყოს. ასეთს კაცს ნაკლები უცხოვრია იმ ჰაბუკთან შედარებით, რომელიც ყმაწვილობაშივე მომკვდარა, მაგრამ ცხოვრება სრულად გაუტარებია“. ამიტომაც ნება მიეცით ბავშვს საკუთარს ნამდვილის ცხოვრებისა, „დეე, იზრუნოს ადამიანმა თავის სიცოცხლის ყველა სუფთებზე“.

ამ თვალსაზრისით რუსსო მთელს თავის გულისწყრომას აცხადებს მის დროინდელ აღზრდაზე. იგი ამბობს:

„რა უნდა ვიფიქროთ იმ ბარბაროსულ აღზრდაზე, რომლის დროსაც აწმყო მსხვერპლად შეეწირვის უცნობ მყოფადს, რომლის დროსაც ბავშვი ყოველის მხრით შეზღუდულია, უბედური, მხოლოდ იმიტომ, რომ მას ამზადებენ რაღაც უცნობ ბედნიერებისათვის, რომლითაც ვერას დროს ვერ ისარგებლებს. ვსთქვით შეუძლებელი მოხდა, შეიძლება შეემთხვეს ისეთი ბედნიერება, მაგრამ როგორ შეგვიძლიან გულაუზღვრველად ვუყუროთ, როცა საბრალე უდანაშაულო ბავშვებთან იჩენენ აუტანელ სისასტიკეს, შეუწყ-

ყვეტლივ ამუშავებენ მაღაროს მუშებსავით, და დარწმუნებულოც არ არიან, რომ ამ გვარი სისასტიკე და შეზღუდვა თავისუფლებისა ოდესმე სასარგებლო იქნება. სიამოვნების და ბედნიერების ასაკს ტირილში, ტანჯვაში, მონობაში და მუღმივ მუქარაში ატარებენ“.

თავისუფლება ყველა საღ ნიჭისთვის

და საღი სიამოვნება, რასაც გვაძლევს და გვიკარნახებს ბუნება,—ეს არის ძირითადი ამოძახილი რუსსოსი.

მეორე ძირითადი პრინციპი, რასაც რუსსო ჰქადაგებდა და რომლის მნიშვნელობაც ბოლო დროს შეიგნეს,—ეს არის „უსაქმობით აღზრდა“. იგი ამბობს:



უან-უაკ რუსსო

„ნება მომეცით — ახლა განვმარტო ფრიად დიდებული, მეტად საჭირო წესი აღზრდისა. ის იმაში მდგომარეობს, რომ არა თუ დრო მოიგოთ, არამედ, პირიქით დაჰკარგოთ იგი... გონებას ძალა არ უნდა დავატანოთ იმ დრომდღი, ვიდრე იგი არ აღიჭურვება ყველა თავისებურის

ნიჭითა, რადგანაც შეუძლებელია ბავშვმა იგრძნოს სინათლე, რომელიც მის წინ გვიქირავს, როცა იგი ბრმა არის.

„მეცით ბავშვობას სიმწიფის დრო. სხვა ნაირად რომ ვსთქვათ, თუ საჭიროა ბავშვისთვის რაიმე აღზრდა, ნუ აჩქარდებით, ნუ მიაწვდით მას ღღეს, თუ

უშიშრად შეიძლება მისი ხვალისთვის გადაღება“

ნუ გეგონებთ, რომ ბავშვი განვითარებას მოკლებულია, როცა მას არ ვასწავლით და არ ვზრდით. «ვიდრე ბავშვი ენას ამოიდგამდეს, ვიდრე რასმე შეიგნებდეს, იგი შესაფერისად უკვე განვითარებულია. ცდა—წინამორბედია აღზრდისა“. არ უნდა გვეშინოდეს, როცა ბავშვის აღზრდას ბუნებას ვანდობთ და «ვიდრე არ ვიცით, როგორ მოვიქცეთ შემდეგ, ქეშმარიტი სიბრძნე აღზრდისა უსაქმობაში მდგომარეობს“. ამ სახით რუსსო წინააღმდეგია, რომ ბავშვს ბევრს რასმე ასწავლიდნენ. უმეტრება გაცილებით უკეთესია ზერელე ცოდნაზე და ცრუ წარმოდგენილებაზე. იგი აგრეთვე ილაშქრებს მის დროინდელ ენციკლოპედისტებზე, რომლებიც აღჭურვილნი იყვნენ «ქვეყნიერების ცოდნის ყოველის სიმშვენიერთა“, და ადარებს მათ ბავშვს, რომელიც ზღვის პირას სადაფებს აგროვებს. ჯერ ბავშვი აგროვებს იმდენს, რამდენის წაღებაც შეუძლიან, მაგრამ ბოლოს მოტყუებული სხვა სადაფებით, რომელიც უკეთესი ჰგონია, უკუ აგდებს შეგროვებულს და ხელს სტაკებს ახლებს, რომელიც ბოლოს ისევ არ მოსწონს და იმათაც სტოვებს, ბოლოს იქანცება; დაღლილი და დაქანცული სტოვებს ყველა შეგროვებულ სადაფებს და ხელცარიელი ბრუნდება შინ“. ქვეყანაზე ბევრია ისეთი რამ, რომლის ცოდნა ჩვენთვის საჭირო არ არის და შეუძლებელიც არის. უმეტრებაც ისეთივე სათნოებაა, როგორც განათლება. გამოტოვება ჩვენის ცოდნიდან ზოგის მეცნიერებისა, შეიძლება, ისეთივე საჭირო იყოს, როგორც ცდა იმისი, რომ ადამიანმა უფრო მეტი ცოდნა შეიძინოს

მეცნიერებისა და კაცობრიობის წინსვლისათვის.

მაგრამ ის განათლება, რომელსაც რუსსო ჰქიცხავს და ის უმეტრება, რასაც ასე მზურვალედ ჰქადაგებს ბავშვისათვის, უმთავრესად ეხება წიგნურს და სიტყვიერს სწავლებას. რუსსოს შეხედულებით ქეშმარიტი სწავლა ის არის, რომელიც გამომდინარეობს ცდისა და სინამდვილიდან და რომელიც შედეგია ჩვენი ორგანოების და ნიჭთა ვარჯიშობისა. მხოლოდ ასეთს მოქმედებას შეუძლიან ჩვენი განათლება.

«აუარებელი წიგნები,—რუსსოს აზრით,—მხოლოდ ღუპავს მეცნიერებას. წარმოვიდგინოთ, რომ ის თეორია, რომელიც ამოვიკითხეთ რომელსამე წიგნი, სრულიად საკმარისია, ჩვენ გვეგონია, რომ თავის შეწუხება საჭირო არ არის საქმიან შევამოწმეთ იგი. მეტად თავგამოდებით კითხვა მხოლოდ ზერელეობას და უმეტრებას უწყობს ხელს... ეს აუარებელი წიგნები გვავიწყებს ერთის წიგნის—ბუნების არსებობას“.

რასაკვირველია რუსსო დასცინის იმ ბუნების მეტყველებს, რომლებიც ბუნებას კაბინეტში სწავლობენ და თავის ემილს ურჩევენ «გაცილებით უკეთესს კაბინეტს, იმ კაბინეტებზე უკეთესს, რომელიც აქვთ მეფეებს, სახელგობრ—მთელი დედამიწის სფეროს“. ასწავლეთ ბავშვებს საგნები, რომელსაც ის ხედავს, ასწავლეთ მისი საკუთარი ცდის საშუალებით. ნურასოდეს ნუ უჩვენებთ აჩრდილს, როცა შეიძლება თვით არსებობის ჩვენება,—ეს არის პირველი წესი აღზრდისა.

დიდებული ფსიხოლოგიური გამოკვლევა რუსსოსი ის არის, რომ მან დაგვანახვა ბავშვის ცხოვრება განცალკევებულად

მოზრდილებთან. შედარებით, და გვაჩვენა რომ ბავშვობას ხედვის, დაკვირვების, მიღების და ფიქრის საკუთარი წესი აქვს. იგი ამბობს:

„ჩვენ ბავშვის ადგილას ჩვენი თავის წარმოდგენაც კი არ შეგვიძლიან, არასოდეს არ შეგვიძლიან მათის აზროვნების წესრიგს შევეუბრეთ. პირიქით, ჩვენ ვაწვდით მათ ჩვენს იდეებს და მივსდევთ საკუთარ მტკიცების წესს, თავს ვუქედავთ ბავშვებს სისულელით და ყოველგვარ არეულობით, — თითქმის იმ შემთხვევაშიაც კი, როცა უმჯობესს ჰქმნა რიტებას ვამბობთ“.

არც ერთს მწერალს ისე ღრმად არ ჩაუხედნია ბავშვის სულში, როგორც რუსსოს და მრავალი ფაქტი, მის მიერ საკვირველ დაკვირვებით აღმოჩენილი, სისტემატიური გამოკვლევის წყალობით ამ დარგში, მხოლოდ ახლა სჩანს ჰქმნა რიტებად. შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ რუსსომ პირველმა აღმოაჩინა ბავშვობა, მან ბავშვის შესწავლაში მეცნიერებას წინ გაუსწრო.

მეორე დიდებული აღმოჩენა რუსსოსი, რომელსაც კავშირი აქვს ზემო ნათქვამთან, იმაში მდგომარეობს, რომ ბავშვის ბუნებრივს აღზრდაში არსებობს საფეხურები, რომელსაც აღზრდა უნდა შეეგუოს. კომენსკი წინაღ აღზრდის ასაკს ჰყოფდა რამდენსამე პერიოდით: ფიზიკური აღზრდის პერიოდი და სხ. და საქიროდ მიაჩნდა მას თითოეულის პერიოდისათვის განსაკუთრებული აღზრდა. მაგრამ კომენსკის დაყოფა ხელოვნური იყო და საკამათო, მაშინ როდესაც რუსსოს დაყოფა დაფუძნებულია ბავშვის სხეულისა და გონების ნამდვილ განვითარების სასტიკ დაკვირვებაზე და მართლაც საოცარია იმ დასკვნათა სისწორე

რუსსოსი, რომელიც მტკიცდება აწინდელის მეცნიერებით.

პირველი ხანა ადამიანის ცხოვრების იწყება დაბადებიდან და სრულდება იმ დროს, როცა ბავშვი ქამასა და სიარულს შეეჩვევა. განსაკუთრებით ამ ხანაში უფრო საჭიროა დაცული იქმნას პრინციპი აღმზრდელის ხელუხლებლობისა, ბავშვი სრულიად უნდა მივანებოთ ბუნებრივ განვითარებას. ბავშვის ფიზიკური აღზრდა სრული თავისუფალი უნდა იქმნას. რუსსო დაბეჯითებით ამბობს, რომ დედებმა თვითონ უნდა ატარონ თავიანთი შვილები. ამბობენ — ეს დაბეჯითებითი მოთხოვნილება რუსსოსი არისტოკრატულს ოჯახში მოდალ გადაიქცა, დედებს თავიანთი შვილები ბალებში და კრებებზედაც დაჰყავდათო.

„ზოგი დედები, დედები კი არა, ნამდვილი ველურები არიან — თავიანთ შვილებს საკუთარის რძის ნაცვლად აწვდიან სხვა საზრდოს, რომლისგანაც ბავშვი პირს იბრუნებს, რადგანაც დედის სინაზე და ზრუნვა არავისგან და არაფრით არ შეიცვლება... და თუ განებავთ კაცობრიობა დაუბრუნდეს თავის ბუნებრივს მოვალეობას, თავდაპირველად დაიწყეთ ოჯახის დედებიდან. ძლიერ გაგაკვირვებთ ის ცვლილება, რაც ამას მოჰყვება. თითქმის ყველა სიწამბლრე ამ წყაროდან გამომდინარეობს; ზნეობრივი წესი იშლება, ჩვენს გულში ბუნებრივი სიმშვიდე ჰქრება; ჩვენი ოჯახი არა ისეთი საყვარელი და მიმზიდველია; აღტაცებით ჰქრება იმისი, თუ როგორ იზრდება ოჯახი, არ იტაცებს მეტად არც ქმარს, არც სტუმარს; დედაც ისეთი პატივსაცემი არ არის, როცა მას გარშემო შვილები არ ახვევია; მაშინ ოჯახური კავშირიც დარღვეულია და ვეღარას არკვევ;

არ იცი სად არის მამა, სად დედა, ძმები, დები, ბავშვები; ამათაც არ ეყვარებათ ერთმანეთი და ვერც გაიგებენ თუ რისთვისაა სიყვარული საქირო, თითოეული მათგანი მხოლოდ თავის თავზე ზრუნავს. და როცა შინაური კერა ასეთს სამუშაო სურათს წარმოადგენს, მაშინ, რასაკვირველია, გასართობს საღმრესებად გან ეძებენ“.

ეს საყვედური, რასაც რუსსო აღიარებდა მის დროინდელ არისტოკრატიულ ცხოვრების პირობების გამო, საბედნიეროდ ახლა თითქოს არ არსებობს, მაგრამ ის მოწოდება რუსსოსი, მიმართული ოჯახის უფროსისადმი, მთლად საქიროა ჩვენი შთამომავლობისთვისაც:

„ვისაც არ შეუძლიან მამის მოვალეობა ასარულოს, არც შეუძლიან მამად გახდეს, და ვერაფერი: ვერც სიღარიბე, ვერც საქმეები, ვერც თავის თავზე ზრუნვა ვერ გაამართლებს იმას, რომ შშობლებმა ხელი აიღონ თავიანთ შვილების გამომკვებაზე და აღზრდაზე“.

თუმცა ჩვენი ზოვალეობა ბავშვების მიშველება, მიწოდება ყველა უსაჭიროებისა, ვიდრე ფიზიკურად უმწონი არიან, მაგრამ „ყოველი დახმარება დაფუძნებული უნდა იყოს ნამდვილ სარგებლობის მოსაზრებაზე და არასდროს არ უნდა წავეჭვოთ ბავშვის სისუსტე, უნიანობა“. პრინციპად უნდა გახდეს: „მიცქეთ ბავშვს რაც შეიძლება მეტი ქეშმარიტი თავისუფლება და ნაკლები ბრძანება გავსცეთ; ნება მისცენ ბავშვებს, რაც შეიძლება, მეტი დრო ჰქონდეთ თავისუფალ მოქმედებისათვის და ნაკლებ მოითხოვდნენ სხვებისგან რასმე“. ამ სახით ბავშვები თან და თან შეეჩვევიან თავიანთი სურვილის თვითნებ ძალბთან. და

ნოქთან შეგუებას და საჭიროებასა ჯამის დაქმანოფილების შეფარდების შორის ჰარმონიაც დამყარდება. ამ ჰარმონიის უქონლობა აღამიანის ცხოვრების უბედურობის წყაროს შეადგენს.

რუსსო ამბობს აგრეთვე იმის უსარგებლობაზე და თითქმის მავნებლობაზედაც, როცა ბავშვებს აძლევენ განსაკუთრებულ მზამზარეულ სათამაშოებს და ცდილობენ აღრე ამოადგმევიანონ ენა.

ახლა ჩვენ მივუახლოვდით იმ ასაკს, რომელსაც ბავშვობა ეწოდება და რომელიც იწყება ენის ამოღმოდან მოშეფების დაწყებამდის. ბავშვს უკვე ესმის, რა არის ბედნიერება და უბედობა. ამ ხნიდან ბავშვი უნდა განვიხილოთ, როგორც ზნეობრივი არსება“. თუ წინა საფეხური ის ხანა იყო, როდესაც ბავშვი იზრდებოდა მარტივად, თავისი ბუნებრივის ზრდით, მაშინ ეს შემდეგი საფეხური იქნება პირდაპირ აღზრდისა და არა სწავლების ხანა. ბავშვი—ეს გრძნობრივი არსება, ამ დროს ნამდვილ აქტიურ მოქმედებაშია, მხოლოდ აზროვნება კი მცირე აქვს. ეს ხანა საუკეთესოა ჩვეულებათა შესათვისებლად. ჩვენს პრინციპს ამ ხანაში უნდა შეადგენდეს: „დროს დაკარგვა“ ცოდნისა და წარმოდგენილებათა შექენის შესახებ,—უნდას ასწავლით, თუ შეგიძლიათ“, ამ დროს ეს უნდა შეადგენდეს თქვენს დევიზს. ბავშვის მოქმედება ამ დროს ერთად ერთი აღმზრდელია მისი, ჩვენი საქმეა მხოლოდ ამ მოქმედების მიმართვა შეუზღუდველად. ვისაც ეს გააოცებს, იმას რუსსო ეუბნება:

„როცა ბავშვი თავის დროს თავისუფლად და ბედნიერად ატარებს, განა ეს-

არაფრის კეთებას ნიშნავს? ცეკვა, სირბილი, მთელი ღღე თამაშობა—განა ეს არაფრის კეთებაა? დაენდვეთ ბავშვებს, ისინი თავის ცხოვრებაში სულ ასე გართულნი არ იქნებიან“.

ბავშვის მდგომარეობას, რომლის განუვითარებელი გონება მუდამ გართულია და აღმზრდელის მიერ შევიწროებული, რუსსო აღარებს ისეთს კაცს, რომელიც სიხარბეს იჩენს მუშაობაში, ძილზედაც უარს ამბობს და განუწყვეტლივ მუშაობს. „ბავშვობა—გონების ძილია“,—ვინც ამას უსპობს ბავშვს, იგი მას სიკვდილს უსწრავებს.

„მოჩვენებული სიადვილე, რომლითაც ბავშვები იძენენ სწავლას, ხელს უწყობს ამ ცრუმორწმუნოების განმტკიცებას და თუმცა ჩვენ ვერ ვამჩნევთ ამას, მაგრამ იმავე დროს ცხადთ მტკიცდება ის, რომ ბავშვები ვერაფერს სწავლობენ... ბავშვი სიტყვებს იხსოვებს, მაგრამ მისი აზრი სადღაც შორს გარბის. ის, ვისაც ესმის ბავშვის სიტყვები, გაიგებს მათს მნიშვნელობას, მაგრამ თვითონ ბავშვს კი არ ესმის“.

„რას ეგვანება, თუ თქვენ აღბეჭდვით ბავშვის გონებაში მთელს რიგს ნიშნებისას, რომელსაც მისთვის არავითარი მნიშვნელობა აქვს? პირველი გაუგებარი საგანი, რაც ბავშვს არ ესმის, და რაშია თვითონვე დარწმუნებული არ არის და რასაც სხვისი რწმენით მიიღებს, ჰკარგავს თავის—შეგნების ნაწილს. დიდხანს ბავშვი გამოლენჩებული დარჩება, სანამ არ აღადგენს თავის დიდს დანაკარგს“.

—რადგანაც მეცნიერება სიტყვების კოდნაში არ გამოიხატება,—ბავშვებისათვისაც არ შეიძლება ესრედ წოდე-

ბული განათლება. რუსსოს მოწაფეს ემილს „12 წლისას არც კი ეკოდინება წიგნების არსებობა“. რუსსოს აზრით კითხვა მთელი წამება ბავშვებისათვის. „კითხვა ბევრი არაფერია მათთვის, პირიქით იგი ჰბადებს მათში ზიზლსა და ისეთს დადლილობას, რომ დიდხანს აღარ წაიკითხვენ, სანამ არ დარწმუნდებიან იმის სარგებლობაში, რასაც კითხულობენ“. რაც შეეხება წერას, რუსსო ამბობს, რომ, მას რცხვენთან კიდევ ილაპარაკოს ასეთს უბრალო საგანზე.

მეორეს მხრით საჭიროა ბავშვის მიმზიდველი და მიმღები ნიჭი მიმართონ სულ სხვა საგნისკენ, ვიდრე კითხვისაკენ. იმის ნაცვლად, რომ წერა-კითხვა ასწავლონ ბავშვებს, უმჯობესია ისარგებლონ ყოველგვარ შემთხვევით, რომ ბავშვებმა შეიძინონ, შეასწორონ, გააფართოონ ის ცდა, რაც მათ მიუღიათ გრძნობათა საშუალებით.

„ყველაფერი, რასაც ბავშვი ხედავს და ისმენს, უტხოდ ეჩვენება მას და ცდილობს ყველა ეს აღბეჭდოს თავის მეხსიერებაში. ბავშვი აღბეჭდავს თავის გონებაში მის გარშემო არსებულ პირთა ყოველ გვარ მოქმედებას და ლაპარაკს. ყოველგვარი მოქმედება, რომელშიაც თვითონ ბავშვი იღებს მონაწილეობას, მისთვის წიგნი, რომლიდანაც თვითონვე შეუმჩნევლად იმდიდრებს მეხსიერებას, იძენს თავისთვის საუნჯეს იმ დრომდის, ვიდრე მისი მსჯელობა მომწიფდებოდეს ჭე ყველაფერი, ამდენს ხანს შექენილი, მისთვის მონაგებია. და აი ამ მოქმედებათა, საგანთა არჩევისა და ზრუნვის დროს მიწოდეთ ბავშვს ისეთი საგნები, რომელიც მან უნდა გაიცნოს და მოაშორეთ ისეთი, რასაც შეუძლიან არა სასურველი

შთაბეჭდილება მოახდინოს; ეს არის კემპარიტი ხელის შეწყობა ბავშვის პირველ დაწყებით ნიქთა განვითარებაში. ამ საშუალებით უნდა ვცდილობდეთ ბავშვს გაეუმდიდროთ ცოდნა, რომელიც ხელს შეუწყობს მის განათლებას სიჭაბუკეში და ანგარიშსაც გაუწევს მომავალში მის საქციელს. მართალია ამ მეთოდს არ შეუძლიან რაიმე სასწაულის მოხდენა ბავშვის მიერ მეცნიერების შექმნაში და ვერც მოიყვანს ალტაცებაში მასწავლებელს, მაგრამ ეს არის ერთადერთი გზა საღის და საღად მოაზრე ადამიანის აღზრდისათვის, სულით და სხეულით სულ ადამიანთათვის, რომელნიც მართალია, სანამ პატარები არიან სხვებს ალტაცებაში ვერ მოიყვანენ, მაგრამ იციან, როგორი პატივისცემით უნდა მოეპყრან სხვებსაც, როცა წამოიზრდებიან“.

„იმ დროს განმავლობაში, როცა ბავშვის ნაზი და მოქნილი ორგანოები იმდენად მორჩილია, რომ შეიძლება მოახდინო სხეულზე ყოველგვარი ცდა, სანამ ბავშვთა გრძობანი ჯერ კიდევ თავისუფალია ილუზიებისაგან, — ჩვენ უნდა ვავარჯიშოთ ყველა ორგანოები ბუნებრივად მოქმედებით; ამ დროს ჩვენ უნდა ვასწავლოთ ბავშვებს ნივთთა დამოკიდებულების მიმღეობა. რადგანაც ყველაფერი, რაც ადამიანის შეგნებაში შედის, მიმდინარეობს გრძობათა საშუალებით, ამიტომ ადამიანშიაც პირველი სახე მჯელობისა არის გრძობითი მსჯელობა და ეს არის საფუძველი გონებრივი მსჯელობისა. პირველი მასწავლებელი ფილოსოფიაში — ჩვენივე ფეხნია, ხელები და თვალები. როცა ამათ წიგნზე შეეცვლით, ჩვენ გონებას არ ვავითარებთ, არამედ ვკმაყოფილდებით სხვისი მსჯელობით. მარ-

თალია, ჩვენ ვეჩვენებთ მრავალგვარს რწმენას, მაგრამ ცოდნით კი არა ვიცით რა“.

პირველ ხანაში აღზრდელი მხოლოდ ეგუებოდა. ბავშვის ორგანიზმის მოთხოვნილებას, ამ მეორე ხანაში კი ეგუება იმას, რაც ბავშვს გარშემო არტყია. ვიწრო ურთიერთობა მუსკულებისა და გონების განვითარების შორის უდიდესი აღმოჩენაა აწინდელს მეცნიერებაში. გასაოცარია თუ რა გენიალურ შორს მკვრეტელობას იჩენს ამ მხრით რუსსო. იგი სწერს:

„საშიშარი და დამღუპავი შეცდომაა, თითქოს სხეულის განვითარება გონების მოქმედებას ხელს უშლიდეს, თითქოს ორივეს მოქმედება შეუფერებელი იყოს, თითქოს ერთის მოქმედება არ შევლოდეს მეორეს“.

„როგორც კი გრძობიერი არსება მოქმედი ხდება, იმის თანახმად, ბავშვიც ეჩვენა თავის სხეულის ნიქთა პროპორციონალურ გარჩევას. და როცა ის აღმოაჩენს უფრო მეტს განსხვავებას, რაც საჭიროა თავის დაცვისათვის, მხოლოდ მაშინ, ამ მეტნაკლებობის დროს და არა ადრე, ბავშვს გაუვითარდება სპეკულიატიური (განყენებულ აზროვნებით) ნიქი, რაც საჭიროა იქნება მისი ფიზიკურ ნიქთა გამოსაყენებლად“.

„ამ სახით ჩვენი სხეულის ნაწილები და ორგანოები, ეს იარაღები ჩვენის გონებისა, რომ უკეთ გამოვიყენოთ, საჭიროა მტკიცე და საღი სხეული, რომელიც მათ ასაზრდოებს“.

რუსსო ჰქადაგებს ბავშვის ძალითა ბუნებრივს აღზრდას ჰაერზე თავისუფალ თამაშობით და ეს მას მიაჩნია ნამდვილ საფუძველად გონებრივ აღზრდისათვის. მხოლოდ ასეთი აღზრდა ხელს უწყობს

გონებრივს ძალას და იმავე დროს ჩვენს ცდისა და ცოდნის ფარგალსაც აფართოვებს: „იგი გვასწავლის გავეცნოთ ჩვენთა ძალთა შესაფერს მოქმედებას, ჩვენი სხეულის გარშემო მოწყობილობასთან შეფარდებას, სარგებლობას იმისას, რაც ჩვენთვის მისაწვდომია და რაც შეესაბამება ჩვენს ორგანოებს“. ამას გარდა თამაშობა კარგია, ემოციონალური კულტურაა, რაც ჩვენ შეგვიძლიან ბავშვს მივცეთ, იმიტომ რომ გულის შეწონვა, ჰარმონია წარმომდინარეობს სურვილთა და მათი დაკმაყოფილების ნიქთა შეხამებიდან, ამას კი მივაღწევთ ბავშვის ინსტიქტიურ საღ და სრულ მოქმედებით.

ამ გზით შეიქმნება ბავშვი სრულად განვითარებული; იგი არ წარმოადგენს ახალგაზდა პრო-ფესორს და ან ბებერ ბავშვს, რომელიც ჩვენშია ბლომად არიან. ასეთი ყმაწვილი სრულს ადამიანსვერ წარმოადგენს, არამედ სრულს ბავშვს და ეს კი სულ სხვაა.

„მისი მოყვანილობა და საქციელი გვეუბნებიან რწმენაზე და კმაყოფილებაზე; მისი პირისახე—ჯანსაღობის სურათს წარმოადგენს; მისი მტკიცე ნაბიჯი ძალისა და ჯანსაღობის გამომხატველია; მისი ტანის მოყვანილობა ნაზია, მაგრამ ფერმკრთალი არ არის, არ გალურჯებულია, არც განებვირება ეტყობა, მზესა და ქარს მის კანზე აღუბეჭდია მისი სქესის ფეკატური ფერი; ფუნჩულა პირისახეს უკვე განსხვავება ეტყობა; თვალსაც, თუმცა გრძობათა სიმზურაღე არ აღვლევებს, მაინც ეტყობა ბუნებრივი სინამდვილე, მათში არა სჩანან სიმძიმე და მწუხარება, რაც შედეგია ზრუნვისა და შეწუხებისა, ლოყებზე არ ეტყობა განუწყვეტლოთა ცრემლოთა კვალი. პირიქით, ყოველს მისს ცოცხალს მოძრავ-

ბაში თქვენ დაინახავთ მისი ასაკის სიციხოველეს, მისი დამოუკიდებლობის სიძლიერეს და იმ გამოცდილებას, რაც მას შეუძენია სხვა და სხვა ვარჯიშობათა წყალობით, რაშიაც მას მონაწილეობა მიუღია. მას გაშლილი თავისუფალი შეხედულება აქვს, მოკლებული მორცხვობას და მედიდურობას. იგი მოკუზული არ ევჯდა წიგნებს, თვალი დახრილი არ ჰქონდა, თქვენ არ დაგვირდებათ მოაგონოთ თავი მაღლა დიჭიროს; ნუ შეგეშინდებათ, იგი თავს ძირს არ დახრის“.

რაც შეეხება მისს გონებას: „მისი წარმოდგენილებანი, მართალია, შემოფარგლულია, მაგრამ ცხადია. თუმცა მას არაფერი გაუზებირებია, მაგრამ თავის გამოცდილებიდან ბევრი რამ იცის ცხადად. თუ მას დაბეჭდილ წიგნებიდან, სხვა ბავშვებთან შედარებით, ცოტა ამოუკითხავს, სამაგიეროდ გაცილებით ბევრი წაუკითხავს დაუბეჭდავ წიგნში—ბუნებაში. მისი შეგნება მოქცეულია არა ენაში, არამედ გონებაში. მისი მენსიერება ისე არ არის განვითარებული, როგორც მსჯელობა, მას შეუძლიან ლაპარაკი მხოლოდ ერთს ენაზე, მაგრამ სამაგიეროდ კარგად ესმის ის, რასაც ლაპარაკობს, თუმცა სხვასავით კარგად მსჯელობა არ ეხერხება, მაგრამ ის გააკეთებს რაც საჭიროა სხვებზე უკეთესადაც“.

ასეთი ბავშვი არ არის გარეგან ავტორიტეტის და დაბეჭდილ სიტყვების აჩრდილი, არამედ სულის და სიცოცხლის სრული გამოხატულობაა.

„ასეთი ბავშვი მუშაობს, თუ თამაშობს, სულ ერთია; ამთში განსხვავებას ვერ პოულობს,—მისთვის ორივე ერთია: მისი გართობა მისსავე მეცადინეობას შეადგენს და პირიქით. რასაც კი აკეთებს, ყველაფერში ხალისი ეტყობა;

მისთვის ეს სასიამოვნოა, მას იგი თავისუფლად ასრულებს, იგი ყველა სამუშაოში თავის ნიჭსა და ცოდნას იჩენს“.

მომწიფებამდის ბავშვის მთელი სიცოცხლე „სისუსტის განუწყვეტელ ჯაჭვს“ წარმოადგენდა. მას საკმარისი ძალა არ ჰქონდა პასუხი მიეცა ყველა იმ საჭიროებისა და მოთხოვნისათვის, რაც შინაგან იმპულსიდან წარმოიშობა. ეს იყო ენერჯის შეკრების ხანა. ახლა იწყება ენერჯის გადაჭარბების ხანა. ის ნიჭი, რაც მას ამ ჟამად, აქვს აღემატება მის საჭიროებასა და მოთხოვნილებას. „როგორც ადამიანი რომ განვიხილოთ, ამისთვის იგი ჯერ სუსტია, როგორც ბავშვი კი ჩვეულებრივზე უფრო ძლიერია“. ეს ადრეული სიჭაბუკის ხანა „შეიცავს მისი ცხოვრების უძვირფასესს დროს,—ისეთს მომენტს, რომელიც არასოდეს არ დაბრუნდება, ასეთი დრო ცოტაა, სწრაფ წარმავალი, ამიტომაც მეტად უძვირფასესია“.

ახლა ბავშვი პირველად თავისუფლდება დაუყოვნებლივ აწმყოის საჭიროებისაგან და შეუძლიან სხვა რამე ეძიოს, გარდა იმისა, რომ იცავს თავის თავს დამოუკიდებლად. ამის გამო „იგი თავისი აწმყო არსებობის სიმეტეს მომავლისათვის გადასდებს, ძლიერი ბავშვი უნდა ზრუნავდეს სუსტი კაცის ხელის შეწყობასაც. რომ შეუგუოს თავისი შენაძენი თავის თავს, იგი სარგებლობს თავისი საკუთარი ხელის ძალღონეს და სიმარდეს და საკუთარი გონების ნიჭსაც. ახლა დრო დგება მეცადინეობისა, სწავლისა და მეცნიერების შეძენისა“. წარსულში მას დრო უნდა დაეკარგა. „ახლა ყველაფერი შეიცვალა, ახლა დროც საკმარისი არ არის, რომ გააკეთოს ყველაფერი სასარგებლო და

საჭირო“. ახლოვდება სულიერ ქარიზმის მომენტი, „დრო თავგამოუღებელი მსჯელობისა მოკლეა და გარდამავალი“. მაგრამ ხელოვნება ხანგრძლივია. ამიტომად ჩვენს პრინციპს უნდა შეადგენდეს „არა შეგუება ბავშვისა მეცნიერებასთან, არამედ ხალისისა და გემოვნების შთანერგვა მეცნიერებისადმი და გზის ჩვენება გასავითარებლად“. რაც შეეხება თვით საგნებს და მათი შესწავლის წესებს, ამისათვის მავალითად უნდა გვქონდეს ჩვენი საკუთარი მიდრეკილებანი და ინტერესები. რუსსოს თანახმად, ჩვენი განებრივი ცნობის მოყვარეობა და ძალები, როგორც ფიზიკური ნიჭი, მოძრაობენ ერთი ძირითადის ინსტიქტის გამო: მუღმივ ბედის ძებნა და უბედობის თავიდან აცდენა. „ჩვენი შინაგანი სურვილი ბედნიერებისა და მისი სრულიად დაუკმაყოფილებლობა მიზეზია მუღმივ ცდისა და ყველა იმის გამოძიებისა, რაც ამას ხელს უწყობს“. სხეულის განვითარებასთან, მისი ძალისა და სურვილების გაბეჭვებასთან ინტელექტური ინტერესების ფარგალიც ფაროთავდება. ბავშვობის სისუსტის დროს ყველა ჩვენი აზრები, რომლითაც თავის დაცვა ხელმძღვანელობს, ჩვენს კენ არის მომართული. პირიქით, უფრო მომწიფებულ ასაკში, როცა ჩვენი ძალები და ნიჭი ზრდაშია, ჩვენი იდეები, ცნებები შესაძლებელ ფარგლამდის აღწევენ, ფართოდებიან, მაგრამ რადგანაც ქვეყნიერება ჩვენთვის ჯერ კიდევ უცნობია, ჩვენი აზრები ვერ განეფინება იმაზე შორს, რის დანახვაც შეგვიძლიან, მაგრამ ეს აზრები ამ სივრცის ფარგალთან ერთად ფართოვდება“. აი ის ასაკი, რომელსაც ჩვენ მივადწიეთ, ამიტომაც პირ-

ველი მეცნიერება, რომელიც უნდა შეგვსწავლოთ—ფიზიკური მეცნიერებაა, ბუნების ყველა მოვლენათა შესწავლა.

რაც შეეხება საბუნებისმეტყველო საგნების შესწავლის წესს, რუსსომ პირველმა მთელის კემპარიტებით და სისრულით განაზოცრეა ბეკონის პრინციპი პედაგოგიაში. მისი აზრით ბავშვს უნდა შეასწავლონ კონკრეტული ნივთი, ცოცხალი ბუნება, საკუთარის ხელებით, თვალებით, ექსპერტის ხელმძღვანელობით, რომელმაც ბავშვის ბუნებაც ისე კარგად უნდა იცოდეს, როგორც გარშემო არსებული ბუნება. და თუცა შეიძლება ეს იდეები ზოგს შეუძლებლად და ცალმხრივად ეჩვენოს, მიუხედავად ამისა, ეს გზა მაინც სრულიად საღი და საკეთილთაა ჩვენი დროისათვის, როცა მეცნიერების შესწავლა სხოლასტიკისა და სიტყვების რაზარუხის მორეგშია ჩაფლული.

„თავდაპირველად, — ამბობს რუსსო, — უნდა მოვიფიქროთ, რა უნდა მივაწოდოთ ბავშვს, რა უნდა ისწავლოს მან. ეს მისი საქმეა — სურდეს სწავლა, ეძიოს ცოდნა, იპოვოს იგი; თქვენი საქმეა ხელოვნურად აღუძრათ ეს ინტერესები და სურვილები, ხელი შეუწყოთ სასურველ საგნების პოვნაში და მიაწოდოთ ყველა საშუალებანი ცოდნის შესაძენად“.

„მიპმართეთ თქვენი მოწაფის გულისყური ბუნების მოვლენებისაკენ და მალე აღუძრათ ცნობის მოყვარეობას. მაგრამ ამ ცოდნის მოყვარეობის დასაქმყოფილებლად სიჩქარე საჭირო არ არის. თქვენ მიეცით ბავშვს მისი ძალღონისა და ნიჰის შესაფერი კიოხეები და ნება მიეცით თავისთავად თავისუფლად გადაწყვიტოს იგი. ნებას ნუ მისცემთ მიიღოს რამე სხვისი რწმენით, არამედ

თვითონ. გადასწყვიტოს თავისის საკუთარის რწმენითა და მსჯელობით. თვითონ კი არ უნდა სწავლობდეს, არამედ აღმოჩენებს უნდა ახდენდეს მეცნიერებაში. თუ თქვენ ავტორიტეტით ისარგებლებთ და არა დამტკიცებით, იგი მაშინვე ხელს აღებს — მსჯელობაზე და შემდგეაც საქმე უფრო გაფუჭდება, ბავშვიც თუთიყუშით დაიწყებს იმის გამეორებას, რასაც სხვები ლაპარაკობენ“...

მეცნიერების განყენებული მხარე ბავშვებისათვის სრულიად არ ვარგა, თითქმის მაშინაც კი, როცა ისინი სიკბაუკეს მიუახლოვდებიან... „ბუნების კანონების გამოკვლევის დროს დაიწყეთ ყოველთვის ჩვეულებრივის და ადვილად მისაწვლად მოვლენათაგან და მიაჩიეთ, რომ, ბავშვებმა უტკირონ მათ, როგორც მარტივს ფაქტებს“.

სკოლაში სწავლების ზერელობისა და სხვა ნაკლულეფანების მიზეზი იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენ გვიწდა ბავშვებს, რაც კი შეიძლება, მცირე ხანში მტეი მეცნიერება შევასწავლოთ, ამას თავის თავად მოჰყვება აუცილებლობა ზერელე სწავლებისა, რადგანაც ანგარიშს არ უწვენ არც ბავშვის ინტერესს და არც მისს გამოცდილებას. ჩვენ გვჯერა, რომ საჭირო ახსნისა და განმარტების წყალობით ბევრს შევასმენთ ბავშვებს. მაგრამ ეს საქმეს სრულიად არ შევლის. რუსსო ამბობს:

„სრულიად არ მოვდივარ აღაყენებაში განმარტებითი კიოხეებით და სიტყვებით. ბავშვი სრულიად არ აძლევს მას მნიშვნელობას და არც მეხსიერებაში ინახავს იმას, რაც აუხსნეს. უკეთესი განმარტება თვითონ ნივთია. მე არ ვავიგორებ, რომ ჩვენ ძლიერ ბევრს ყუარალებას ვაქცევთ სიტყვებს. ჩვენის

ყბელობით და სიცრუით შეგვიძლიან მხოლოდ ყბედები და მატყუარები აღზარდოთ“.

ბავშვის სამუშაოში წახალისება ე. ი. მუშაობის სარგებლობის შეგნება ხდება აღზრდის ამ საფეხურზე. რაკი იმდენად წინ წაიწიეთ, რომ შეგვიძლიან ბავშვს შევავანებინოთ სიტყვა **სასარგებლო**, მასთანამე ჩვენ შევძლებთ მოწაფის მომავალს საქციელზე შესამჩნევი გავლენა მოვახდინოთ. ეს სიტყვა მისთვის საკვირველი იქნება, თუ მივიღებთ მხედველობაში მის ხმარებას წლოვანებასთან შედარებით. ბავშვი ცხადთ უნდა ხედავდეს ამ სიტყვის ან ცნების აზრს და მისს დამოკიდებულებას მისს ნამდვილ ბედნიერებასთან“. უნდა გვახსოვდეს, რომ სასარგებლოა განხილული უნდა იქმნეს არა ჩვენისა, არამედ ბავშვის თვალსაზრისით. „ბავშვმა იცის, რომ ის უნდა გაიზარდოს, მიაღწიოს მოწიფულობამდის; ყველაფერი, რასაც იგი ამის შესახებ გაიგებს და წარმოდგენილებანი, რომელთაც იგი შეადგენს ამ ასაკში, ხელს შეუწყობენ ბავშვის განათლებას. მაგრამ ის, რის შესახებაც მას არ შეუძლიან შეადგინოს ცხადი წარმოდგენილებანი, უკეთესია მისთვის უცნობივე დარჩეს“.

რუსსოს აზრით ადრეულ ქაბუკობის დროს ბავშვისათვის ისტორიისა და ზნეობრივი მეცნიერების სწავლება უადგილოა. ბავშვის ინტერესი ჩაქსოვილია იმ საგნებში, რასაც ბუნება იძლევა და არა ხალხში და საზოგადოებაში.

ეზილი ასე იყო აღზრდილი ადრე ქაბუკობამდის—„მას მტირე ცოდნა ჰქონდა, მაგრამ რაც კი იცოდა, მისს საკუთრებას შეადგენდა... მას უნივერსალური ნიჭი ჰქონდა, არა ყველაფრის ცოდნის მხრივ, არამედ ცოდნის შექმნის ნიჭის მიხედვით;

გონიერი გენიოსი ეგუებოდა ყველაფერს, და თუ, მონტენის თქმისა არ იყოს, ყველაფერი არ იცოდა, ნიჭი მინც ჰქონდა და ყველაფრის შესწავლისა“.

რუსსოს სიტყვით, ეს საუკეთესო იარაღია ყმაწვილებისათვის, ვიდრე ყველაფრის ზერელე სწავლა სრულს ნაყოვანებადის. ზნეობის მხრით ბავშვი ჯერ კიდევ ცხოველია, იგი თავის ინსტიქტით და იმპულსით ხელმძღვანელობს; თუ კი უკანასკნელნი გაუფუჭებელია ჩვენ მიერ ხელოვნურად, მაშინ ისინი ჰარმონიულ გარნობათ გადიშლებიან.

ახლა ჩვენ ვუახლოვდებით ქარიშხლისა და ძალდატანების ხანას, „თავისის თავის იმედის ხანას“, რომლის სააღმზრდელო მნიშვნელობა დიდია, ამას კი მტირე ყურადღებას აქცევენ.

„როგორც ზღვის ღელვა ქარიშხალს უსწრობს, აგრეთვე ვნებათა ჩონჩილი გვამცნევს ამ ქარიშხლიან რევოლუციის შესახებ. ქაფიანი ტალღა გვეუბნება საშიშროების მოახლოვებას. გუნების ცვლილება, ხშირი გულის მოსვლა, გონების მუდმივ ამღვრევა, მოწაფეს თვითნებობას აჩვენებს. იგი ყურს იყრუებს დამრიგებლის სიტყვებზე. როგორც განრისხებული ლომი ბრახობს თავის დამზრდელზე, არ სურს დამორჩილება“.

„ამ ცვლილების ზნეობრივ თვისებას, გუნების ამღვრევას თან ახლავს პიროვნების შეცვლა. ასეთი ყმაწვილის სახის მოხაზულობა დამახასიათებელ თვისებებს ღებულობს. რბილი ნიკაპი უმაგრდება ხმაშიაც ცვლილება ეტყობა; ან მკვანება, ან წრიბინება,—ჯერ დეაქაცებას უკლია, მაგრამ არც ყმაწვილია. თვალები, გონების სარკე, დღემდის გამომეტყველებას მოკლებული, ლაპარაკს იწყებს. ცოცხალი, ცეცხლით ანთებული მხედვე-

ლობა, თუმცა უფრო გამომეტყველია, მაგრამ ჯერ კიდევ წმინდა და უბიწოა, თუმცა თვალბმე უკვე დაპარგეს ძველი სიმკრთაღე. იგი უკვე გრძნობს გავომეტყველების ძალას... იგი თავის საგრძნობს უფრო ადრე შენიშნავს, ვიდრე გაიცინობდეს, ან იგრძნობდეს. შფოთავს, სწუხს, არ იცის კი ამის მიზეზი".

ახლა იწყება ადამიანის მეორედ დაბადება. „ამ საფეხურზე კაცი მართლა იბადება ცხოვრებისათვის და შედის ადამიანის ბუნების ძალის სამფლობელოში“. ეს განთიადი სქესობრივი ცხოვრებისა არის საზოგადოებრივი მშ-ს დაბადება: ახლა იწყება ზნეობრივი დამოკიდებულება კაცთა შორის. აქამდის ცხოვრების ერთად ერთი ნამდვილი მიზანი იყო თავისთავის სიყვარული, ახლა ჩნდება სხვა მშ-ს სიყვარულიც და თუ ეს კარგად იქმნა ჩატარებული, უფრო და უფრო ფართოდ განეფინება. დადგა დრო, როცა უნდა შეისწავლონ ადამიანი და საზოგადოება, დრო, როცა უნდა კაბუკი ერევა ამხანაგებში, როცა უნდა იწყებოდეს შესაფერი საზნეობრივი აღზრდა, როცა სარწმუნოება თავის უფლებას წამოაყენებს და ადამიანის ცხოვრებაში ცხადი შეიქმნება.

ბავშვის სულის ვითარების ცოდნა რუსსოს მიერ მართლა გასაოცარია, მაგრამ უღრმესია მისი შეგნება კაბუკთა ფსიხოლოგიისა. იგი უკვდავი იქნებოდა მაშინაც კი, რომ არა დაეტოვებინა სხვა რამ გარდა „ემილის“ ამ ნაწილისა. პედაგოგთა შორის ბევრი თანახმა იხელომძღვანელონ ბუნებით, მაგრამ იმ დრომდის, სანამ ბავშვებთან აქვთ საქმე, ხოლო რაკი ეს ბავშვები სიკაბუკეში გადავლენ, ისინი ბუნებას უკუავადებენ, ან მთელს პასუხის მგებლობას ამ მხრით მოწაფეს

ახვევენ თავზე. რუსსო კი, პირიქით, ახლაც უფრო ქედს იხრის დედა ბუნების წინაშე და უფრო მეტს პასუხის გებას მოითხოვს. იგი ამბობს: „აქნობამდის ჩვენი საზრუნავი იყო ყურადღება მიგვექცია ბავშვების თამაშობისთვის. ახლაც ეს ზრუნვა უფრო საჭირო ხდება. ეს ის დროა, როცა თავდება ჩვეულებრივი აღზრდა, და იწყება ჩვენი აღზრდა“. თუ რამე აერთებს ადამიანებს—ეს არის მათი გულის მოთხოვნილება ამხანაგობისა. ყველა მისი კავშირი ნათესავებთან, მისი სულის ყველა მისწრაფებანი ამ გრძნობიდან იბადება. მისი პირველი ვნება ჩქარა აერთებს სხვებს სრულ არსებად“. მეორე მხრით ადამიანს საზოგადოებრივად სისუსტის გრძნობა ხდის, მისი უმწეობა, ჩვენი საზოგადო უბედურებაა, — ყველა ეს ადამიანის გულს კაცობრიობისაკენ ეწვევა. ბოლოს აღელვება და წარმოდგენილება, მჭიდროდ შეკავშირებული, აღძრავენ ემოციონალურ ცხოვრებას, შესაძლებლად ხდიან განიცადონ სხვისი მწუხარებანი და სიამოვნებანი და ესეც იზიდავს კაცობრიობისაკენ და აერთებს მასთან. იმ დრომდის, სანამ სიკაბუკე არ მოაღწევს, ყველამ ეს არა აქვთ ბავშვებს. მაგრამ, როცა ეს დაიწყება, მაშინ, ემოციების უეცრად აფეთქების დროს ზნეობრივი აღზრდა არა თუ შესაძლებელია, არამედ მეტის მეტად საჭიროც!

„რომ აღძრათ და ასაზრდოოთ ეს მონარდი გრძნობიერება, ხელომძღვანელობა გაუწიოთ. ან მისდით მას, საჭიროა მოწაფის ყურადღება მიაპყრათ ისეთს ობიექტებზე, რომელიც ადვილად მოუღბობს გულს, მიმართავს სხვა არსებისაკენ და გამოაცალკეებს მისგან თავის თავს. პირიქით, საჭიროა დაუფაროთ, ყველაფერი, რაც მისს გულს შეჭბოკავს და

აღძრავს ადამიანურ თავმოყვარობას. სხვანაირად, უნდა გაუღვივოთ სათნოების თესლი, ადამიანობა, გულშემატკივრობა, სათნო ყოფა და ყველა ნახეგრძნობები, რაც ძვირფასია ადამიანისათვის. უნდა ამოაშრო, მოსპო შური, სიძულვილი, და ყველა სასტიკი არა ადამიანური ლტოლვილებანი, რომელნიც არათუ სპობენ და აქრობენ გრძნობიერებას, არამედ ხდიან მას უარყოფითად, ჰქვნიან ისეთ რამედ, რაც სტანჯავს იმას მთელს სიცოცხლეში, ვინც ამ თვისებით არის შეპყრობილი“.

სიმდიდრე, განცხრომა მდიდრების და შეძლებულ კლასთა, „საზოგადო ვასართობების სიმშვენიერე, ნაცნობთა რჩეული წრეები, ბრწყინვალე კრებები—ყველა ეს სიამაყის, მედიდურობის, შურის თესლს ამნევს და კაცს აძლევს ცხოვრებაზე და კაცის ბედნიერებაზე ზღვრელე შეხედულობას. აქ ჰბაუკთა ადგილი არ არის. თუ ჩვენ გავლათ ვნახავთ მდიდართა და ბედნიერთა ბრწყინვალე მოწყობილობას, საჭიროა უჩვენოთ არსებობის მეორე მხარეც. ასწავლეთ გაარჩიოს თვალთ ნახული სინამდვილისაგან, შემთხვევითი უსაჭიროებისაგან, არ მისცენ მნიშვნელობა ჩამომავლობას, წოდებას, ხალხთა ხარისხს, სიმდიდრეს, და პატივიცენ ადამიანს, როგორც ადამიანს. მღაბიო ხალხის ცხოვრების გაცნობას მეტი საღმრთოდლო მნიშვნელობა აქვს, ვიდრე მდიდრებისას და არისტოკრატებისას, რადგანაც პირველი კაცობრიობის უფრო ჰქვმარატი სურათს წარმოადგენს თვისის შრომითა და ტანჯვით. ესეც ზრდის თავისი, ბედის კმაყოფილების გრძნობას და სხვების გულშემატკივრობას. როცა ახალ ტალღას სიყვარულისას უფრო ფართო არხში გაიყვანთ, მაშინ „თუ გვინდა,

რომ ემილს უყვარდეს, იცოდეს ჰქვმარიტება, თავის თავს უნდა მოვაშროთ. რამდენადაც მისი ზრუნვა სხვას საკეთილოდ მოხმარდება, იმდენად უფრო განათლებული და გონიერი იქნება იგი“.

სქესობრივმა პედაგოგიამ, რომელიც ამ უკანასკნელ ხანებში მწვავე საკითხად გადაიქცა, წინააღმდეგ მიიქცია რუსსოს სრული ყურადღება. „შეიძლება სასურველიც იყოს ბავშვებმა ზოგიერთი რამ სრულიად არ იცოდნენ. მაგრამ ხანდახან საქროა იცოდნენ ის, რის დაფარვაც მათგან შეუძლებელია“. „ერთდეთ ყოველგვარ ლაპარაკსა და საქციელს, რომელსაც შეუძლიან ამ საკითხის შესახებ ცნობის მოყვარება აღუძრას ბავშვებს. როცა მათი ცნობისმოყვარება რისმე შესახებ უდროულია, ან არაფრის მაქნისი, შეგიძლიანთ სიჩუმის კლიტე და აღთ პირზე. ტყუილს ეს ემჯობინება“. თქვენი საქციელი, მოპყრობა მოწაფისადმი დამოკიდებულია მისი მღგომარეობის განსხვავებაზე იმ ხალხთან, რომელიც მას გარს ახვევია და სხვა გარემოებაზე. მეტად საჭიროა, რომ არაფერს ჰქონდეს შემთხვევითი ხასიათი და თუ თქვენ მტკიცედ დარწმუნებული არა ხართ, რომ სქესთა განსხვავების საკითხში ყმაწვილი შეგიძლიათ უმეცრად ამყოფოთ 16 წლამდის, „მაშინ ეცადეთ, რომ მან ეს გაიგოს ათ წლამდის“. „მაგრამ როცა 16 წლისა გახდება, ნუ მოერიდებით გააცნოთ ყველა ეს საშიში საიდუმლოებანი, რასაც ასე დიდხანს ბეჯითად უმალოვდით მას“. „თქვენი დარიგება ამ მხრით უნდა იყოს ნამდვილი, სერიოზული და გადაწყვეტილი, რომ არ ეჩვენოს ყმაწვილს—ვითომ ეჭვობთ რამეში. რასაკვირველია დაცული უნდა იქნა“.

ნას სასტიკი სიმართლე და ამასთანავე უნდა გააგებინო, რომ ეს შეადგენს მეტად სერიოზულს და წმინდა საგანს ადამიანთა ურთიერთობისას“.

რაც შეეხება ისეთს ზომებს, რომელსაც უნდა ხმარობდნენ იმ აზრით, რომ შეაჩერონ ბუნების წინსვლა, ყველაზე აუცილებელია წიგნების მოშორება, გაცალკეების თავიდან აცილება, სიზარმაცის, შინ ჯდომისა და განებივრებული ცხოვრების განდევნა, უკუქცევა ახალგაზღვრებისა ლბინისა და ქვიფისაგან. მრავალ მიზეზების გამო ქალაქი სასურველ ნიადაგს ვერ წარმოადგენს ამ მხრით, ამიტომ უმჯობესია ყმაწვილი სოფლად წაიყვანონ. „მას უნდა მისცენ რაიმე ახალი სავარჯიშოები, რომელმაც უნდა გაიტაცოს სიახლით, მუდამ საქმეში იყოს გართული და ხელმძღვანელობა გაუწიოს მისს სიმპატიას და ანტიპატიას“.

იმის და კვალად, როგორც წლოვანება მატულობს, ყველა ეს უარყოფითი ზომები შეიძლება უსარგებლოც გახდეს. მაშინ უნდა მიიღონ დადებითი საშუალებანი, რომ გამოიყვანონ ყმაწვილი სქესობრივ დამოკიდებულებათა სწორს გზაზე. „ვნებას განაგებს მხოლოდ ის, ვისაც ის უჩნდება და ყველაზე უფრო ვნება ვნებითვე ამოიფხვრება“. ამ სახით რუსსო, იმის მაგიერ რომ განაქროს მოწაფეში ეს ვნებანი, ქედს იხრის კეთილშობილურ ვნებათა წინაშე, ცდილობს გამოიწვიოს მათი ბრწყინვალე ალი. „დეე, გრძობიარე იყოს იმ სიმშვენებისთან, რომელიც აკავშირებს გულს ვნებათა ლეღვის დროს, მე შთავაგონებდი ზიზღს გარყვნილებისას და გაეხიდი ქვიფანად, სწყვარულის შთავგონებით“. მაშინ მხოლოდ, როცა გონებაში გამოეუხატავთ

ქალწულობის ან ქალობის იდეალურ სურათს, ჩვენ ვუთითებთ მეორე სქესზე, იმ სიყვარულზე, რომელიც თავისთავად დიდებულს აღზრდას წარმოადგენს.

ახლა კაბუქს მხურვალე ინტერესი აქვს ქვეყნისა. მსჯელობა და განსხვავება მასში საკმარისად მომწიფებულია. ახლა კაბუქს მეტნაკლებობით უშიშრად შეუძლიან ქვეყნად სიარული, თუ წინანდელი აღზრდა წარმატებით მიდიოდა. ახლა ისტორიისა და ბიოგრაფიების შესწავლა მისცემს ადამიანის ბუნების ცოდნას.

რუსსოს მოწაფე ემილი თავისს ანგელოზს სოფიოში ჰპოულობს, რომელიც არც ისე სამაგალითოა, რომ ძვირი სანახავი იყოს, მაგრამ „უბრალო, უმანკო საღი სოფლელი ქალია, ისეთისავე ნაკლით, რომელიც შეესაბამება მისს გემოვნებას, მოსწონს მას და ხელს უწყობს თავისი ნაკლიც გაისწოროს“. სანამ ემილს უყვარდა სოფიო, სწავლობდა ვაქრობას, ურთიერთობა ჰქონდა მდაბიო ხალხთან, და ხელს უწყობდა ყველას, ვინც რასმე საქარობდა. ამ გზით მისი გრძობიანი, რომელნიც ახლა უფრო ძლიერი და ღრმაა, ვრცელდება მთელს კაცობრიობაზე, იგი სწავლობს აგრეთვე მდაბიო ხალხის ფიზიოლოგიას, ცხოვრების სოციალოგიას, ცხოვრების სამოქალაქო და ეკონომიურს საკითხებს. ამ საზოგადო სამსახურში იგი ხედავს აუარებელს სააღმზრდელო საშუალებას, რაც საქარო იქნება შემდეგისათვის. საკვირველია, როგორის სინამდვილით გვიხატავს რუსსო სოციალურ კულტურულ მუშაობის ფრიად არსებობის პრინციპებს შემდეგს სტრიქონებში:

„საზოგადოებრივის სათნოებათა გამოჩენა ჩვენი გულის სიღრმეში ნერგავს

კაცობრიობისადმი სიყვარულს. როცა კეთილს საქმეებს ვაკეთებთ, ჩვენვე კეთილები ვართ; არ ვიცი ამისთვის სხვა უკეთესი და უსარწმუნოესი საშუალება. ავარჯიშეთ მოწაფე მისი ძალის დაგვარად კეთილს საქმეში; ასწავლეთ პატივისცემით მოეპყრას ღარიბთა ინტერესებს, როგორც თავისას, ურჩიეთ მას დაეხმაროს ღარიბ ღატაკს, არა მარტო ფულით, არამედ თავის მზრუნველობითაც; მან უნდა დაიფაროს ისინი და თავისი პიროვნებაცა; დროც შესწიროს მათს სამსახურს“.

„სხვისდა სასარგებლოდ მოქმედება მისცემს მას იმ ცოდნას, რომელსაც შეიძენს მხოლოდ გვიან, როცა გულს ხავსი მოეკიდება, ან შეიძლება ვერც შეიძინოს, თუ ამხანაგებს შორის უთანხმოება ჩამოვარდება, იგი ეცდება მათს შერიგებას; თუ თავისი ამხანაგები—ხალხი დამწუხრებული ნახა, იგი ვაიგებს ამ მწუხარების მიზეზს; თუ საბრალონი სწუხან სხვის შევიწროებისა გამო, იგი ეცდება გამოარკვიოს უსამართლობა, უკანონობა და იმ დრომდის არ დამშვიდდება, ვიდრე არ მოაშორებს უბედურებას“.

ამ სახით თავისი მოძმე-ხალხის კეთილმდგომარეობით დაინტერესებული, მალე მიიჩვევა მათი საქციელის, გემოვნებისა და კმაყოფილების დაფასებას და საზოგადოთ განსაზღვრავს ყველა იმის ჭეშმარიტს ღირებულებას, რაც ხელს უწყობს, თუ ანგრევს ადამიანის ბედნიერებას, არ გაპყვება მარტო თავის საკუთარს ინტერესებს.

რუსსოზე ადრე ბუნების საღმზრდელო მნიშვნელობის შესახებ კომენტაჟი სწერდა. ლოკმა ეს დებულება უფრო განავითარა და მეტი ფსიხოლოგიური ელფერი მისცა. მაგრამ რუსსომ აღიარა ბუნების სახარება და სრულიად განათავისუფლა ბავშვი ყოველგვარ მონობისაგან. მისი პედაგოგია დაფუძნებული იყო მისს დაკვირვების ფსიხოლოგიაზე, მისს ფსიხოლოგიას კი საფუძვლად ბიოლოგია ჰქონდა. სხეული მას არ ჰქონდა წარმოდგენილი, როგორც მისს წინაშეაღმდეგეებს—თითქმის იგი იყოს—„უბრალო გუნდა თიხისა“ ჭკუისათვის. სიცოცხლე და სული მისთვის ერთი იყო. ადამიანი, როგორც გაერთებული ფსიხოლოგიური ორგანიზმი, იყო ის საფუძველი, რომელზედაც ააგო მან თავისი პედაგოგია.

ჩვენი აღზრდა დიდხანს იმყოფებოდა პედაგოგიური თეორიების შემოწმების გავლენის ქვეშე, რომელსაც ჰქმნიდნენ მეცნიერები, ხოლო მათს შეხედულობას და ინტერესს ყოველთვის კაბინეტის სუნი ასდის. ადამიანი მარტო ტვინით არ ცხოვრობს, იგი ცხოვრობს უმეტესად მოქმედებით და გულით. ამ აღმოჩენით ჩვენ მალდიერნი ვართ დიდებული საწინასწარმეტყველო წიგნისა, რომელიც დაგვიტოვა იმ უმეცარმა მოტანტალემ, რომელიც ბოლოს გვირგვინით შეამკეს ფრიად განათლებულმა და მეცნიერმა კაცებმა; სახელი ამ მოტანტალისა—ჟან-ჟაკ რუსსო არის. (СВ. БОСН.)

ლ. ბოცვაძე.



ტროპიკში მოსწავლეთა უორის *)

სრაფერს შეუძლია დაარღვიოს საზოგადო კანონი მსოფლიო სწორწინაობისა (ეკვილიბრისს) და თუ ვინცინობას, ამა თუ იმ მიზეზით, ეს სწორწინაობა ცოტახნით შესწუდა, ბუნება მანც თავისას გაიტანს, მსოფლიო ჰარმონიას ისევე ადღეკინილ იქმნება. საზოგადოთ ცხოველთა სხეული სიმეტრიულათ არის შექმნილი, მათი მოძრაობა ნიადაგ შეწინააღი, ნიადაგ სიმეტრიის ჰლანსუდა ჰდება. საცარი თანხობა სუფევს სხეულის რომლი-სამე ნაწილის ზრდასა და სიმეტრიულ ნაწილს შორის; ორივე ერთმანერის ხელს უწყობს, ერთი მეორეს შევლის, რათა დაცულ იქმნეს ფორმათა სიმეტრია. თუ ცხოველს რომელიმე ნაწილი სხეულის ჩამოგადღეთ და დავარდვით მისი სხეულის სიმეტრია, იმავე დროს გარდვეთ მის სწორწინაობასაც; მაგრამ რამდენსამე ხანს უკან, ასე იქმნება თუ ისე, სიმეტრია ისევე ადღეკინილ იქმნება. ასეთის ცხოველთა ფორმების სწორწინაობის კანონი, Prizbran-ის მიერ გამოკვლეული.

მაგალითისათვის ავიღოთ ერთი კენტუვა და თანტოლათება მწერი *Aselus aquaticus* და ერთსა და იმავე დროს უსწორმასწოროთ მოგაჭრათ რქები, ამის შემდეგ დაუნახავთ, რომ ერთი რქა მეორეზე უფრო სწრაფათ

იწეებს ზრდას, და ამ ასოთა სრულ ზრდის დამთავრებამდე ორივე რქა ერთმანეთს გაუსწორდება. შეგვიძლია მოგაჭრათ მხოლოთ ერთი ამ სიმეტრიულ ორგანოთაგანი, — მოჭრილი რქა ზრდას იწეებს, მხოლოთ ეს კია, რომ უფრო ნაკლების ტანისა იქნება. და მოკლე ხანში სიმეტრიული ორგანო დაატროფიავდება, ხოლო ეს ატროფია დაეტობა შემდეგ, კანში გამოსვლისას. ან და ავიღოთ ცხრაფებსა და მოგაჭრათ ერთი თათი წინა ფეხებისა. მოჭრილი თათი წამოგზრდება, მხოლოთ წინაფელზე მომცრო ექმნება და უგბილო; ცხოველი კანში რომ გამოგა, მოზირდაპირე გაზის თავი ზემოტობას ჰჰარგავს და წინათ თუ კბილიანი იუო, ახლა უგბილოთ რჩება. წყალში მცხოვრებ ჩუპრის ეტებზე ნორმალურათ ორი კბილია ხოლმე. თუ ერთი მოგაჭრით, ება ისე წამოზრდება, მხოლოთ უგბილოთ, თანაც მოზირდაპირე ებას, კანში გამოსვლის შემდეგ, ერთი კბილი და შერჩება.

გამოჩენილი ამერიკელი ბიოლოგისტი Litch თვის გამოკვლევაში ტროპიზმის შესახებ გვამცნავს, თუ როგორ შეიძლება დაცულ იქმნეს სწორწინაობა ატეხილობის (excitation) სიმეტრიისა სხეულის როგორც ერთს, ისე მეორე მხარეს. ორი სიმეტრიული წერტილი სხეულის სიმეტრიულადვე უნდა იქმნეს ატეხილი. თუ სხეული ამ სწორწინაობის მდგომარეობას როგორმე გადასცდა, თან და თან ეცდება აღადგინოს სწორწინაობა გეოტროპიულ მოძრაობის საშუალებით, თუ მიწისაკუნა მიზიდულობა საჭირო; ქულიატროპიულათ, — სინათლისათვის; ტერმომ და ქიმიოტროპიულათ — ტემპერატურისა და ქიმიურ

*) ეს წერილი თავდაპირველათ წარდგენილი იყო, როგორც მოხსენება, პირველ საერთაშორისო საპედოლოგო კონგრესზე 1911 წ. ბრუსელში. შემდეგ დაიბეჭდა Revue Psychologique-ის მე-V ტომში, 1912 წ. ქართულად მცირეოდენის ცვლილებითა ვებეჭდათ.

რეაქციებისათვის. თან მისი მოძრაობა ან პოზიტიურია და ან ნეგატიური იმის დაკვალთ, თუ ამტეხი მიზეზი სხეულზე რატორ მოქმედებს: ნეკატეურათ თუ პოზიტიურათ.

როგორც Bohn ამბობს, ტროზიში *) ფუნქციონალურ უსიმეტრობის შედეგია, ცხოველის მანქანის სხვა და სხვა ორგანოთა ორმხარეობის (bilaterale). ამიტომ თავისუფლათ მოძრაუ სხეულთა შორის ტროზიკულ (ან ტაკტიურ) მოვლენას რომ ადგილი ექმნეს, აუცილებლათ სკეირთა არსებობდეს სხვადასხვაობა ატეხილობის სხეულის სხვა და სხვა წერტილზე. ესა თუ ის ცხოველი პოზიტიურათ ტროზიკულია, როცა იმ მხარისაკენ მიიწევს, სითიკენაც კარგე მიზეზი რამ ასტეხავს ხოლმე; იგივე ცხოველი ნეგატიურათ ტროზიკულია, როცა მოზირდაზირე მხარისაკენ მიიწევს და მაშასადამე, შორდება ატეხილობის გამოწვევ ცენტრს.

ატირია (Ceriantbus), რსმე ჭურჭელში სხვა და სხვა მდგომარეობაში მოქცეულია, სულ ამის ცდაშია, თავი სულ ზევითა ქქონდეს, ფეხები კი ქვევით, გრაფიტაციის კავლენით. ფეხი ასეთს მდგომარეობას მაშინაც კი დებულბას, როცა დანარჩენს სხეულს მოწვევტილია; მაშასადამე, ამ შემთხვევაში სკეიმე გაქქეს წმინდა გეოტროზიულ ატეხილობასთან (Loeb).

ამ ქაზად ფიზიოლოგიაში ტეშმირიტებად

*) ტროზიში ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს ტრიალს, გამუდმებით მიბრუნებას რომელსამე საგნისაკენ, მაგ. მიწისაკენ (გეოტროზიში), მზისა და საზოგადოთ სინათლისაკენ (ჰელიოტროპიში) სხ. ასეთი თვისება აქვს ბევრს მცენარეს, და მათს შორის ცნობილს მზე-უტვირტიას, რომელიც სულ მზეს შესტკერის, სულ იმისკენ იბრება.

არის აღსარებული, რომ გეოტაკტიური ორენტაცია უმაღლეს ცხოველთა სხეულად ორგანოში ხდება. ასეთი ორგანო კიდევ სასმენიარადის ნახევრათ შრგვალ არხეშია მოთავსებული და, გრაფიტაციის მხრივ, სხეულის სწორწინაობაზე კავლენა აქვს; ხოლო უმაღლეს ცხოველთა შორის ამის მაგალითს ოტოლოთები გვაძლევენ.

ჯერ კიდევ 1700 წელს მიაზერო ჩვენი უურადლება სწავლულმა Doderl-მა იმ გარემოებას, რომ მცენარეთა ღეროში და ფესვების მიმართულება სულ მუდამ ზერზენდიკულარულია ხოლმე. ერთის შრცვლითგან გამოსული ფესვი და ღერო ერთი-მეორის მოზირდაზირე მიმართულებას დებულბას. შეგვიძლია ბუნებრივი მიმართულება შეეუცვადოთ და მოვუნდომოთ განზე, სწორის სხითა წავიდეს რომელიმე მათგანი. ამა ცდა იქმნება, რადგან, სულ ერთია, მოიხრება და იმდენს იხამს, რომ თავისი ჩვეულებრივი ზერზენდიკულარული მიმართულება სელახლა მიიღოს.

Wortmann-მა აღნიშნა, რომ იმ მხარეზე, სითიკენაც უფრო მეტადაა მცენარე განათებული, მისს უჯრედებს მეტად სქელი ზროტოპლაზმა აქვთ; ხოლო დამეტრალურად მოზირდაზირე მხარეზე უჯრედების ზროტოპლაზმაში წვალი ჭარბადაა. და აღბად ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ სინათლისაკენ მიშვერილი ქსელი იკუმშება, ხოლო ნაკლებათ განათებული ქსელი იზიდება. აგრეთვე, თანახმაა Loeb-ის, ორმხარეობის სიმეტრიის სხეულში მეტაკლებად განათება განათებულ მხარის გუნთების შეკუმშვას გამოიწვევს. სინათლე განსაკუთრებულის ამტეხელის ძალით მოქმედბას სხაზრე დაბოლოებაზე და ეს უგანასკნელი სტდილობს ისეთი მიმართულება მიიღოს, რომ სიმეტრიული მხარეები თანაზრად იქმნეს განათებული.

რკვი ცხოველი ამ შედეგს მიაღწევს,

სულ უძრავთაა განერებული, ან და მდგომარეობას იცვლის სხივთა მიმართულების მიხედვით, ან კიდევ სრულიათ განერინება ამ სხივებს მოპირდაპირე გზით.

მცენარეთა ორგანოები სიმძიმის მიმართულებას ემორჩილებიან, — ამბობს Leo Errera, ჩემი სახელოვანი ღვინისგანებული მსწავლეები, — და იხრებიან, როცა ხელს შეეუძლიათ და ნორმალურ მდგომარეობას შეეცვლით: ღერუკა თავს ასწევს, ძირუკა ქვეითკენ მიახრება. და ეს მოხერხა უმთავრესათ იმ ფარგალში მოექცევა, რა ფარგალშიც მცენარე უნდა გიზარდოს.

ვისაც თანხში მცენარის ზრდისათვის უდევნება თვალუერი, შეინახავდა, რომ ახლად თავ აშოთფილი ღერო მცენარისა სულმუდამ საკრძოლისკენ იხრება. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ ჩვენი სადგომი ცივი და დაბნელებულია, შიგ სინათლე ცალმხრივით და შემოდის. მცენარეს კი სინათლე დასწვრივ უნდა ხედებოდეს და რაკი დასწვრივ სინათლეს მოკლებულია, მეტი ცაა არ არის, ვამითი-ჟამად ქოთანს- რომელშიც მცენარე ხარობს, მხარე უნდა ვუქციოთ ხოლმე; ზაშინ სინათლე ღეროს სხვა და სხვა მხარეს მოხედება, რიცხოს რიგით. თუ მცენარე გაშლილ ჰყარს, ან მუშანდში ხარობს, ცხოველმყოფელი სხივები მზისა უოველმხრივით ეფრქვევა და საცოდავით არ სახიზრდება ხოლმე.

ჰეოტროპიზმის საუცხოო მაკალითს წარმოგვიდგინს ღერუკი gentianes. დააკვირდით ზაფხულის ერთს მშვენიერ ღვინს და დაინახეთ, რომ ვეგეტაციის ტუჩი სულ მუდამ მზეს შესტყერის ხოლმე და ნელნელა მნათობის მსვლელობისათვის აუთოლებია ფეხი. ბევრი „ტროპიკულად წოდებული მცენარე, რომ იმისდა მიხედვით იშლება და იკუმშება, თუ რა სიძლიერით ხედება სითბო და სინათლე. საკმარისია, ტუჩიპის ან Crocus-ის ვეგეტაციის დადგიტანოთ ისეთ ადგილას, საცა მზე ძალ-

ზე ატერს, — ამბობს Errera, — რომ რამდენსავე წუთში გაიშალოს. მეტად მგრძობიარა ეს მცენარე, საკმარისია ნახევარ გრადუსი სითბო მეტნაკლებთა მახვედეს, რომ მზე გავლენა იქონიოს; საკმაოა, რომ მზეს ღრუბლები გადაეფაროს, რომ Erythrorium-ის ვეგეტაციის ტუჩი შეიკრას.

ასეთის მოძრაობის გავლენით ნაფერდების ორივე მხარე თანაბრად არ იზრდება, და ეს მოძრაობა იმდენს ხანს გასტანს, სანამ ვეგეტაციის ზრდას არ დაასრულებს.

ზოგიერთ მცენარეთა ვეგეტაციის იშლება და იხუჭება თითქმის ერთსა და იმავე საათს, ფოთლებიც სხვა და სხვა საათს სხვა და სხვა მდგომარეობას ღებულობს. ამას ეძახიან ნიქტოტროპიულ (nictare — ხუჭვა) მდგომარეობას.

ფოთლებისათვის ეს სადრატამოშეებით ოსცილაციის იმით გამოიხატება, რომ ღღისით, რაც შეიძლება, ფართოდ გაიშალოს, ხოლო დამით თითქმის სრულიად იკუმშება. ეს კიდევ ძილის და ღვიძილის ალტერნატიული მდგომარეობაა.

უოველსავე შემთხვევაში, ამ მოძრაობათა დანიშნულებას ის არის, რომ ღღისით მცენარემ, რაც შეიძლება, ფართოდ შეუშვიროს თავი მზის სინათლეს და იმის წყალობით შეისყას მეტი ქლოროფილი; ხოლო დამით კი, რაც შეიძლება, დაზტარავდეს, მოიკუმშოს, რომ ღღისით მთარეფილი სინათლე ნაკლებთ გამოეცადოს, ნაკლებთ გაცვიდეს. უოველივე ისეა შესამებული და მოწყობილი, თითქო მცენარე თავისს ფოთლებს კანკებამკერდეს სინათლისკენ და იფარავდეს სიცივისკან.

სანატრელი იქნებოდა, რომ უოველ სახელში და განსაკუთრებით კი უოველ სკოლაში გაიხენდნენ რამდენსავე ასეთ ჰელიოტროპიულ მცენარეს, და მოსწავლეთა და მსწავლეებელთ მუდამ თვალწინა ჰქონდეთ. ასეთი მცენარე

მათთვის ნამდვილი ბუხარი იქმნებოდა და თან მარტოველი დღის მნათობის შექმნევენათობისა. მცენარეთა მსგავსად ბავშვებიც მზის-თაყვანისმცემელნი არიან და გაგიჟებით შესარან მისს სხივებს; იფურჩქნებიან მათის წყალობით, ჭკუმიშავენ კუნთებს, იკსებენ ფელტებს, ხოლო სუნთქვის წყალობით მუცლისა დით იფუნთავენ სისხლს; ხორცის კანის ნაწერტების საშუალებით იკსებენ სხივთა ცხველმთოფეობას; რაც რამ მავნებელია მათის სხეულისათვის, მცოცხლებელ მზისავე გაგლებით თავიდან იშორებენ.

მასსადაში, უოველ უფრედის თვისება — ატეხილ იქმნეს გარემო ძალის გაგლებით. სხვა და სხვა ძალა ნორმალურად ავითარებს უფრედს, თუ გი ეს ძალა ზომიერათ და თავის დროზე ხვდება უფრედის უოველს ნაწილს. ხოლო იგივე ძალა ავადმყოფობის წარმოშობელია, თუ უდროოდ, უადგილოდ და უხომოდ სვდება, — ამბობს Paul Vuillemin. ანარმალურ აკტივის მიერ გამოწვეული არეულობა მორთმობიანად არ არის ამ აკტივის სიძლიერესთან, არამედ ექვემდებარება ატეხილ უფრედთა შეთვისების ნიჟს, და, გარემოებათა კვლად, დამეტრირულად წინააღმდეგს შედეგსა ჭბადებს.

არსებობის საზოგადო მართბები უოველ არსისათვის, როგორც ცხოველისა, ისე მცენარისათვის, დამოკიდებულია იმ წრისაგან, რა წრეშია ეს არსი მოქცეულია. გარემო წრის ფიციკურ თვისების უოველი ცვლილება სიცოცხლის ფენომენებს დაახნდება ხოლმე. სითბო, სინათლე, სინესტე, ელექტრონი, ხმისობა, ბარომეტრული სიმძიმე, ჭერის მოძრაობა ეგვლნი ერთად და სათითად მოქმედობენ ცოცხალ არსზე. სანამ გარეშე ცვალებადობანი ზომიერების ფარგალში არიან, სიცოცხლეს არა უმავლება რა. მაგრამ თუ გი ერთი ზემოდ დასახელებულ აკტივობანი განსაზღვრულ ზომის გადასცდა, თუ გარეშე

ტემპერატურამ, მკალითად, ამა თუ იმ ზომასზე შეტად დააწი ან აიწია, სასიცოცხლო ფუნქციებს განსაცდელი მოელოთ; და, იმის და მიხედვით, თუ მოქმედება ალკობრივი ეოო თუ სერთო, ერთი ნაწილი სხეულისა ან მთლად მთელი სხეული ძალზე იცვლება, ხანდისხან სახინრდება და შეიძლება სულაც მოკვდეს კიდეცა.

სურსემალი თავი და თავი ნაწილია ადამინის სხეულისა, ისა, რომ უმთავრესად იბრძვის დეამიწის მიზიდულობის კანონის მოქმედების წინააღმდეგ; მცენარის დერთს მსგავსად სურსემალი იბრება, როცა ნორმალურად უთფანს უშლიან; დღისით ვერტიკალურ მდგომარეობაშია, დამით გი ჭოროზნტრალურში. არსის ზრდის დროს სურსემალი უმთავრესი მომქმედი ნაწილია სხეულისა, და ცხოველთა უმრავლესობას ისე აქვს მოწობილი, რომ სიმეტრიულათ შეუგერილია გარშემო წრის ამტენ გაგლებინსაკენ. ადამიანის სანჯრე სისტემა ვერტიკალურ მდგომარეობაშია, ამავე მდგომარეობაშია სურსემლისა და თავის ტვინიცა. და ასეთ მდგომარეობის წყალობითაა, რომ ადამიანი სხვა არსთ ზევიდგან დაჭყურებს. მაგრამ ამ ვერტიკალურისავე მდგომარეობის წყალობითაა, რომ ადამიანს თანდათან ეკარგება სწორწიხანობა და ნამდვილ ჭემი-ხლეკურ (ნახევარტანა) არსებად ხდება, რათა განსცილობის საგნებით არ გამოინისოს თავისი ძალა და ეგვალაფერს მარტო მარჯვენას ხელით აკეთებს.

სკოლებში გი ბავშვები დალურსმულნი არიან მერსებზე სწორედ იმ დროს, როცა მათი სურსემალი სისწრაფით იბრდება. სხედან და მერე როგორა სხედან! მხოლოდ მარცხენა მხარე აქვთ შეშეერილი მზისსაფის, ამ სინათლისა და ტრემოქიმიურ სიხოსსობის წუაროსათვის! რათა თანაბრად მოიხვედროს სხივი, ტვინი სიმპტიურ ან რეფლექტიურ მოძრაობაშია, და ამიტომაც ბავშვი სარკმლი-

საკენ იბრუნებს სხეულს, მოძრაობს, ნიადაგ ჰტოკავს, განსაკუთრებით კი გასაფხულსუ; მაგრამ მასწავლებლის მრისხანე ხელის დაქნევა საკმარისია, რომ სტოდავი არსება შეისუვე განგრდეს, უძრავად დაეკრას მერხს და განგრდოს დაუსრულებელი წვალება, მაგრამ ხერხემალი, რომელიც აწესრიგებს მთელს სიტონხლეს, გულსელ დაკრუთით არ უტქერის ამ უმზებობას და თანდათან იხრება, და იშდენათ უფრო იხრება, რამდენად უფრო მარჯვენა მხარე ბავშვისა, ნიადაგ ჩრდილში მომწვედეული, მარტო ასრულებს დინამურ მრომას. მარტენას მხრე, სინათლისაკენ შექცეული, სტატეგურ კუმიშვას განიცდის, რადგან სიმძიმის ცენტრის ბოძია და ტანის სიმძიმე მთლათ იმას აწვევს. სკოლიოზი, საშინელი სკოლიოზი, ამ გვართ, ჩვენის ბავშვების ხერხემლის ტვინის ჰხრავს, გულის ცემა, სუნთქვა და სტომეჯის მუშაობა სერიოზულათ შეფერხებულია. ხერხემალი იხრება წინ და უგან, ბავშვებს სკოლიოზი უჩნდება, უჩნდება აგრეთვე ღარღოზი. და ასე იმიტრამ ზიანდება ხერხემალი, რომ მზის სხივები ყოველ მხრდღვს არ ხელება, სისხლს მუყავადი ავლია, მოძრაობა უსიმეტრიო, ბავშვი სულმუდამ ჯდომულაა, მისი ნორჩი სხეული ასიმეტრიულათ, ცელმხრივათ არის განათებული. და ამ გვართ დაავადებულ ბავშვის მორჩენა მშინდა შეიძლება, როცა მიუზღავთ იმას, რაც დააკელით. ესა და სხვა ამის მსკავსნი ავადმყოფობანი ჰროტესტია ანორმალურ მდგომარეობაში ჩასვენებულ სხეულის მხრავ. ანორმალურ მდგომარეობას ანორმალურივე დეხიკილიბრაცია მოსდევს სხეულის, რომელიც ცდილობს ადადგიანს დადღეული სწორწონობა ისე, რომ კუნთების მიერ ძაღდატანება არ განიცადოს. სიბუტე მიზეზია სინათლის ნაკლებობის, სიბუტესვე გამოიწვევს ახლოდგან კითხვა ნაბუტდისა; ბავშვს წვნიის ასოებით არ უნდა აწერინონ, რადგან ესეც ხელს

უწეობს სიბუტის გაჩენას, და, გარდა ამისა, წვნიის ასობის წერას არ ჰტეობს ბავშვის მიდრეკილება თავისუფალ და შეუსწდღედელ მოძრაობისადმი. საჭირო არ არის, რომ ბავშვმა შეტველათ უტქეროს რასაცა სწერს, ამიტომ რომ წერა ყოველთვის უწინარეს მუსკულარული მოქმედებაა. დასასრულ, სიბუტესვე ჰბადებს ჯდომულა მდგომარეობა; რაიცა მშინდათა ჰბდლის ბავშვის სხეულს, და აგრეთვე ისა, რომ ბავშვს ავლია შორს გაშლილი ჰტორიზონტი. ასტიკოპოტიზმი, სტაბიზმი და სიბუტე, ამ გვართ, ასესტებს ბავშვის არწივისებურ თვალბებს; საშინელი კუხიანობა, თანამტავარი სისხლნაკლებობისა და ჰლეტისა, შეუწინეკლათ ისადგურებს მის ქორთასხეულში. ბავშვს რომ მის ინსტინქტის სინაპრამიუშებდენ, ნებას რომ მისცემდენ თავისუფლათ იმოძრაოს, მაშინათვე სიბეტრიულიად არ გულს შეუშერდა და არ ზურგს მზის სხივებს, როგორც ამას სწადან ხოლმე სხვა სულდემქლნი, ადამიანის გაყვლების ქვე მყოფნი, მაგ. პიკრობები, პექტრიები, ამფიბიები, თეგები, უმაღლეს ხარისხის ცხოველები. მაგრამ სკოლაში, საცა ბავშვი მერხზეა დაკრული, ეს უგანსკენელი, მტენარის მსკავსათ, წეღში იხრება და სხიხინდება. სულ სხვა საქმე იქმნებოდა, რომ მოქმედებდეს ორივე მხრე სხეულისა, ორივე ორგანო გრძობისა, ორივე ხელი. მაშინ ადღბენილ იქმნებოდა სწორწონობა მთელის არსისა და ნორმალური მდგომარეობა ხერხემლისა, მით უფრო რომ ამ ჰიბობებში მომუშავე, ბავშვი იქნება იგი, თუ მოზრდილია, სიბეტრიულათ შეუშერს თავს ატენილობის გამომწვევე წეროს. დამით, როცა დედეშიწის მიზიდულობის ხელმწიფება დაქარდება, სანერვე ხისტემა მოკლებულია მზის შუქს, დღისით რომ ასტეხავს. ხოლმე, ჰამიტომ უნდა ვესწრაფეთ ჩავსხურთათ გულში მორთების, ამ დამის დმერთს, დმერთს

ძილისს, ღმერთს გეოტრამბიზმისს, რომე-
ლიც აძინებს უოველ სულიერ არსს (ჩვენის
აზრით ძილი სხვა არ არის რა, თუ არ
გეოტრამბიზმის საესე რექცია). ჩვენი ცივი-
ლიზაცია კი იმის ცდაჲა, ხელოვნურად და-
ბადოს ამტკნელი მიზეზები, რომ განაგრძოს
დღე, განაგრძოს დონისკან დამტლელი მოქ-
მელება, და ეს კი ადამიანის სულიერსა და
ხორციელ სწარწონათბას არღვევს. ბავშვმა,
მზე სხვა თუ არა, უნდა დაძინოს, ისე, რომ
სასთუმლი წრდილოეთისაკენ ჭქონდეს, ხოლო
ფეხები სამხრეთისაკენ. (რა თქმა უნდა, ჩვენს
წრდილოეთის ჭემისფეროში). მძინარე ბავშვს
ხერხემალი აუცილებლათ ასეთ მდგომარეობა-
ში უნდა ჭქონდეს, რომ მართლა მოისვენოს.
დღისით მშრომელი ადამიანი შუის შუქისკან
იძენს სიცოცხლისათვის სსჯირო ენერჯის;
შუის შუქისკვე გავლენით ქიმიურათ იცვლება
მისს სსუელში სხვა და სხვა ნაწილები; ეთ-
ფილიფე ეს ღამის წყვიდადსა და სიჩუმეში
წასსა და რიგზე ღაგდება, სსსარგებლო ცუდ-
სა და მავნებელს ნივთიურებას შორდება.
მხოლოდ ნამდვილ მშრომელს შუელია ძილის
დროს მზრუნველ დედასკე მოაწესრიგოს სი-
ცოცხლისა და მათ სსუელის ფუნქციები.
მზე პირველ სსიუებს ქვეყნას სტუორდნის
თუ არა, თავისკენ მიიზიდავს ყოველსაკვე
სულდამუღს; მისს დიდებულს ამოსვლას ბავ-
შვიც უნდა აჭეკეს. ოღონდაც რომ მართალი
იყო Huteland-ი, როცა სთქვა: „ადამიანს
თავისს არსებობა წმინდის გულით და სავსე-
ბით ისე არსდროს ახარებს, როგორც დი-
ლით; ვინც დილას არ ეტანება, თავისის სი-
ცოცხლისს ახლგაზღობასს ჭყარკავს“. ამ ნო-
ქვამს ბ. Beville დასქენს, რომ დილაბით
ადრე ადგომით დროსაც მოვიკებთო, რადკან
დილისს შუშობა ისე არა გვღალავს, როგორც
ღამისს. და, ამ გვართ, უფნებლათ განვახან-
გრძლივებთ ჩვენს არსებობას. მართლაც, თუ
ყოველდღე ორის საათით ადრე ავღეკით, მს-

გალითათ, რვა საათის მაგიერ ექვს საათზე,
ორმოცის წლის განმავლობაში ეს შეადგენს
20,200 საათს, ან 3 წელიწადს, 121 დღეს
და 16 საათს; ე. ი. ყოველ დღე მოვიკებთ
რვა-რვა საათს ათის წლის განმავლობაში, და
ეს ხანი სრულებით საქმარისი იქნება ჩვენი
განება სავსებით განავითაროთ. და თუ კი-
დღე ეს ციფირები გავმრავლებთ დედაშიწის
მცნოვრებათ რიცხვზე, თქვენ აეთითნ წარ-
მოიდგინეთ, რამდენათ მოიმტება ხანგრძლი-
ვობა ადამიანის სიცოცხლისს!..

ბავშვი, ხშირათ დაბადების პირველ დღით-
განვე, — ამბობს Prayer, — ცდილობს თავი
განათესულ საგნებისკენ იბრუნოს ხოლმე
ისე, რომ ამ საგნებს შთაბეჭდილების მოს-
დენა შეეძლოს თვალების ორსავ გუჯავზე.
ბავშვი თვალებს სანთლისაკენ აცენტებს, თუ
სანთელი სწორეთ გვიჭირავს მის წინ. დღი-
სით შუის სინათლე საშიწლათ უკვირს და
როცა სარკმელს მოფარდებთ, ცდილობს, სულ
იქითკენ ჭქონდეს თავი მიბრუნებული. ასეთი
მიბრუნება თავისს შეექვსე დღეზე უკვე მავ-
თით ეტუობობდა ბავშვს, რომელსაც ვაკვირ-
დებოდით; მუშვიდღე დღეს ეგვევი რამდენჯერ-
მე განიმეორა, და ყოველთვის, როცა სსსეს
სარკმლისაკენ მიბრუნებდა, ცხადი კმაყოფი-
ლება ეტუობობდა, ბავშვსვე უზომოდ ახარებს
ხოლმე ყოველ ნათელ და ბრწყინალა საგნის
ნახვა და ყურება.

Küssmaul-ი სხვათა შორის დაჭვივრებობა
ზოგიერთ ბავშვს დროზე (ორის თვით) ადრე
დაბადებულს, და დაბადების მეორე დღეს
შეუნიშნავს, რომ ისე დაუწვიწინათ, რომ მათი
სსხე სარკმლისათვის მოკრიდებოთ. გასულა
ცოტა ხანი და ბავშვებს თითონვე შეუ-
ბრუნებოთ თავი სარკმლისაკენ. ეგვევი შეუ-
ნიშნავს Prayer-ის დროზე დაბადებულ ბავშვებ-
ზე დაბადების შეექვსე დღეზე.

დაბადებიდან შუათონსეკტე დღეზე და
ყოფრო გვიანც ბავშვები უფრო მეტის სხად-

სით სევითკენ იცქირების, სათელ ჭერის-
კენ. მაგრამ ბავშვი მადლა ალბათ იმიტომ
იცქირება (და ამით ცხოველთა შეიღებისგან
განსაკუთრებით განიხსნება), რომ დედას ჯნ
გადაის ხელში გორიზონტალურ მდგომარეო-
ბაში უჭირავთო, — ამბობს Preyer. შემდეგ-
ში კიდევ სინათლე (სინათლებით განსაზღვრული
შობის სე, ერთ ადგილიდან სხვა ადგილას
გადადგმა ღამების, ბრჭყვიანა სევენი ოქრო-
სი, დავარაუებელი ჩანჩაბები სურათებისა)
ბავშვს უფრო მომეტებულია ახარება.

სამოც-და-მეორე დღეზე ბავშვი თითქმის
ნახეკარ საათს შესტყროდა და განუწყვეტე-
ლის სინარულით ჰქოდა, ჩამოკიდებულ ღამ-
ბის რიტმიულ ქანაობას რომ უეუერება. თვა-
ლებს ხან მარჯვნივ ანცეკება და ხან მარცხნივ,
მაგრამ მხოლოდ ღამების ქანაობა ჰქონდა
ნიშნისში ამოღებული.

ბავშვი ჯერ აუვასში და მერე სკოლაში
ცალმხრეთა წვეს და ზის და ისე უეუერებს
სინათლეს: სინათლე კი თანაბრად უნდა მუ-
შაობდეს ორსავე თვალის გუკებში. ცალმხრი-
ვით ჯდომის გავლენით სინათლე უსწორბის-
წორით მუშაობს, მარჯვენა და მარცხენა თვა-
ლის კუნთებიც მტნაველებათ იქნება, და ამ
უკანასკნელ მოფლენის გავლენით ბავშვს თავი
თავის უნებურათ, ავტომატიურათ მიაქვს სი-
ნათლის წყაროსაკენ, ე. ი. სარკმლისაკენ.

მაგრამ სკოლაში ბავშვს მასწავლებელი და-
რჯად უდგას და იძულებულ ჰქოფს პირდაპირ
მას უეუეროს. თითქო ის იფოს მისი მანათო-
ბელი და მათობელი მზე! მასწავლებლის
ეოველ დაძახებაზე სიცოდავი ბავშვი შემერთა-
ლი წელში სწორდება, ცდილობს შიგ თვა-
ლებში უტყიროს თავისს მასწავლებელს. ამ
უკანასკნელმა თეთითაც არ იღის, რომ ბავშვს
სიცოცხლისთავის საჭირო ელემენტებს ათ-
მეეს, მნათობის დაქრულ სივიებს სწირავს.
დიდმა ზნაუღმა სადღაცა სთქვა, ადამიანთა
უბედურება ის არის, რომ არ შეუძლიან

ათანში გაუნძრევლათ გაქერდნისო. მე კი
მგონია, რომ ადამიანთა და განსაკუთრებით
უმთა უბედურება ის განსაკუთრებით, რომ ცდი-
ლობენ თათში გაუნძრევლათ გაქერდნენ
ხოლმე!

სითბოს, რომელიც საზოგადოდ ხელს უწ-
ეობს ეველა ორგანულ ზირთა განვითარებას,
შეტად დიდი გავლენა აქვს ბავშვის სსეულის
ზრდაზე. შემოდგომაში და ზამთრის დასაწ-
ეისში ბავშვის ტანის წონა მატულობს ხოლ-
მე, მაგრამ სსეულის ზრდა კი შეჩერებული
აქვს. ზაფხულის დასაწეისში წონა თითქმის
უცვლელათ ურნება, სამკვიდრად ტანს ხეების
მსგავსათ იერის (Mallings).

ერთ გერმანელს ექიმს ბერლინიში თითის
ფიზიოლოგის ზრდა გამოკვლევიდა და აღმოუ-
ჩენია, რომ ფიზიოლოგები ბავშვს უფრო სწრა-
ფათ ეზრდება, ვიდრე მოწიფულს. აგრეთვე,
ერთის ფიზიოლოგის მიხედვით გამოკვლას ზამ-
თარში 132 დღე სტინდება, ზაფხულში კი
მხოლოდ 116 დღე. მარჯვენა ხელის თითის
ფიზიოლოგები უფრო სწრაფ იზრდება (დასალო-
გებით მილიმეტრის ერთი მეოცედით ეოველ
მისს საათში), ვიდრე მარცხენა ხელის; შუა-
ლა თითის ფიზიოლოგები სხვა თითების ფიზიო-
ლოგებზე უფრო სწრაფად იზრდება, ეველანზე
გვიან კი ნიკის ფიზიოლოგები იზრდება.

სითბო სსეულზე ეველა მხრითგან მოქმე-
დობს; ტერმიული მდგომარეობა სწორმხრო-
ვანია (ეველანტროლოგი). მაგრამ თუ სსეულს
სითბო თანაბრად არა ხვდება ეველა მხრი-
დან, თუ ორი მხარე სხვა და სხვა ზომით
თება, მაშინ სსეული ცალმხარეზე იხრება.
ამ მოფლენას უნდა დავარქვათ ტერმოტრო-
პიზმი, ხოლო მისს გავლენას — ტერმოტრო-
პიული მოფლენა. ზაფხულის საშინელ სიც-
ხეების დროს. 1911 წლის მკათათვეში,
რამდენიმე სინათლელი დავდგი ბუზრის თავზე.
ერთი მათგანი რამდენიმე დღის უკან ცალ
მხარეზე გადაიხარა, სახელდობს სარკმლისაკენ,

საიდგანად სპინელი სიცხე შემოდითა (35° ჩრდილში და 45° მზესზე); მეორე სანთელი მოღუნვის შემდეგ 180° მოიხარ, მეორე ცოტ-ცოტათი გასწორდა და ისევ მოიხარა სარკმლისაკენ; მესამე სანთელს სმირ-სმირათ ვატრიალებდი, ასე რომ იმას თითქმის არც კი დასტეობია ეს ტერმობრობიული მოღუნვა, რაიცა ასე საკვირვლად ემჩნეოდა და ნახჩენს.

ბავშვი სკოლაში სწორედ მაშინ არის, როცა მისი სხეული ასე სწრაფად იზრდება, როცა მისი სიცოცხლე სრულს და გადმოდის, როცა მის სხეულის ეგვლა ორგანოებს წონა ემატება და იზრდება. განა რომ ხსენებულ სანთელს მოგვაგონებს ბავშვი, ერთსა და იმსვე ალაგას დაკრული! და სწორედ მის გახურებულ ზრდის დროს ტერმობრობიული და სხვა სიფიზი მხოლოდ ცალ მხრივად იზრდება, ე. ი., მარცხნივ. და კიდევ ამიტომაც, რომ სახინჩდება სცოდავი და სანთლის მსგავსად გვერდელა ხდება...

ზაფხულბოთ შუადღეს და ს:დამოს ნ სათს შორის საზოგადოდ მეტად ცხელა ხოლმე. ამ დროს ცხოველები თავს არიდებენ სინათლესა და სიცხეს, ამ სინათლეს რომ მოსდევს ხოლმე, მაშასადამე, წარმოადგენენ ნიშანს უკუქცეულ ფოტობრობიზმისა და ერთდობან მეტად ძლიერ ატეხილობას.

ბავშვის ზრდისათვის ორა რამაც საჭიროა, — ამბობს Maurice de Fleury: ნიადაგ სუფთა ჰაერი და მზის სხივები სამკვარის თვისებით შესაჯებელი: სიბოთათი, სინათლითა და ქიმიურად დამუშავების თვისებითა. სამივე ეს აუცილებელია სიცოცხლისათვის.

საცა მზე თავისდღეში არ შედის, იქ იბადება რახტიზმი, სკროფული, ანემია, ნეურასტენია, მელანქოლია და ჭლექი, ეს მუხრის გამეფები სენი კატობრობისა.

ცას რომ შავი ღრუბლები გადაეყრება და მშენიერი მნათობი თავს გამოჰქოფეს, ეგვლას

სიმხიარულე მოგვეფინება ხოლმე. ამ სიმხიარულეს განიცდის მზის ნახვასზე ყოველი ან-სი დასამითვე, დედამიწის ყოველ კუთხეში. ეს მნათობი, თავალებს რომ კვიტრელებს ხოლმე და ჩვენნი წინაზარნი თავყანს რომ სტემდენ ვითა ღმერთსა, იმიტომ გვამხიარულებს, რომ აღვიძებს ჩვენის ტვინის უფრედებს, ღონეს ჭმატებს ჩვენს კუნთებს, ძალასა გვმატებს, ჩვენს არტერიებში სისხლის მოძრაობას აცხოველებს, გვანიჭებს გრძობათა და სხეულის სიმსუბუქეს, სიმარდეს, გვაფრთოფრებს, გუფში იმელსა და თბიომისმს გვისახავს, რასაც ბერძნები ეგუორიას უწოდებდენ, და რაიცა აუცილებელია იმისათვის, რისთვისაც ჩვენ მხიარულება გვიქვია.

მაშ ნუ მოგაკლებთ ჩვენს ბავშვებს მზეს და გეტადოთ, თვით ძილის დროსაც კი ვამყოფოთ ისეთ ოთახში, სადაც დღისით ცხრა თვალა მზე შედის ხოლმე, მზე განმწმენდელი, მზე სიცოცხლის მომნიჭებელი, — დასაჯინის Maurice de Fleury.

ღარწმუნებულნი ბრანდებოდეოთ, — გვეუბნება Reveille-Paris, — რომ გენიოსობა, ეს ზეციური მტენარე, მხოლოდ მაშინ კაიფურჩენება სავსებით და გამოიღებს თავისს მშვენიერ ნაყოფს, როცა მზე ჭარბათ აცხუნებს, როცა მის გარემოთ ჭსუფავს წმინდა და ნათელი ატმოსფერა. თბილ და ზომიერ ჰავაშია, რომ ბუნება და სიცოცხლე ასე უხვათ აბურტუავენ სიუხვის კალთას; მხოლოდ იქაა, რომ მუშაობს ნამდვილი შემოქმედებითი ნიჭი, სხვანაც კი მხოლოდ ჭბამავენ ამ შემოქმედთა.

რა მხრითგან უნდა მოგვიდოდეს დღის სინათლე: ზეგობიდან, წინიდან თუ უკანიდგან, მარჯვნივთგან თუ მარცხნივთგან, თუ დასასრულ ეგვლა მხრითგან ერთსა და იმავე დროს? თავის თავს ეკითხება დიდებული მოახრე მზის სინათლისა და დამცველი ჩვენის მხედველობის, გამოჩენილი თუქლისტი დოკტორი Truc. სახლს შეგვიძლიან შუძის

სახურავი გაუგებრობით, მაგრამ საქმე ის არის, რომ მზის სხივები ზირდაზირ მოხდება, შიგ ადგილათ გაატანს და ზაფხულობით შუშა მეტათ გასურდება, ხოლო ზამთრობით ცივი იქნება; გარდა ამისა, შუშის სახურავს ხშირად მტკერი დაელება და მუდამ მისს წმინდას დიდი დრო და შრომა დასჭირდება; თოვლი და წვიმის წყალიც ხშირად დაჭყარავს სახურავს; უოველსავე ამა უხერხულობას რომ თავი დავანებოთ, თავიდან წამოსული ჩრდილი სასეზე ჩამოგვეყარება და ეს კი სასურველი არ არის. ასეთ სინათლეს მხოლოდ ზოგიერთ შემთხვევაში შეგვიძლია დავსჯერდეთ: მხატვრებსა და მხასყებს ასეთი სინათლე საშუაოდ მიანხით და შეიძლება მოსწავლეუთათვისაც საკმაოდ შევიჩნოთ.

ზირდაზირი სინათლე მეტად მომჭრელია თვალებისა, მაშინაც კი, სარკმელი ცოტა მომადლოთ რა გვაკეთოთ.

ზურგს უკანდღან მომავალი სინათლევ სახატრელი არ არის, რადგან ზურგიდგან და თავიდან წამოსული სინათლე სრულს განათებას აბრკოლებს. **ჩრდილოეთიდან** შედარებით ზომიერად მოდის სინათლე, მაგრამ საზოგადოთ საშუაოთ არ არის. **სამხრეთის** სინათლე უფრო ძლიერია, მხოლოდ უსწორმასწოროს და ხანდისხან მეტათ მხურვალეც, **აღმოსავლეთით**, საიდანაც მზე ამოდის, და **დასავლეთით**, საითკენაც მზე ჩადის, დღის სინათლისათვის უხერხულად უნდა ჩათვალოს.

შავათ შედებილი სასკოლო აგეჯი და მუქი ტანისამოსი შეკირდებისა ბუერ სინათლეს იკრეფს; ამიტომ საჭიროა ღია ან უფითელი ფერი მერხებისათვის, რუხეი ან მოყვითალო — შეკირდების ტანისამოსისათვის, — დასძენს დარი True, ქომაჯი სინათლისა.

ამ უკანასკნელ ხანებში ლოზანში (შვეიცარიაში) სასკოლო შენობებს ისე აკეთებენ, რომ სინათლე უოველმხრივად შემოდის. დარი Combes მეტად კმაყოფილია ასეთის

განათებისა. ჩვენი აზრითაც მხოლოდ ასეთი განათება უნდა ჩათვალოს ჭიციერურად უოველის მხრივ.

თავის დღეში არ ითქმის, დღისით სასდის უოველი კუთხე ჭარბად არის განათებული, უოველ კუთხეს უხვათ ხვდება სინათლეო, იდეალი სინათლისა მხოლოდ გაშლილი ჭყერია, სადაც სინათლის ტალღა უოველის მხრიდან თანაბრათ გვხვდება.

ჩვეულებრივი ჭყერი, ცივი და დაბრმავებული კედლები, ოთახს გვიხელებენ იმ ზომამდე, რომ ფრინველი თავის დღეში არ შემოფრინდება შიგ და თუ ოდესმე შემთხვევით ფეხი შემოფრედა, სინელისაგან თვალთ უბრმავდება. ასეთი ჭყერი და კედლები გვართმევენ სინათლეს და სიცოცხლისათვის საჭირო ენერჯიას. ამიტომ ორივე უკუ ფაგლოთ, ფართედ გავადოთ, მთლიან სარკმელად გადავაკეთოთ ჩვენი ცივი და ამოქოლიდი კედლები; განვაახლოთ ჩვენი ცივი და ამოქოლიდი კედლები; განვაახლოთ ჩვენთა წინაპართა თაუფანისცემა მზისა და ჩვენს ბავშვებთან ერთად. უკალობათ საკალობელი მომავალ ცხრათვალა მზეს, ჩვენს მაცოცხლებელს, ჩვენს ცხოველმოფიქვლს; ვუბანთ მისს ოქროს სხივებში უოველ მხრიდან; მთელის ჩვენი ფელტეებით ძალუმად შევისუნთქოთ შვავადი, ხშირათ ვიაროთ და გავაპოთ ჭყერი, ვინაიდან იმძრობა ეველასე უეპარი მსოცხვია ბაქტერიებისა; მზის სხივები და სინათლე დაგვიცავს და დაგვიფარავს ანდენის სენისაგან, ჩვენს ფელტეებს რომ ღრდნის, თვალეში რომ წყალს გვიშრობს; მზის სინათლე და სხივები აგვაშარებს ათასჯარ სენს, ჩვენს ამაყსა და ძლიერ ხერხემალს რომ ხრავს, თვით ჩვენს ანსებობას შუახე რომ ჭეოფს, ამოკლებს და შავს რიდეს რომ აფარებს ჩვენს სიცოცხლეს.

ისე გავაკეთოთ ჩვენი ოთახები, რომ, როცა მზე დედაძიწას დაქაქათებს, ეს ოთახები

შავთ ზირდადებულ ჯურღმულად არ გვეჩვენოს, ციფ, ბნელ ჯურღმულად; არამედ მოვაწყეთ ისე, რომ მზეს თავისუფლად შექმლას შიგ შეესვლა, და თუ ჭერში მოხდენილათ განავარდებულ ფრინველს ზოგჯერ შიგ ფეხი შემოუცდა, არ შემინდეს, ეტონოს, გაშლილ ჭერზედა ვარა.

ათასგვარ მანქანების სმაურობა, დაუცხრომელი ფუსფუსი, ჩვენთა კერათა გარეშე მოატეხილი, ჩვენთა გულის სიღრმითგან ამომხდარი გივილი და თვით ქარიშხლის საზარელი დეჟილი, ეოგედივე თითქო ერთი დაუსრულებელი სჯალაბელი იუვეს, დედა-მიწა მზისაკენ რომ დაფლენს ზღაღუე, იმ მზისაკენ, რომელიც მიწას სივრცეში აჩერებს, ათ-

ბობს და სიტყვებს ანიჭებს, — ამბობს Leo Errera.

ვეცადოთ, რაც შეიძლება მეტი სინათლე გვექმნდეს მზისა; ვეცადოთ, რაც შეიძლება ზირდაპირ გვეიტყუროდეს მზის მნათობი, გვეტყუროდეს მარჯვნიდგან, წინიდგან, უკანიდგან, ზევიდგან; ვეცადოთ, რაც შეიძლება მეტი თავისუფალი სივრცე გვექმნდეს, თვალი შირს, შირს გაჭეულებდეს ცის დასავალსა; ვეცადოთ, რაც შეიძლება მეტად ვიმოძრაოთ და თან სიმეტრიულად, ზერხემალე სწორად გვექმნოდეს და მივინიჭოთ სრული თავისუფლება, — და მხოლოდ ასეთ ზირობათა წყალობით შეგვიძლიან დაფუენოთ ბავშვი ბუნებრივს გზაზე, კარმონიულად განვავითაროთ.

ბარბარე უიფიანის ასული.



გ უ ნ ე ბ ა

ქართულ ენის ეტიმოლოგიურ შენობისა.

II. შენობა და წარმოება ქართულ სიტყვებისა (წერილი შეჯგუფებული)

3იროვანი მარტივები ანუ ელემენტები ქართულ ენისა არიან აგრეთვე ერთ-თანხმოვანი ძირები სიტყვებისა, რასაც შემდეგ განვმარტავ.

ქართულ პიროვან ნაცვალსახელებს მარტივი ძირები—**მ, ვ, გ, უ და რ**—ერთის მხრით, მარტივ მაჩვენებელნი—**ა, ი და ე**—მეორე მხრით, რაოდენიმე მარტივ თანდებულის—**შ, ჩ, წ და დ**—ის—წახმარებით და სიტყვის ძირების—**მაგ. ქალ, ხელ, კაც, ცემ, წერ, დენ**—მათთან ურთი-ერთ შეუღლებით ჰშენდება სიტყვიერების აუარებელი და თითქმის ამოუთვლელი მორფოლოგიური სა-

ხიერება და მდიდარი შენობა ლექსებისა ანუ სიტყვებისა. კანკლედობრივს და უღვლილებრივს ცვალებადობაში, რომელთა უმთავრესი დამახასიათებელი არიან შემდეგი ნიშნები: —**ს, მან, თ, დ და ო.** ანუ სხვა გვარ გამოთქმით: ქართულ სიტყვის ფაქტორებს შენობისას შეადგენენ: 1. მარტივი მანძილადები —**ა, ი და ე**-ნი; 2. პიროვანი მარტივები: **მ, ვ, გ, უ და კიდეც რ;** 3. მარტივი თანდებულები **შ, ჩ, წ და დ;** 4. სუფიქსები: **ელი, ული, ური, ლი, ოული** და სხვანი; 5. ცვალებადი და უცვალებადი ძირები სიტყვისა: **კაც. ქალ, შვილი;**

თავ, ქვა, ხელ, წერ, ცემ, ჭმ, ფენ ლ სხვა-
ნი; 6. საზოგადო ძირეული მებასიათენი
კანკლედობა—უღლდებისა: ს, მ(ან) თ,
დ და მ.

სიტყვის ძირია საწყობ აზრისა და გრ-
ნებისა, ხოლო პირველები (1, 2, 3, 4
და 5) დაჰსახვენ სიტყვის ანუ აზრის გა-
რემოებათა.—

ამ მატრეების კერძოდ და ზოგადად
შესწავლა პირველ საგრამატიკო საქმედ
მიმაჩნია და შეძლებისდა გვარად ამ წა-
დილით ვაჰსრულებ; თუმცა ვფიქრობ,
რომ ბევრი ყმაწვილი ჯანი დასკირდება
მის სრულ-ცნობასა.

1. ქართული გრამმატიკის პიროვანი
მატრეები: მ: მ-ა, მ-ი, მ-ე; მ-ა-ი-ე.

ა., ამ მატრე პიროვან ნაცვალსახელ-
ის—„მ“-ანის, —როგორც შემდეგებისაც,
გამორკვევა, მის კანკლედობრივ თუ უღლ-
ლილდებრივ ფორმების, სახიერების და
მოქმედების გაგებას თითქო ერთხელაც
არავინ ჩაჰკვირვებია და ისე, უყურად-
ღებოდ, დაუტოვებიათ ჩვენს გრამმატი-
კოსებსა. ნაცვალსახელი „მე“ არ იბრუნ-
ვისო, მისი ნათესაობითი ბრუნვა არისო
მხოლოდ „ჩემი“-ო; ან და კიდევ „ახალი
აზრი“ გამოუთქვამთ სწრაფად—არც ეს
ფორმა „ჩემი“ არისო „მე“-ის ჩამომავ-
ლიო, და დაშთენილა ეს უკანასკნელი
ობლად *).

აქ საყურადღებო თუ არა საოცარი ის
არის, რომ არც ერთს ჩვენს გრამმატიკოსს

*) თ. ქორდანიას თქმით: „მე, ჩემი, ჩემ, ჩემ-
და“, სად მე და სახ ჩემდა? 1. ქ. გრ. თ. ქორ.
1885 წ. გვერ. 145. 2. პ. დ. ქ. გრ. არ. ქუთ.
4 გამ. გვერ. 62. 3. ახ. ქ. გრ. დ. ყიფ. 1882 წ.
გვერ. 58. 4. ს. ხუფ. და სხვებისა.

ფიქრადაც არ მოსდის იკითხოს, თუ სად
არის სათავე და წესრიგი ასეთის ფორმე-
ბისა, რომლებსაც სიტყვიერებაში მუდამ
ვჰხმარობთ და რომელნიც ესოდენ მდიდ-
რად ემსახურებიან გონების და აზრის
მიმოხვრასა სიტყვიერებაში.

ეს ფორმები, რომელნიც ენა-თქმაში
გაბნეულ არიან და ყოველი ქართველი
მუდამ, ყოველ დღე ჰხმარობს-მეთქი, არი-
ან: მ-ას, მ-ის, მ-ასა, მ-ისი, მ-ათ, მ-ით,
მ-ად(ანა), მ-ისასა, მ-ისისა, მ-ათისად,
მ-ითასად, მ-ითადის, და სხვა მრავალი;
იგინი შემოჰკრიბა ჩემმა მ-ა, მ-ი და მ-ეს
ფორმების სხმამა ერთ ჩამომავლობად,
ერთ ოჯახად. ასეთი გამოკვლევა საჭი-
როდ არ მიაჩნდათ, არ დაუფიქრდა მას
არავინ, თორემ რა ძნელი საქმე იყო
ესა. მაგრამ ჩვენც თავი დავანებოთ იმ
შემთხვევითს უყურადღებობასა და სათა-
ვე მოეუჰნახოთ ჩვენს პიროვან ფორმებ-
ს, ბოლომდინ ჩავჰყვეთ, გავიცნოთ,
ერთ საოჯახო ფორმების რიგზე ავუნ-
ხოთ და ჩვენს საზოგადო სხმაზედ დავა-
ლაგოთ, როგორც ქართულ ენის ბუნება
მოითხოვდეს.

ბ., ხოლო ვიდრე სათქმელს განვაგრ-
ძობდე, მებათრება კი, მაგრამ მიინც გაე-
ბედავ და შეესწრდები ცოტა ხანს ჰიპო-
ტეტის ჩემს მოსაზრებაზედ.

შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ ბგერა
„მ“-ანი ანთროპოლოლოგიურ პირველ
ხანებში, როდესაც ადამიანი, ასე ვსთქვათ,
პირუტყვობას თავს ანებებდა, ენის ამო-
დგმას სცდილობდა და ნელნელ-კიდელ-
მაც აჰხერხებდა მას, სწორედ მაშინაც
ნიშნავდა და ფსიხოლოგიაშიც იცნო იგი
გამომთქმელ ნიშნად პიროვნებისა. ეს
ბგერა მ-ანი იყო ძირითადი და საეყო-
ლუციონო ბუნდოვანი ნიშანი იმ განყ-
ნებულ პიროვნებისა; რომელსაც დღეს

ენის წარჩინებაში, გამოსთქვამს ქართლუ-
ლი ნაცვალი „მე“. შეიძლება მეთქი,
პირველ ხანითვე თავს ვინაობის მაჩვენებლად აღამიანი ჰამარობდა მარტივ ბგერას - მამ-ას და მასთან ერთად შეიძინა მარტივი მანძილ-მაჩვენებელი ნაცვალ სახელები ახლო „ა“-ნი, შორი „ი“-ნი და შემდეგ განუყენებითი „ე“-ნი, და მაშინ, პირველ ენის ამოდგმაზედ ამბობდა დღეს მეგრულ მ-ას, სვანურ მ-ის და იქნება ქართულს მ-ესაც. და რაკი შესძლო გარჩევა და გამოთქმა თავისს მახლობელ მა-სი, სხვის, შორეულ მი-სი და საზოგადო მე-სი, მაშინ აღამიანმა გადაპლახა საზღვარი პირუტყვობისა და შეიქმნა აღამიანად მეტყველად—homo sapiens აუ; და ამ დიდებულმა გამარჯვებამ საწინმსვლელი ენა-მეტყველად გაჰხადა ქართველი, თუ ეს სახელი ეთქმის იმა პირველ მეტი-მეტად შორ-ხანობის ჩვენ წინაპარს აღამიანსა.—

გ.; ძირი ამ პირველ პიროვან სიტყვებისა ერთი და იგივე არის ქართულსა და

სხვა უცხო მრავალს ენებში--მ(მ); იგო არის მარტივი საფუძველი ქართულ, ძველ სლოვენურ, რუსულ, ლიტვესკურ, ფრანსიულ, გერმანულს და სხვა ენებშიაც მხოლოობითად თუ ზოგჯერ მრავლობითად. მაგრამ არც ერთს ენაში პიროვანი „მ;ა-ი-ე“ არ შენაპხულა ასე სრულად, აუარებელ ფორმებით, როგორც ქართულში, თითქო იგი უცხო ენებში ნაცესებ ნივთად იყოს წატანილიო.

მ;ა-ი-ე—დიდის სიცხადით ამტიკებს ქართულ, მეგრულ და სვანურ დიალექტების ისეთს ნათესავობას, შორ და ახლოდ ეროვნების დალაგებასა, რომ ნება-გვეძლევა ვსთქვათ, სამივენი ერთმანეთის დამატებანი არიან, „სამება და ერთარსება“ აქა, და ამასთან შესაძლებელი უნდა ყოფილიყო და არის კიდევ მხოლოდ ერთი სალიტერატურო ენის არსებობა, რომელიც „სამღრთოდ და სამოქალაქოდ“ მოღვაწეობს იმ თავით დღემდინ ჩვენ საერთო ცხოვრებაში ჩვენდა სანუგეშოდ.

დ., ურთიერთობა მარტივ პირველ პიროვან ნაცვალსახელისა.

ძირი,	მეგრული,	სვანური,	ქართ. განუყენებითი;
1. მ—,	მ-ა *),	მ-ი,	მ-ე,
2. —,	მ-ა-ს(ი),	მ-ი-ს(ი),	მ-ე-ს(ი),
3. —,	მ ა-ს(ა),	მ-ი-ს(ა),	მ-ე-ს(ა),
4. მ-ან,	მ-ა-მან,	მ-ი-მან(?),	მ-ე-მან,
5. —,	მ-ა-თ(ი),	(ი)მ-ი-თ(ი),	მ-ე-თ(ი),
6. —,	მ-ა-და(ნა),	(ი)მ-ი-დ(ან),	მ-ე-დ(ა),
7. მ-ო ;	მ-ა-ო(მამაო);	მ-ი-ო(ჩე-მიო);	მ-ე-ო(ეო, მეო!)

*) მშობლის სახელი „მამა“ ჩვენსაში თუ სხვა ენაში განუარებელი პიროვნება არის: მ-მა, პიროვნება ახლო მარტივთა. მ. ყ.

ე., პიროვანი მარტივი ყოფა-მოქმედების ურთიერთობაში.

1. მ-წერ,	მ-ა-წერ,	მ-ი-წერ,	—
2. მ-წერ-ა,	მ-ა-წერ ა,	მ-ი-წერ-ა	მ-ე-წერ-ა,
3. მ-წერ-ია,	მ-ა-წერ-ია,	მ-ი-წერ-ია,	—
4. მ-წერ-ს,	მ-ა-წერ-ს.	მ-ი-წერ-ს;	—
5. მ-წერ-თ,	მ-ა-წერ-თ,	მ-ი-წერ-თ,	—
6. მ-წერ-დ(ა),	მ-ა-წერ-დ(ა),	მ-ი-წერ-დ(ა),	—
7. მ-წერ-ო;	მ-ა-წერ-ო;	მ-ი-წერ-ო;	მ-ე-წერ-ო.

მეგრული „მა“-თი, სვანურ „მი“-თი ქართლელი ჰსახვიდა მათ ბრუნვებში— მასი, მასა, მისი, მისა—მესამე პიროვნებასა, ხოლო „მე“-თი ზოკადად ყოველს პირველს პიროვნებასა. ფსიხოლოგიება ეკოლუციამ, ესრედ განაწესა, როგორც, მაგ., დღესაც იმერეთელი თავის თავს „იმერელს“ უწოდებს თავისიანებშიც, რადგან—„აღმოსავლეთში“ იყო დედა ბოძი არსებობისა აღმართული.

შენიშვნა. „Культъ женщины и рыцарство въ поэмѣ Шоты из Руставы(?) Н. Марра. გვერდი IX, § 3, გამოტან. შენიშვნა I. Основа „რქმ“ და სხვა. („მორქმული“).

უკეთუ სახელზმნა ანუ ყოფამოქმედების ძირი ჰბოლოვდება, ასე ვსთქვათ, ქართულ ერთ „განუსაზღვრელ“ დაბოლოებით—„მა“-თი, მაშინ იგი ძირი ზმნისა ყოველთვის ჰქმნის, სხვათა შორის, ასეთს სახიერებას—X-მულ-ი.

ავილოთ ამგვარ სახელ-ზმნებიდან სა-

მაგალითოდ ორი ზმნა და მოუძებნოთ მათ ცვალებადობაში ძირი სიტყვისა.

1. პირველი: რქ-მა: მი-რჭ-ო, ჩაი-რჭ-ოს, შეი-რჭ-ე შე-რჭ-ოდა, შეუ-რჭ-ეს და სხვა.

აქ სიტყვის ძირად უნდა ვიცნოთ „რქ“ და არა „რქმ“, რამეთუ უკანასკნელი ნაძალადეგია, ხოლო პირველია ბუნებრივი.

2. მეორე: რტყ-მა: მოი-რტყ-ი, შე-მოი-რტყ-ას, შემო-არტყ-ა, შემოი-არტყ-ეს და სხვა.

აქაც სიტყვის ძირად არ იცნობა „რტყმ“, არამედ „რტყ“, რადგან პირველი ნაძალადეგია, ხოლო უკანასკნელია ბუნებრივი.

სახელზმნის ბუნებრივ ძირების ნიშნად ავილოთ ზოგადად, x, პრეფიქსების ნიშნად ვიჰხმართო ყ, ხოლო მესამე ფაქტორად სიტყვის ცვალებადობისა თუ წარმოებისა მოვიშველიოთ ბუნებრივი ქართული სუფიქსი „მულ“. მაშინ შეგვექმნება ასეთი საზოგადო ფორმულა: ყ+X—მულ-ი.

ახლა ვსთქვათ x=ბ, ჯ, ს, ც, ფს, დგ, თქ, რქ და რტყ; ხოლო ყ=მ, მი, და, ჩა, შა, შე, წა და სხვა.

აქედან, ჩვენ ზოგად ფორმულიდან—

Y+X—მულიდან გამოგვეცხადებიან შემდეგი ცოცხალი სიტყვების სახიერებანი: მო-ბ-მული, მო-ს-მული, მო-ც-მული, მო-დგ-მული, მო-თქ-მული, მო-რჭ-მული, მო-რტყ-მული, გადმო-რტყ-მული და სხვანი, იმისდა გვარად თუ რომელს პრეფიქსს ან სიტყვის ძირს ვამოჭმედებთ.

ადვილი იყო სხვა ბევრი მაგალითების ამოწერაცა, ქართულ სიტყვების ფორმადობისა, მაგრამ აქ რა საჭიროა ბევრი ლაპარაკი, როდესაც ვჭხედავთ სწორედ ქართულ ენის კანონიერებასა, რომლითაც ირკვევა სიტყვა **მორჭმული**. ეს ერთი.

შეორე ის აზრის, რომ ძველად ქართველი ყოველ იარაღს სამამაცოსა ატარებდა და დღეს ამასვე ვჭხედავთ ქობულეთში, აპარაში და ლაზისტანშიაც, ატარებდა სარტყელში გარკობილ, წელს სარტყელი ერთკა და ამ სარტყელის გარშემო თუ გვერდებზედ ე-რჭო დანა, ხანჯალი, სატევარი, ფისტო და მათრახიც.

მე კარგად მაქსსოვს, რომ 1856 წელს რალაც გარემოებამ შემოიყვანა ჩვენს სოფელში ერთი გურული თავისებურად ჩაცმული და შეიარაღებული.

ცქვიტი გურული, მგონი, რომელიღაც თ-დ გურიელს გამოგვზავნა მამაჩემთან წერილით. თავადი ძმური მოკითხვისა და საღმობის შემდეგ იწერებოდა: თქვენი ძმის დიმიტრის რჩევა მსჭირია და გემუდარებით მისი ამავეი შემატყობინოთო. მაქსსოვს უფრო იმიტომ, რომ მთელი სოფელი ამ „უნახავმა“ გურულმა თავის ცქვიტი მიხერა-მოხერით, ლაპარაკით, უჩოხო ჩაცმულობით, სიტყვა-პასუხით და მი-რჭ-ობ-მო-რჭ-ობილ იარაღით ფეხებზე დააყენჯ, ყველას უნდოდა დაენა-

ნა, ყველას ღიმილი და სიცილი მოსდიოდა, მას აედევნა დიდი და პატარა.

მაქსსოვს დედა-ჩემმა და ჩვენმა გადაბედმაძემ გამოგვეცხადეს გამოგვეცხადეს დიდებსაც და ბავშვებსაც: მოჭშორდით, ნუ დასდევთ მაგ უცხო კაცს, „ბატონს“ ეწყინებაო; ბედმაძე კი პირდაპირ იწყევლებოდა: „რამ გაგასულელათ, თქვე ღმერთ-გამწყრალებო, დაიკარგენით, ყმაწვილმა“ (ე. ი. მამა ჩემმა) არ დაგინახოთ, თორემ...

— ჰო-და რამდენი რამ გაურტყვია, ევბე, მაგ გურიელსა სარტყელში მძიმედ წამოსთქვა ბიძა ჩემმა გიორგიმ.

— აი სწორედ ეს არის რომ იტყვიან, — „სარტყელი მივი-რტყ-ი, მოვი-რტყ-ი, მო-რტყ-მული დავიარები“ კი არა: სწორედ: იარაღი მივირტყე, მოვი-რტყ-ე, მო-რტყ-მული დავიარ-ებია“, დააბოლოვა მოხუცმა დიდეტანტმა. აი, რას მოიჭსნენდით მოხუცი გიორგისაგან მაშინ, თქვენი ბ-ნო ნ. მარს; დაბადებული რომ ყოველიყავით და ამ ამბავს დასწრებოდით.

თუ არა ესცდები ამის ახსნა, თუ რას ნიჭნავს სიტყვა „მორჭმული“ სრულებით არ ჰსაჭიროებს სომხურს სკოლის, დპროფის ლინგვისტიკობას. ნუ გეწყინებათ და აქ სამელადო რამ არა არის რა. სად ქართული „მო-რჭ-მული“ და სად სომხური „hrtwan“-ი?!

რაცა შეეხება იმ მოსაზრებას, რომ „ტირილს“ უპირდაპირებთ „მორჭმულობასა“ და ამის საბუთად ამოიწერთ რუსთველის სიტყვას: „თქვენ მორჭმულნი ჰთამაშობდით, ჩვენ მტირალნი დაწესა ვჭხანდით“ო, და რომ თქვენ აქედან გამოგვყავთ ვითომ მო-რჭ-მული ნიჭნავდეს жизнерадостности-ობასა—ესეც მოძალადე ფუჭია.

თქვენ კარგად მოგეჭსნენებათ; რაჭ

გლოვა-მწუხარების დროს აკი (ტარიე-ლი) იარაღით კი არ იმოპსებოდა, არამედ იარაღს იფიცებდა და კიდევაც აიჭყრიდა, ხოლო სანადიროდ, სალაღობოდ, საჯაროდ და საომრად გამოსვლის დროს (როსტევენი და ავთანდილი) ვაჟაკი თუ ქაბუკი მო-რქ-მული იყო იარაღითა, მაშინ გულმაგრად, მზიარულად და ლაღად იყო, ღიმილი და არა ტირილი მოსდიოდა.

დღეს და, მგონია, რუსთაველის დროსაც, მო-რქ-მულობა ნიშნავდა არა მხოლოდ და მომავდინებელ იარაღის თანქონასა, არამედ ფიზიკურად, გონებრივად და ზნეობრივად მო-რქ-მულებასა, შეიარაღებას და აღჭურვასა. როსტევენი და ავთანდილი, რუსთაველის გამოქანდაკებით, ყოველ შროიან ღირსებით იყენენ მო-რქ-მულნი თუ შემოიღიანი, ყოველივე საკეთილდღეო გარემოებით. სავსენი: „მალა-ლი, უხვი, მდაბალი, ლაშქარ-მრავალი, ყმიანი, მოსამართლე და მოწყალე, მორქმ-მული, განგებიანი, თვით მეომარი უგბ-რო, კვლავ მოუბარი წყლიანი“.

მეცნიერებაში და კერძოდ გრამმატიკაში პირად ძალადობას აზრი არა აქვს, როგორც მოგეჭხსენებათ; ბუნებრივს კაზონს იურიდიული მნებელობა ვერ ეკარება, ვინც უნდა იყოს ამისდა მსურველი, „იქანეი“ „უჩიტელი“ თუ „იქანეი“ იუსტინე აბულაძე. ქართული ენა, შედლოცვილის შვილო, არა „მეცნიერებ-მა“, არამედ ჩვენმა წინაბრების „დილე-ტანტობამ“ შექმნა, რადგან შთამომავლობით განიცდიდენ მას და ქუას ძალას არ ატანდენ. ან რად უნდა აჯავრებდეს ერის, დილეტანტობა თქვენს მეცნიერობას? არ გვესმის, ქეშმარიტად.

მარტივი პიროვანი ნაცვალსახელი
„ვ“-ნი: ვ-ი ე.

ა., ვ-ი: ვ-ისი, ვ-ისა, ვ-ისით, ვ-ით, ვ-ითად, ვ-ისითა, ვ-ინ, ვინმე, ვ-ისითად, ვ-იეთნიმე და სხვა.

ან: ვ-წერ, ვ-აწერ, ვ-იწერ, ვ-ეწერ-ე; ვ-დებ, ვ-ი-დებ, ვ-ა-დებ, ვ-ე-დებ-ი და სხვა.

ბ. ეს მარტივი მსახურებს მეტყველებაში პირველ პირის მომქმედ ნაცვალსახელად.

შეიძლება ვიპოვიოთ, რომ უძველესს ქართულში ამ მარტივს საერთო ანუ საზოგადო მნიშვნელობა ჰქონდა, როგორც რუსულშია „Самъ“, „себя“ ან ფრანსიულში „*я*“ (მემ), რაცა სჩანს შეთანხმებაში — მე=ვე, შენ=ვე, ის=ვე, ჩვენ=ვე, თქვენ=ვე, ისინი=ვე, ეგ=ვე, ხე=ვე, სახლი=ვე, ე. ი. მე=თითონ, თითონ=ხე და სხვა.

გ., შესანიშნავია ის შედარებითი დაკვირება, რომ ეს მარტივი პიროვანი ნაცვალი კერძო სიტყვებად იხმარება ქართულს ენაში მხოლოდ შორმანძილ „ი“-ნთან შეუღლებით, როგორც მოყვანილ მაგალითებიდან სჩანს, გარნა უღვლილებრივს ფორმადობაში ახლო მარტივ „ა“-საც და ე-საც ერთვის: ვა-წერ, ვე-წერ-ე; ვა-დებ, ვე-დებ-ი.

დ., რუსულში იგი პირუვნულივით, მრავლობითი და ირთავს ახლო მანძილადს „ა“-ნსა: *ВЫ, Васъ, В-амъ В-ами*. ქართულში „ვ“-ნი კერძოდ „ა“-ნთან აზრდაკარგულია და თანაქმედობს მხოლოდ ზმნების უღვლილებრივს ფორმებში, როგორც ზემო მაგალითებში სჩანს.

ამ მარტივზედ აშენებულარიან რუსულში—*В-есть, В-есть, В-есть* და სხვა. ფრანსიულში *vous* (ვუ=თქვენ), გერმანულში: *wess, weis, was, was*; ინგლისურში *we* (ვე ან ვი=თქვენ).

ე., პიროვნული მარტივი „ვ“-ი ურთიერთობაში.

1. ვ-ი,	ვ-ი-ს-ი,	ვ-ი-ს-ა,	ვის,
2. ვ-ი-ს(ი),	ვ-ი-სი-სი,	ვ-ი-ს-ა-ს-ი,	ვის-ს(ი),
3. ვ-ი-ს(ა),	ვ-ი-სი-სა,	ვ-ი-ს-ა-სა,	ვის-ს(ა)
4. ვ-ი-ნ,	ვ-ი სი-მან,	ვ-ი-ს-ა-მან,	ვის-მან.
5. ვ-ი-თ(ა),	ვ-ი-სი-თ(ა),	ვ-ი-ს-ა-თ(ა)	ვის-თ(ა),
6. ვ-ი-დ(ა?)	ვ-ი-სი-დ(ან):	ვ-ი-სა-და,	ვის-დ(ა),
7. ვ-ი-ო,	ვ-ი-სი-ო;	ვ-ი-სა-ო;	ვის-ო. და სხვა.

3. შედარება პირველ პიროვან ნაცვალ-სახელებისა—„მ“-სა „ვ“-სა.

ა. ქართულ სიტყვიერებაში, როგორც ვიცით, პირველი პირის გამოთქმელად არის ორი მარტივი ნაცვალსახელი „მ“ და „ვ“. მა, მა-სი, მა-სა, მა-მან, მა-თი, მა-და(ნა); მი, მი-სი, მი-სა, მი-თი, (ი)მი-და(ნ), ან: ვი, ვი-სი, ვი-სა, ვი-თა. ეს ბრუნვითი ფორმები ამ ნიკვალსახელებისა „მ“-ის ა-ნთან და ი-ნთან შეერთებით და ე-ნის მხოლოდ შორმანძილ ი-ნთან შეერთებით გვიჩვენებენ მესამე პიროვნების ნაცვალსახელობასა, ხოლო ორივენივე უღვლილებაში ჰსახვენ პირველს პიროვნებას: მა-წერ, ვა-წერ, მი-წერ, ვი-წერ; მე-წერ-ა, ვე-წერ-ე. მ-ცემ, ვ-ცემ; მა-დენ, ვა-დენ, მი-დენ, ვი-დენ, მე-დინ-ე, ვე-დინ-ე და სხვა.

ამ ორი მარტივის შედარება უღვლილებაში გვიჩვენებს იმათს განსხვავებულს მსახურებას: ზემო მაგალითებში მარტივი „მ“-ანი არა თვითმომქმედი პიროვნებისა არის, არამედ მხოლოდ დამატებაა მოქმედებისა: მ-წერ, მა-წერ, მი-წერ, მე-წერ-ა, მი-წერ-ია, მა-წერ-და, მი-წერ-და და სხვ. ხოლო შემდეგ მაგალითებში— ვ-წერ, ვა-წერ, ვი-წერ, ვა-წერ-ე, ვე-წერ-ე, ვა-წერ-დი, ვი-წერ-დი—მარტივი „ვ“-

ინი არის ნაცვალი პირდაპირ მომქმედი. პირველ პირისა, არა დამატება არის მოქმედებისა, არამედ თითონ არის იგი გამოცემი გადამაღ მოქმედებისა. უღვლილებაში მარტივი პირველ პირის ნაცვალი „ვ“-ინი განაცხადებს მოქმედების წამომართვასა მის-მიერ ან მისადღე, ხოლო მარტივი პირველ პირისვე ნაცვალი „მ“-ნი გვაგონებს გარედან მისად, მისათვის ან მაზედ მომართულს მოქმედებასა და მაშასადამე არა თვითონ არის მომქმედი, არამედ მიიღებს გადმომაჯალს მოქმედებასა და დამატება არის მოქმედებისა. შემდეგ კიდევ მაგალითებში— ვ-წერ, ვა-წერ, ვი-წერ—ჩემი პირადი მოქმედება ჩემმიერ სხვისად ან ჩემადღე მიმართვის, ხოლო მაგალითებში— მ-წერ, მა-წერ, მი-წერ—მარტივი „მ“-ნი ნიშნავს სხვის მოქმედებას ჩემდა მომართულს, და თითონ მიიღებს გადმომაჯალს მოქმედებასა.

მარტივი ნაცვალსახელი „ვ“-ნი თავის მოქმედს ხასიათს ჰჰარგავს, როდესაც უერთდება მესამე პირის მარტივს „გ“-ნსა, და თითონ მიიღებს მოქმედებასა გარეშედ. მაგალითად: გვ-წერ, ა-გვ-წერ, გვა-წერ, ჩავ-წერ და სხვა. თუმცა შემდეგ ისევ თვითონ გამოსცემს თხრობილს მოქმედებასა— გვი-წერ-ია, გვი-ცემ-ია და სხვა.

4. მარტივი პიროვანი ნაცვალსახელი — „გ“-ნი.

მარტივი ნაცვალსახელი მეორე პირისა არის „გ“-ანი: ა-გ-ი, ე-გ-ე; გ-წერ, გ-ა-წერ, გ-ი-წერ, გ-ე-წერ-ა, ა-გ-ი-წერ, ე-გ-ე-წერ-ა, გ-ა-წერ-თ, გ-ა-წერ-და, შე-გ-ა-წერ-ოს და სხვა. აქ მარტივ პიროვან ნაცვალ — „გ“-ნს აფერადოვნებენ ჩვენი მანძილადი მარტივები — ა, ი და ე-ნი: ა-გ-ი კაცი აქ არის, ი-გ-ი კაცი იქვე დარჩენილა; ვინ არის-და — ე-გ-ე, მეთქი; ა-გ-ი თუ საგნის სიახლოვეს გვიჩვენებს, ი-გ-ი საგნის სიშორესა, ხოლო ე-გ-ე გვიჩვენებს საგნის შენთან ყოფნასა მანძილ-გარეშედ.

საფიქრებელია, რომ ჩვენი ახლო და შორად მაჩვენებელი „ა-გ“ და „ი-გ“ ფსიხოლოგიკა ჩვეულებამ გამოთქმით გადაჰქმნა შორ და ახლო ალაგობრივობის ზმნის-ზედებად — „ა-ქ“ და „ი-ქ“.

5. მარტივი ნაცვალსახელი პიროვანი მესამე — „უ“-ნი.

მარტივი პიროვანი „უ“-ნი არის ნაცვალის მესამე პირისა; მეტყველებაში არ მოქმედებს, კერძო სიტყვად, არცაუ სხვებთან, სხვა მარტივებთა შეკავშირებულად: როგორც ზემოხსენებული მარტივები ჰფორმადობდნენ, არამედ მხოლოდ ყოფა-მოქმედებაში არის მესამე პირის ურთიერთობის მაჩვენებელი: უ-წერ-ია, უ-ცემ ია, უ-თვლ-ის, უ-წევ-ს, მი-უ-ღ-ია, ამო-უ-შლ-ია და სხვა.

აფხაზურს ენაში, როგორც ქართულის შორეულ მონათესავეში, ეს მარტივი „უ“-ნი შენახულა განვითარებულ პიროვნულ ნაცვალსახელად: უ-არა უ-ყოფ = ი-ყოფ-ის, უ-არა უ-ყან = ი-ყო. აქ აფხაზური „უარა“ = ი, იგი არის ნაცვალის მესამე პირისა, რომელიც უღვლილებათაში

მარტივად შედის: უ-ყოფ, უ-ყან. საზოგადოდ არა მარტო მეგრულ და სვანურის შესწავლა არის საჭირო ქართულ ენის შემკვნიებისათვის, არამედ აფხაზურ ენისაცა.

აფხაზური არსებითი ზმნა „ყოფ, ყან“ შემუშავებული მქონდა ყველა უღვლილების ფორმებში, მაგრამ მხეცმა ხულიგანებმა „გაჩხრეკის“ დროს ამ ოცდა რვა წლის წინად ხელების სულელურს ფათურში დამიკარგეს, გაუწყრათ ჩემი გამჩენი.

მეტად საგულისხმიეროა და სასურველი, რომ შეგროვდეს და ჩაწერილიყოს ეს არსებითი აფხაზური ზმნა — „ყოფ-ყან“.

6. მარტივი „სახიფათო“ ელემენტი „ს“-ანი.

ვჭეტიკობ, რომ იმთავითვე, როდესაც კაცობრივს ჩვენს „წინაპარ“ ჯერ ენა არ ამოედგა, ერა მოხერხებულ ხნით თუ ბერით თავისიანს ასმენდა მტრის ან სხვა რაიმე ხიფათის მოახლოვებასა, საზოგადოდ ამ მარტივით აფრთხილებდა ნათესავს და ეს ხმა უნდა ყოფილიყო „სსს...“ სწორედ ეს არის ამისთვის „ზედ გამოჭრილი“, — ეღვილად შორ და ახლო მისაწდომი ხმა, რომელიც ერთნაირად, მკრთალადაც და მკარადაც გამოითქმის. დღესაც ეს „სისინი“ ადამიანის წარმოდგენაში ჰბადავს გაფრთხილების, ყურადღების თუ სიშის ემოციასა; დიდს ხმაურებას სპობს, სიჩუმეს გამოიწვევს. რაც უნდა აურზაური იყოს ატეხილი „სსს...“-ს გამოთქმა ანელებს ხმაურობასა უნებლიედ, და იპთქრებთ, რომ აქ მოჰქმედებს შორ-შორიდან შთამომავლობით აღლო სიფრთხილის საჭიროებისა. საფიქრებელია, რომ როგორც ინდოევროპიულ ენებში, ისე ქართულში ეს მარ-

ტივი ენა-მეტყველობისა სწორედ ამ ხასიათით შესულა კანკლედობაში და უღვლილებაშია, ამ უმთავრესს ღარგების ლექსთა წარმოებისაში.

ამოვშალოთ პირველ რთულიდან — „ის“—იდან მისი შემადგენელი ელემენტები. აქ პირველი არის შორმანძილად მჩვენებელი „ი“-ნი და მეორე „ს“-ანი, ნიშანი, გაფრთხილებისა თუ ყურადღებისა — ასე ვსთქვათ. თითონ „ი“-ნი მჩვენებელი ნაცვალთა მეთქი, და რა საჭიროებამ მოითხოვა მასთან ერთად „ს“-ანი თუ არა ყურადღების ქცევაში. მაშასადამე მათი რთულება — „ის“ გვიჩვენებ. საგანსა შორად და ამასთანვე გაფრთხილების, ყურადღების, თავის შველის საჭიროებასა, რასაც უმჯველად უნდა აღენიშნა შესამე პირის ნაცვალსახელობა და, მართლაც, ასეთად დამკვიდრდა იგი სიტყვიერების წარმოებაში. კერძოდ „ი“-ნი თითონაც იგივეს აჩვენებს, მაგრამ „ს“-ის მიმატებით მხოლოდ აღნიერებს „ჩვენებასა“.

ასეთი სანამცეო ანალიზობის წარმოდგენა უმჯველად გამოჰყოფს ნათესავთ და მიცემით ბრუნვების მებასიათეს „ს“-ანსა გარეშედ ა-ნისა და ი-ნისა და არა სტოვებს მათთან შერთულად, როგორც დღემდინ გვეუბნებოდნენ ჩვენი გრამმატიკოსები და იქნება(?) ევროპელებიცა. (ბუნება ქ. ენ. ეტ. შენ. 1911 წ. I. გვერ. 19. მ. ყ-).

ს-ა, ს-ი, ს-ე; ა-ს, ი-ს, ე-ს, ი-ს-ი, ა-ს-ე, ი-ს-ე, ე-ს-ე, ე-ს-ა, — აღნიშვნენ და განსაზღვრენ ჩვენებას მანძილადობით და

გარეშედ ერთის მხრით ა, ი, ე-ნით და მეორეს მხრით გამაფრთხილებელ-მჩვენებელ ნიშნით — „ს“-ითა.

დღედ-ა, დღედ-ა-ს „ა“ დღედ-ი-ს „ა“-რია, სიტყვის ძირში — დღედ, ი და ა-ნი მანძილადი, გარემოებანია წარმოდგენილსა, ხოლო „ს“-ის ზემონათქვამ იმ მარტივი გაფრთხილების მნიშვნელობა ფსიხოლოგიას განუვითარებია კანკლედობა-უღვლილებაში. ან ყოფა-მოქმედებათა ურთიერთობის, ნიშნად და მჩვენებელად —

ამ მეორე ჩემი წერილის ბოლოს ვიტყვი, რომ ჩვენი ენის ელემენტების ყოველმხრივად შესწავლა შეგვადლებინებს მის ბუნებრივ შენობის გულისხმიერებასა და გონიერულად მის გათვალისწინებასა.

შეთანხმებულად სწავლა, კვლევა და თავისუფლად შეგება ქართულ ენის თვნიერებისა დიდი სამეცნიერო მიზანია და სწორედ პირის, რომ ამ საგანს ემსახუროს ყმაწვილი მხნე ძაღლბუნე.

მე ერთ გამოთქმულ აზრსა და იდეაზედ არ ვლაპარაკობ, არამედ თვითონ იმ დიდებულს უკვდავ ბუნება-ტაძარზედ, რომელზედაც ძვირფასი, უმშვენიერესი და უმდიდრესი არა აქვს რა ქართველობასა და არც არასდროს ექნება.

ერი, ქვეყანა და ენა-თქმა — აი რაშია გამოსკვნილი არსებობა ქართველობისა.

მ. ქ. ყიფიანი.

12/IV — 1912 წ.

ქ. ტფილისი.



მოკლე საუბარი

ანატოლიდან, ფიზიოლოგიიდან და ჰიგიენიდან

VII.

ჩემო მეგობარო! ჩვენი საუბრების დროს შენ არა ერთხელ და ორჯერ გსმენია, რომ ჩვენს სხეულში ევკლაფერს ტვინი და ტვინის ძაფები — ნერვები განაგებენო. მის ეხლა ურიგო არ იქნება, რომ თვით ტვინის ადგილმდებარეობა, შენობა და დანიშნულებაც კავითვალისწინოთ.

ტვინი ორია: თავის ტვინი და ხერხემლის ტვინი. ზირკული მოთავსებულია თავის ქალის სძრეში და მთლად ავსებს მას. ამ ადგილიდან ამოღებულ ტვინს რომ ზევიდან დაუხედოთ, შევამჩნევთ რომ სივრცულად გრძელი ნაპრალით ორ თანსწორ ნაწილად არის გაუფილი, რასაც ტვინის მარჯვენა და მარცხენა ნახევარ სეუროვანი ეწოდება. ტვინის უმთავრესს ნაწილს სწორედ ეს ნახევარსეუროვანი შეადგენს და სახელად დიდი ტვინი ეწოდებათ. ქვემოდაც მათ მივბმის თავის ტვინის ნაწილი, რომელსაც მოგრძო ტვინი ჰქვიათ. ეს უკანასკნელი გისრის ზირკული მძივის გასწვრივ ხერხემლის ტვინის უერთდება და ზვეით კი ერთ ამოხრეულ ადგილს, რომელიც ბრალის ხიდის სახელს ატარებს. აქვეა კიდევ ჰატრა ტვინიც. ამას გარდა ტვინში კიდევ რამდენიმე ნაწილი განირჩევა, მათში უფრო შესანიშნავია ოთხბორცოვანი და ტვინის ფეხები, ან ვანტრლებეკი. ტვინი რომ დანით გადავუროთ შევნიშნავთ, რომ იგი ორნაირი ნივთიერებისაგან შედგება. გარედგან გადაურული აქვს ლევა, რუხი ნაწილი, რომელსაც ტვინის ქერქს ეძახიან და შიგნით კი თეთრი. ტვინის ეს ნივთიერებანი ურთიერთისაგან თავის შემაღ-

გენლობითაც განირჩევიან. რუხ ნივთიერებას რომ გამაღიებელი შუთით, მიკროსკოპით დაუფიქრდეთ, შევნიშნავთ, რომ იგი უჯრედებისაგან შედგება, რომელთაც მრავალი ტოტები აქვთ. თეთრი ნივთიერება კი შესდგება ტვინის ძაფებისა ან ნერვებისაგან. ტვინის რუხ ნივთიერებაში მოთავსებული უჯრედება ჩვენი სულიერი, საცოცხლის და მოქმედების ბუდე და წყაროთ — ცენტრად ითვლებიან, ნერვები, ტვინის ძაფები, შთაბეჭდილებების და გრძობების გამტარებლებად და მიმდებად. ტვინის ძირა ნაწილიდან ორმოცი წვეილი თავის ნერვები გამოდიან. ისინი ზოგი თავის ძელების სხვა და სხვა ნახერტებში გამოცურებიან, ზოგი მოგრძო ტვინით ბრალის ხიდით ძირს დაუშვებიან, აქ გზაჯვარედინს აკეთებენ, ხერხემლის ტვინში გადადიან და მისი საშუალებით მთელს სხეულს ურიგებებიან. ზოგიერთი ამ ნერვებში, როგორც მაგ. მხედველობის, სმენის, გემოვნების ნერვებს და სხვათა მიაქვთ ტვინთან ჩვენგან ნაგრძობი და ამიტომ იწოდებიან მგრძობილობის ნერვებთ*). სხვათ ტვინიდან მიაქვთ ბრძანება სხეულის სხვა და სხვა ნაწილებთან, მოჭევათ ივინი მოქმედებაში და მოძრაობის ნერვებად იწოდებიან**).

*) სხვა ნაირად ამ ნერვებს ეწოდებთ ცენტრისკენ მიმწრაფნი, რადგან მათი საშუალებით ჩვენს სხეულს გარეშე ქვეყნიდან ნაგრძობი მიისწრაფის ტვინში, მის ცენტრს გადაეცეს.

**) ამ ნერვებს კი ხეწანიარად ცენტრიდან მიმტოლვალნი ჰქვიათ. რადგან ტვინის ბრძანებას სხეულის ყოველს ნაწილს ატყობინებენ.

ადამიანის ტვინის ზედა ზირი, სახელდობრ ტვინის ქერქი დაღარულია მრავალი ჩანდრამ- ვებული ადგილებით, რომელთა შუაღ მათავ- სებუღია ტვინის ნაოჭები ან სტრულები. ამას კარდა ტვინის ნახევარ სფეროვანი კუთ- ხეებათ დაყოფებიან. სახელწოდებას ეს კუთ- ხეები დებულბუნ თავის ქალის იმ ძვლის შიხეღვით, რომლის ახლოსღ მათ აქვთ მღე- ბარება. მაგ. არის კუთხე შუბლის, კეფის, თხუშის და საფუტქლების ნაწილის. ამ კუთ- ხეებში მოთავსებულა ნერვების სხვა და სხვა ბუღები ან ცენტრები. მაგ. კეფისში მოთავ- სებულა მხეღვლობის ნერვის ცენტრი, რომ- ლის გაფუჭება ან დაავადება სიბრმავეს იწვევს და სხვანი. ტვინის ნაოჭები და მისი ხრტუ- ლები მრავლებიან ადამიანის გონებრივ განვითარებასთან ერთად. მაგ. გონებრივთ ძალიან განვითარებულ და ნიჭიერ ადამიანებს ეს ნაოჭები უფრო ბგერი და რთული აქვთ; ვინემ ჩვეულებრივ მომაკვდავს. სწავლულების ფისიღელმ დაკვირვებამ აღმოაჩინა, რომ დი- დი ტვინის რუხი ადგილი, — ტვინის ქერქი და მისი ნერვების უჯრედები, ან ცენტრები სწორეთ ის ადგილია, სადაც მოთავსებულა, სადაც იწვება და ვითარდება ჩვენი სწოლიერი ცხავრება, აზრი და ნება. რომ ეს ნამდვი- ლად ასუ, ამს ავადმოფუების დაკვირვება და სხვა და სხვა ცხავრებებზე შობღენილი ცდა გვიმტკივებს. მაგ. ტვინის ამ ნაწილების გაფუჭების, ან დაავადების შემდეგ ადამიანს ან სულ ესზობა და ან უსუსტდება მუხსიერე- ბა, ნება, გონება და სხვანი. მაშინ როღესღ ჩვენი ტვინის სხვა ნაწილების დაზიანების დროს ასეთი ცვლილებანი არ ხდებაან.

მოგრძო ტვინი. ეს ტვინი მოთავსებულა ხერხემლის ტვინის ზედა ნაწილში, რომელ- სღ იგი ხერხემლის ზირველი მძივის გასწვ- რივ უერთდება. მისი კართა ზირი თუთრი ნივთიერებისგან შესღდება. ძირა გვერდზე გაფუღის მის ნაოჭი. ან ნაოჭის იქით და

აქეთ მხარეს ნერვების რიი ფართო კონა სიფეს; ამას ზირამიღები ეწოდებათ. ნაოჭის უკან ნაწილების სიღრმეში თავს იერთან ნერ- ვების კონები და აკუთბუნ ჟავრღინს; რომ- ლის შემდეგღ ხერხემლის ტვინის საშუალე- ბით მთელს სხუელს უნაწილებიან. მოგრძო ტვინშიღ მოთავსებულა ნერვების ცენტრე- ბი, რომლებღ კანკებუნ ჩვენი სხუელის სხვა და სხვა ნაწილის მოქმედებას. მაგ. გულ- მკვრდი მოძრობის და სულთქმა სწარმოებს სუნთქმის ცენტრის ბრძანებისა და ხელმძღვა- ნელობისა გამო და ეს ცენტრი მოგრძო ტვინშია მოთავსებული, გუღის მოქმედებღ, მისი რეგრივთ ხან შეკუმზა და ხან გაფარ- თობა სწარმოებს იმის ცენტრის წუღობით, რომელიღ აგრეთვე მოგრძო ტვინშია მოთავ- სებული. ამ ცენტრს სისხლის ტურტელთა მმოძრავი ცენტრი ჰქვიაან. მოგრძო ტვინშია აგრეთვე მოთავსებული ეღაზვის, ნერწვიის და ოფღის გამოსღენი ცენტრები. ამას კარდა მოგრძო ტვინი შუამავად-გამტარებულთა ეგე- ლა ამ აზრთა, ნებათა და მოფიქრებათა, რომელიღ დიდ ტვინში შთავისება და განვითარ- დება და იმ შთავისღიღების და ნაკონობის, რომელიღსღ ადამიანი კარეშე ქვეყნიღგან დე- ბუღობს. და რადგან დიდი ტვინიღგან მომა- ვალი ნერვები აქ, მოგრძო ტვინში გზა ჟავ- რღინს აკუთბუნ — თავის ტვინის მარჯვენა ნაწილიღგან წამოსული ამის შემდეგ მარცხნიო მიღის და მარცხნიღგან მარჯვნიო, ამიტომ ხშირად, ტვინის ნახევარ სფეროვანის დაავა- დების, გაფუჭების დროს, მაგ. მარჯვენა ნა- ხევარ სფეროვანში სისხლის ჩაქცევის დროს, ფუჭდება, ან უგუთ რომ ვთქვავთ, დაშლღ მისღის სხუელის იმ ნაწილს, რომელიღ მეორე მხარეზეა მოთავსებული — ამ შემთხვევამი მივიღებთ სხუელის მარცხენა ნაწილის დამო- ლას... მოგრძო ტვინის წინ, მის დასაწყის- თან, მოთავსებულა ეგრედ წოდებული ბრო-

ღის ხიდი, რომლის გვერდის ამდღებული ნაწილები ჰატარა ტვინის უერთდებთან.

ჰატარა ტვინიც ნაზრალით ან ჭადაკით, ორ ნახევარ სიფრთხანთ განიყოფება. ეს ჭადაკი ჰატარა ტვინის მხოლოდ ქვედა ნაწილსა მოთავსებულია, ზევიდგან კი მას გაუღლის ხაზი. ჰატარა ტვინის ზედა ზირი რუხი ნივთიერებისაგან შესდგება. აქედნ მრავალზე უმრავლესი ნაოჭებია, რომლის წყალობითაც ეს ტვინი მთლად დაღარულია. სიმაღლეზე გაჭრილ ჰატარა ტვინის შუა გული ტოტებ გადაშლილ ხის სურათს წარმოადგენს, რისთვისაც მას ჰე ცხოვრებისა უწოდეს. ამ ტვინის შიგნითა ზირი თეთრი ნივთიერებისაგან შესდგება.

ჰატარა ტვინის დანიშნულება ჩვენი სხეულისათვის იმაში მდგომარეობს, რომ მასში მოთავსებული ნერვების ცენტრების წყალობით ჩვენ შეგვიძლია მუდმივ თანსწორებაში ვიქნეთ იმ ჩვენი სხეული და წესიერად ვაწარმოოთ ჩვენი მოძრაობა.

სერხემლის ტვინი.

სერხემლის ტვინი იწყება თავის ტვინიდან, მიდის ძირს სერხემლის მძივების ნახერტებში და უწევს თითქმის კულუსუნის დასწავისამდე. სიგრძით იგი 10 გოჯი აქნება, სიშორით კი $\frac{1}{2}$ დუმი. ეს ტვინი რომ შუაზე გადაჭრათ დაინახეთ, რომ იგიც თეთრი და რუხი ნივთიერებისაგან შესდგება, მგრამ აქ თეთრი გარედგან არის გადაჭრული და რუხი კი შიგნიდან. მიგრესკობით დავეივება დავგანახებებს რომ თეთრი ნივთიერება აქედნ ტვინის ძაფებისაგან შესდგება და რუხი უფრედებისაგან. ამ ტვინის სიგრძეზედ წვეილად გამოდის 31 წვეილი სერხემლის ტვინის ნერვები. ზოგიერთ ამ ნერვებში მაქვთ ნაგრძობი და შთაბეჭდილებანი გარეშე ქვენიდგან ტვინთან და ეწოდებათ გრძობებლობის ნერვები. სხვებს კი ტვინიდან მოაქვთ ნების სურვილი და ბრძანება სამოძრაო

ადგილებთან და ეწოდებათ მოძრაობის ნერვები. როგორც თავის, ასე სერხემლის ტვინიდან გამომავალი ნერვები უთავლავ წერილ ტოტებად დასწავილებთან და შემდეგ მთელს სხეულს, სხეულის უოველს ნაწილს ურიგდებთან.

თავისა და სერხემლის ტვინი ორი გარსითაა დაფარული. გარეთან ამათში ტვინის მაგარი გარსი ჰქვან, შესდგება მჭიდრო ანკისებური ქსოვილისაგან და ტვინისთვის საფარს წარმოადგენს. შუაზე გარსი უფრო სათუთია. ტვინის რბილი გარსი ჰქვან. ზირ და ზირ ტვინზეა გარდაცმული და სავსეა სისხლის ზადენი მილებით—არტერიებით, რომლითაც მიუდის ტვინს სკარა, მასზრდალებელი მასალა, და ვენებით, რომელთაც გააქვთ ტვინიდან მისთვის ურგები და მანებელი, ნახშირის სიმწვეთი გაქვითილი ნივთიერებანი.

სერხემლის ტვინის დანიშნულებად, როგორც მოგრძო ტვინისა ორნარიან; ერთის მხრით იგი შუამავალია თავის ტვინსა და სხეულის სხვა ნაწილებს შორის, ტვინიდან მათთან გზავნის ნების მისწრაფებას, და მათთან ტვინთან ნაგრძობასა და შთაბეჭდილებებს. და მეორეს მხრით თითონაც ნერვების ცენტრებად ითვლება. მასსადაშე მისკანაც სხეულის ამა თუ იმ ნაწილს ბრძანება ეგზავნება სამოძრაოდ და სამაქმედოთ. ზირვედ დანიშნულებას იგი ასრულებს ტვინის ძაფების საშუალებით, რომლებიც სხეულის სხვა და სხვა ნაწილებიდან, სერხემლის ტვინის საშუალებით თავის ტვინს უერთდებთან. მაგ. თუ ჩვენ მოგვესურვება ხელის, ან ფეხის განძრევა, ტვინის ქერქის განსაკუთრებულ ადგილას დაიწყება უფრედების გაღიზიანება. ეს გაღიზიანება, ელექტრონის ტოკის მსგავსად, მოგრძო და სერხემლის ტვინში გამავალი ტვინის ძაფების საშუალებით, გადაეცემა ხელის ან ფეხის კუნთებს, რომლებს შუაგუმშითაც წარმოსდგება განზრახული მოძრაობა.

რობა. თუ ვინიციობას ხელი გავიჭკრით, მაშინვე ტკივილებს ვიგრძნობთ, რადგან ამ დროს გადაზიანდება იმ ნერვების ბოლოები, რაზელებიც კანშია მოთავსებული. მათგან სერხემლის და მოგრო ტვინში მიმავალი ტვინის ძაფების სსუფლებით ეღვის უსწრაფეს მიიბრუნეს ტვინის ქერქთან, სადაც იგი ტვინის გრძობათ გამოიხატება.

ვთქვით ადამიანს. გაუფუჭდა სერხემლის ტვინი, მაკალითად ზედ შუა ზურგზედ, მაშინ იგი მოკლებული იქნება შეკლებას. იმდროს ფეხები და საზოგადოთ სხეულის ის ნაწილები, რომლებიც იღებენ გაუფუჭებულ ადგილის ქვეშიდგან გამოივალ ნერვებს.

არც ერთი ჩვენი მოძრობა, არც ერთი თუნდა უბრალო მოქმედება, ისეთიც კი რომელსაც ჩვენ მისევეის გამო შეუშინებულად, ავტომატურად (მანქანასავით უგრძობლად) მაკ. თვალის დასმხამება, ღუგმის ღეჭვა, სიარული და სხვა, ვასრულებთ, ტვინის ბრძანებისა და მისი ხელმძღვანელობის გარეშე არ სწარმოებს, ჩვენი ტვინი ამ მხრით მუდმივ, განუწყვეტელ მოქმედებაშია. მაგრამ იგიც, როგორც ადამიანის სხეულის უოგელი სხვა ნაწილი, ვერ შესძლებს განუწყვეტელ მუშაობას თუ დრო და დროზე შესვენება არ ექმნა. ტვინისათვის ასეთ შესვენებათ ითვლება ძილი. ძილის დროსაც ადამიანის კანების მუშაობა სრულებით არ ნელდება. იგი, თუმცა შეუშინებულად, მაგრამ მანც განაცრობს მოქმედებას. ხშირად ასეთი მოქმედების ნყოფია სიზმრები.

ძლიერ დაღაღულ ადამიანს ძილი შცებ ეკიდება. სხვა დროს კი იგი თან და თან ეპარება მას. მოლაღული ადამიანი იწყებს მოქანრებას, მას უსუსტდება გულის ყური და გარჯის ხალისი. მოიშვებს და მოდუნდება ნაწილი ზოგიერთი კუნთებისა. მაკ. კისრის

უკან კუნთების, რის გამოც ადამიანი თავს ვეღარ იმაგრებს და გულზე ჩამოჭკიდებს. ამის შემდეგ მოდუნდება ხელფეხის კუნთები და ბოლოს კი თვალის ზედა ქუთუთების ამწევა-დამწევი კუნთი. — თვალები იხუჭებიან. ქრებიან ხედვისა და სმენის გრძობანი, იხშობა აზრი და იწყებს დრმა ძილი. ძილი შეიძლება იყოს ფინიზელიც.

ძილის მოთხოვნილება ეგელა სასკში ერთნაირი არ არის. ბავშვების ცროცხალი ბუნება ითხოვს შედარებით უფრო გამაღებულ მუშაობას ბავშვის ტვინისას, რის გამოც იგი უფრო მალე იღლება. ამიტომ ბავშვის სხეული უფრო მეტ ძილს ითხოვს, ვინემ მოზრდობისა. ეგელა თქვენთაცანს ვივიქრობ, უსათუოდ შეუნიშნავს რომ, რაც უფრო ზატარა ბავშვები, უფრო ადვილად იძინებენ და დიდხანსაც სძინავთ, და რაც უფრო წამოიზრდება ძილსაც უკლებს. ეოველ დღიურმა დაკვირებამ და ბავშვების სულის შესწავლამ დაარწმუნებ მცდნიერები, რომ 5—6 წლის ბავშვებისათვის დღე და ღამეში საჭიროა 10 საათის ძილი მანც და 7—11 წლიანებისათვის კი 9 საათის.

ამ მოკლედ ეგელა ის, რაც შეეება ტვინს და მის დანიშნულებას, აქედან შენ დაინახე თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონია ტვინის ჩვენი სულიერი ცხოვრებისა და მთლად ჩვენი ადამიანობისთვის. დაინახე, რომ ტვინს, ამ ჩვენთვის ძლიერ საჭირო რამეს, მეტად სათუთი მოფლა და შენახვა უნდა და მოხვდები, რომ კანიერმა ბუნებამ სწორედ ამიტომ მოათავსა ისეთ მაკარ კალოფში, როგორიც თავის ქალა, რომ იქ უშიშრად და უზრუნველად იყოს და ვაკლასათ არაფერი დაუსვადეს.

ექიმი ევ. გ. ლოსაბერიძე.

(შემდეგი იქნება)

სევდიანი კილო

მეფხის ტყაოსანში

ზოგჯერ შემციან სევდათა,
ვთქვი საწუთროსა გმობანი.

ვ. ტ. 376.

რვეულგბრივად შ. რუსთაველის უკვ-
დავი ნაწარმოები წარმოდგენილი გვაქვს,
როგორც ქებათა ქება მშვენიერის, კე-
თილშობილის, სრულის და ლალის სი-
ცოცხლისა. მთელი პოემა გამაჰვალულია
ულამაზესის სიყვარულის წყურვილით;
თინათინ — „სოფლისა მნათი მნათობი
მზისაცა დასთა დასული“, ნესტან დარე-
ჯან — რომელი „ანუ მზე იყო ქვეყანად,
ან მთვარე პირგავესებული“, ავთანდილ —
„საროსა მჯობი ნაზარდი“, „ჯერ უწვე-
რული, სადარო ბროლ-მინა საცნობარი-
სა“, „სპათა სპასპეტი ჩაუქი, ვითა ვეფხი
და ლომია“, რომელი „თეთრთა კბილთა
გამომკრთალსა შუქსა ველთა მოაფენდა“,
ტარიელ — „საქვრეტად სასურველი“,
„თვალად მზე და ნაკვთად ლომი“, „ტა-
ნად ედემს ზრდილი“, რომლის შესახებ
იტყოდენ: „ჯერ მის, მსგავსი შვენება
კაცთაგან უნახავია; ვუქვრიტეთ, მისთა
ლევათა შუქნი ძლივ განვიცადენით“,
ფრიდონ — „მოყმე მხნე, უხვი, ძლიერი,
ფიცხლად მომხტომი ცხენისა“ და თვით
მოხუცნი მეფენი როსტევან „მალალი,
უხვი, მდაბალი, მოსამართლე, მორკმუ-
ლი, განგებიანი“ და ფარსადან — „უხვი,
უკადრი, მდიდარი, მეფეთა ზედა მფლო-
ბელი“, ასმათ, ფატმან, შერმადინ —
ყველა ეს გმირები არ არიან მხოლოდ
თვალად ლამაზი, არამედ შესანიშნავი,
მუდამ სახსოვარი და მოსაგონებელი სა-

ხეები უდიდესი სიყვარულისა, ერთგუ-
ლობისა, მეგობრობისა, სიმტკიცისა. თი-
ნათინის და ავთანდილის სიყვარული,
ტარიელის და ნესტანის ერთმანეთისთვის
გახელება — ისეთი მალალი, ლამაზი, იდეა-
ლური გრძობაა, რომლის მსგავსი იშ-
ვიათია მთელს მსოფლიო მწერლობაში.
მეორეს მხრით ტარიელის და ავთანდი-
ლის მეგობრობას სრულებითაც არ მოე-
პოვება ბადალი; ავთანდილი სატრფოსაც
კი სტოვებს ძმად ნაფიცისთვის, მისი სი-
ყვარული და მეგობრობა ერთი მეორეს
ეცილება, ექიშება და არც ვიცი, რო-
მელი რომელს სძლევს. შემდეგ როსტევა-
ნის ნაზი ღრმა სიყვარული თავის გაზრ-
დილისა, შერმადინის სიმტკიცე; ასმათის
თავის დადება დარეჯანისა და ტარი-
ელისთვის — სიხარულით, შეურყეველის
იმედით აუვისებენ მკითხველს გულს. მიუ-
ხედავად მრავალის განსაცდელისა, ხიფა-
თისა, დაბრკოლებისა შოთა გამარჯვებით
ავიორგვინებს თავის საყვარელს გმირებს
და უმწარეს გაჰირებების დროსაც იმას
გვეუბნება: „ჭირსა შიგან გამაგრება ისე
უნდა, ვით კვიტირისა“, „ნეტარ მამაცი
სხვა რაა, არ გასძლოს, რაცა ჭირია;
ჭირსა გადრეკა რად უნდა, რა სასაუბ-
რო პირია!“ „წესი არის მამათაგან მო-
ჭირვება, ჭირთა თმენა“, „რა უარეა მა-
მაცსა, ომშიგან პირის მღმეკელსა, შემდრ-
კალსა, შეშინებულსა და სიკვდილისა

მექველსა! კაც—ჯაბანი რითა სჯობს დიაცსა, ქსლისა მბეჭველსა? „ჰხამს, მამაცი გაულოვნდეს კირსა შიგან არ დალონდეს“.

ვეფხის ტყაოსანი სიხარულის, ბედნიერების, გრძნობის, კირთა ძღვევის, სიმხნევის, გაუღრეველობის, ღრმა რწმენის პოემაა. შოთა სიყვარულის, ღრმა ფართო სიყვარულის, საუკეთესო პოეტია ადამიანის სულის უმაღლეს თვისებათა გამომსახველი; იგი უიმედობის და ნაღველის გამქარებელია, დაცემულის აღმადგენელი და სასოების მომგვრელი. ამიტომაც იყო სათაყვანებელი ჩვენი ერისათვის და უბედურ დღეებში განაწამებნი მის ნაწარმოებში ჰვოებდნენ თავის სულის საფარველს, ვით დღენილი ებრაელი ფსალმუნის კითხვით აღიძრავდა სასოებას კვლავ აღდგენისას...

მაგრამ ვეფხის ტყაოსანში არის ადგილები, რომლებიც კილო სრულზე არაა მზიარული. ცხოვრება ტკბილია—ცხოვრება მშვენიერი, გმირობითა და სიყვარულით აღსავსე, — ბოროტი ძღვეულია, სიკეთე გრძელია, ხოლო ამ სიტკბობას არ სდევს რაღაც უხილავი ბოროტი ძალი! ამ ცხოვრების გარედ, ამ ცხოვრების ზევით რაღაა? შეიძლება ყოველივე ეს სიმშვენიერე ამაო ამაოებაა, წარმავალია, სიზმარია, ლანდი მარტოოდენ? ეს საკითხები ებადება რუსთაველს და მის ბრძენს, ღრმად განსწავლულს, მაშინდელი ფილოსოფიის ზედმიწევნით მცოდნეს, არ ძალუძს ამ მწარე ფიქრების განფანტვა.

პოეტს სტანჯავს საწუთროს უხანოზა და გარდამავლობა. მგონიანი სრულის სიციცხლისა, იგი ხედავს სიკვდილის ძლიერებას. საყურადღებოა ამ მხრივ ავთანდილის ანდრეძი, რომელსაც დასწერს

როსტევეანისადმი ტარიელთან გაპარვისას. ანდრეძი გამოწვეულია სიკვდილის მოლოდინით, დაწერილია მეტად ნაზად და ირგვლივ სიკეთეს, ლობობიერებას და პატიებას აფრქვევს. ავთანდილი შემდეგის მკვეთრის სიტყვებით გამოხატავს სიკვდილის სიღიადეს:

ვერ დაიჭრავს სიკვდილსა
გზა ვიწრო, ვერცა კვლავანა;
მისკან ყოველი გასწორდეს
სუსტი და ძვეგულავანი;
ბოლოდ შეჭყურნეს მიწამან
ერთგან მოგუე და მხტავანი *). 781.

თუ სიკვდილი ასე ღიადა, თუ ყველაფერს სპობს და ათანასწორებს, მაშ რაღა დავგრჩენია, თუ არა საქმე საგმირო და სახელი?!

სჯობს სიფიტხელეს ნაძრახსა
სიკვდილი სსხელავანი! 781.

სიკვდილი მათულოდნელია:

სცდების და სცდების, სიკვდილის
ვინ არ მოკვდის წამისად;
მოგა შემეურელი ყოველთგინ
ერთგან დღისად და ღამისად! 782.

ამიტომ ადამიანს ყოველთვის უნდა ახსოვდეს თავის სიციცხლის ეამიერობა: აგონდება ეს ავთანდილს უცხო ქვეყნად მიმავალს და ასე ნაღვლიანად მიმართავს თავის აღმზრდელს როსტევეანს:

თუ საწუთრმან დამამხონ
ყოველთა დამამხობელმან,
ღარიბი მოგვედე ღარიბად,
ვერ დამითიროს მშობელმან,
ვეღარ შემსუდრონ დასრდილთა
და ვერცა მისანდობელმან,

*) შეადარ. ამას იმავე ავთანდილის ნათქვამი: კაცი არ ყველა სწორია, ღილი ძეს კაცით კაცამდის. 932.

მუნ შემოწყდოს თქვემანვე
გულმან მსწყადე—მღმობეღმან. 783.

ამ სტრიქონების წაკითხვის დროს უეჭველად მოგვაგონდება ნ. ბარათაშვილის განწირულის სულის კვეთება, განსაკუთრებით ეს ადგილები მისი „მერანისა“

ნუ დავიმარხო ჩემს მამულში,
ჩემთა წინაპართა საფლავებს შორის;
ნუ დამიტაროს სეტრფთმ კულისა,
ნულა დამეტეს ტრემლი მწუსარის...
სეტრფთს ტრემლის წილ; მეგლარსა, ოხერსა,
დამეტემიან ციურნი ცვარნი,
ჩემთა ნათესავთ გლოვისა ნაცვლად
მავალალებენ სვავნი შეავარნი!..
ღუ შოგვედე მე უპატრონოდ მისკან ოხერი!
ჟერ შემაშინოს მისმა ბსრმა მისისხლე
მტერნი!..

ზემო მოყვანილი სიტყვები ცხად ჰყოფენ; რომ ავთანდილი არ განიცდის მარტო ერთს მხარეს არსებობისას, ხედავს, რომ სიამოვნებას თან ახლავს ნაღველი, რომ სიცოცხლის ბატონი სიკვდილია. ამას ჰგრძნობს ტარიელიც. როდესაც იგი შეხვდება დარეჯანს და ლახვარი ეცემა ცნობასა და გულსა, „მაშინ—გვეუბნება—დავიწყებ გარდახდა მე საწუთროსა ვალისა“ (330). მისი რწმენით, ტანჯვა და მწუხარება თითქოს ვალია ადამიანისა, რომელიც უნდა გადაუხადოს სოფელს და უდიდეს სიყვარულის გრძნობაში გარეულია უმწვეველი ალი ტანჯვისა. ეს ძალად ლომი და პირად მზე, გმირი მეომარი, მტერთა მძლეველი უძღურია ამ გარდაუვალ ბედის წინაშე და სხვა არა დარჩენია რა იმის მეტი, რომ დემართს შევედროს: „მომეც ძალი დათმობისა, ცოტათ ვითმე აღმადგინე!“ 342.

ტარიელი უამბობს ავთანდილს თავის გამოიჯნურების ანბაეს. რომლის შემდეგ

დაუწევას „სახშილსა ნიდაგულსა“ და აფრთხილებს თავის მეგობარს:

მიმდომნი სსწუთროსანი
მისთა ნიფთაგან რჩებან.
იშვებენ, მაცრამ უმუხთლოდ
ბოლოდ ვერ მოურჩებან;
ვაქებ ჭკუას ბრქენთასა,
რომელნი უურჩებან. 335.

ეურჩება, ხოლო კარგად ვიცით, სადამდის მიიყვანა ტარიელი ამ ურჩობამ და უარესსაც განუმზადებდა საწუთროს, თუ ავთანდილი არ მოვლენოდა.

სოფლის დაუნდობლობას სჩივის თვით ავტორი, როცა აგვიწერს ავთანდილის გულანშაროით დაბრუნებას და ნესტანის წიგნის მოტანას ტარიელისთვის:

იგი მაქნდას სოფელსა,
ვინცა თავის მტერია. 1324.

საწუთრო თითქოს მტერია ადამიანისა, შურს მისი ბედნიერება. თინათინს დაშორებული ავთანდილი „მივა გულითა რეტითა. მზე სტირს სისხლისა ცრემლითა, ზღვისასცა მეტის მეტითა“.

იტყვის: ვერ გაქდა სოფელი.
გამ, სისხლითა ჩემთა ხურეტისა! 694.

და შემდეგ:
გამ, საწუთრო, ბოლო თავსა
ასუღარებს, ახეყარებს! 695.

მაგრამ საწუთროს უმოთაგრესი თვისება ისაა, რომ ცრუა, მოღალატე, ორპირი, დაუნდობელი. დღეს ერთია, ხვალ სხვა, ერთჯერ მტირალი, მეორეთ მომცინარი. იგივე ავთანდილი, სისხლისა ცრემლითა მფრქვეველი, გუშინ თინათინისგან გაბედნიერებული და დღეს მარტოდ დარჩენილი, მოსთქვამს:

ვინ გუშინ ედემს ნაზარდი..
აღვა მწყოთ, დამრგო, მანია,
დღეს საწუთრომან ღახვარსა

მომცა, დანას მახია,
 დღეს გული ტეკხლას უშრეტს
 დაბით დაზაბა, მახია.
 აწლა ვცან საქმე სოფელის:
 ზღაპარია და ჩხახია. 697.

თინათინი კი ამბობს:

საწუთრო გაცს უოველსა
 ვითა ტაროსი უხდების:
 ზოგჯერ შხუა და თღესმე
 ცა რისხვით მოუქუხდების. 687.

თავის გმირებს ემოწმება პოეტის, როცა მოგვეთხრობს ავთანდილის მეორედ გაპარვას და ტარიელის შეყრის ამბავს. შოთას მფელის არსებით უყვარს თავისი გმირები—განა თვითონ არ ამბობს: „მო, დავსხდეთ, ტარიელისთვის ცრემლი გულის შეუშრობელი... დავსჯდე, რუსთველი ვლექსივდე; მისთვის გულ ლახვარ სობილი“)“—გული ეწვის მათვის, იტანჯება, რომ ასეთს მშენიერს აღამიანებს იმდენი განსაცდელი შეხვდა, და მწარედ იტყვის:

ვგობ მუხთაღსა საწუთროსა,
 ზოგჯერ უხვსა, ზოგჯერ ძვირსა. 928.

ფრიდონი რომ ავთანდილისაგან ძმადნაფიცის ტარიელის ამბავს გაიგებს, გულამოსკენით სტირისს. სტირიან ლაშქარნი „ლაშქართა შიგან შეიქნა ხმა ტირილისა დიდისა, ზოგთაგან ხოკა პირისა; ზოგთაგან სრევა რიდისა; ფრიდონ სტირისს, მოსტქვამს ხმამაღლად გაყრილი წლისა შეიღისა“. გულ-დამწვარი შოთა ვეღარ ითმენს და საერთო გლოვას დაჰმატებს თავის მხრითაც:

უხანობა და სიჭრუე,
 ვაჟ, საწუთროსა იფიდისა. 985.

*) ეს ადგილი მოყვანილია აკად. მარის შესწორებული ტექსტიდან. დანარჩენები კი დ. კარიბაშვილის რედაქ. გამოცემულიდან.

ყველაზედ უფრო შესანიშნავი და ძლიერ ნაღვლიანი პოემის უკანასკნელი სტრიქონებია, სადაც ჩვენი პოეტი ჯერ აგვიწერს გმირების ბედნიერ ცხოვრებას: მათ სამთავო ხელმწიფეთა ერთმანერთი არა სძულდეს, ერთმანეთს ჰნახვიდინ, საწადელი გაუსრუდეს; ბრძანებისა შემცილები მათა ხმაღა დავეწუხუდეს, მოიპატენტეს სამეფონი, გახელმწიფდეს, გამორკმუდეს. უოველთა სწორად წუადობას ვითა თოვლსა მოათოვდეს, ობოლ-ქვრივნი დაამდიდრეს და გლახკანი არ ითხოვდეს, ავთა ქმნელნი დააშინეს, კრავნი ცხვართა ვერა სწოვდეს, შიკან მათთა საბრძანისთა თხს და მკველი ერთგან სთოვდეს. 1571—1.

და ასეთი ნეტარი ცხოვრების აწერონ შემდეგ, პოეტი საშინელის ნაღვლით დაღრმა სევდიანი სიტყვებით ათავებს: გასრულდა მათი ამბავი, ვითა სიზმარი დამისა. გარდაჰხდეს, გაუღეს სოფელი; ნახეთ სიმუხთლე უამას! ვის გრძლად ჰგონია მისთვისცა, არას ერთისა წამას... 1572. ასეთია მომაკვდავი ჰამლეტის უკანასკნელი სიტყვებიც:

„სხვა რაღა დარჩა?
 საუკუნო სიწუშე მხოლოდ“.

საუკუნო სიწუშე და მღუმარება... დასრულდა ამბავი უსწორო გმირთა, საარაკო მიჯნურთა, უმაგალითო მეგობართა; წაიშალა სიცოცხლე საფე მრავალის თოვდადასავალითა; გაჰქრა სიხარული და მწუხარება, შეება და ტანჯვა;

აღარა დარჩა რა იმდენის ბრძოლისა და ღვაწლისაგან, იმ ლალი შექცევისა, ნადიმობისა და რაინდობისაგან, იმ საოცნებო სიყვარულისა, იმედისა, შეტრფობისა და ალტაცებისაგან!

რალაა ესრეთ დაუნდობელი, გაუტანელი „საწუთრო“, რომელიც ყველაფერს ამსხვრევს, ასე მტრობს ადამიანს? იგი ბედისწერაჲ ის „მოირაჲ ბერძნებისაჲ რომელსაც ღმერთებიც კი ემორჩილებოდენ? რომელმაც მაგალითად უსაზარლესი ხვედრი არგუნა ოადიბოს მეფეს და ბრძოლის გამო სოფოკლე ამბობს:

კაცობრიობაჲ, რაღა ხარ?
თუთ სიტყვსაჲში ანარა!
ბუნდურების მსურველი
ვინ მიწვდომიხარ სავადელს?
ბედკეთილობა ღანდა,
მხოლოდ ჩვენება წუთისა!
და რა გჭქრება, ვარდებით
უფსურუდში საბრალთაქენი! *).

ჩვენი ვეფხის ტყაოსნის „საწუთრო“ არ არის ღმერთი, არც ღვთაების ბრძანებელი. პირიქით, თუ სოფელი, საწუთრო ებრძვის, ლალატობს ადამიანს, ამ ბრძოლის დროს ღმერთი ადამიანის დამცველია, მწეა. შოთა ამბობს:

ვაჲ, სოფელო, რაშიგან ხარ,
რას ვგაბრუნებ, რა ზნე გჳინსა!
უოფლიმე შენი მონდობილი
ნადაკუმეა ჩემებრ სტირისა.
სად წაიფვიან სადაურისა,
სად ადუფხვრი სადით ძირისა,
მაგრამ ღმერთი არ გასწირავს
გაცისა, შენგან განწირისა! 931.

და მეორე ალაგას ავთანდილი ასე ანუ-გეშებს ტარიელს:

ნუ გეშის, ღმერთი უხვია;
თუმცა სოფელი ძვირია: 911.
„საწუთრო“ არც ეტლია, რომელიც წინდაწინვე გამართავს ადამიანის ცხოვრების გზას და როგორც ავთანდილი იტყვის:

ვერვინ ვერას იქმს,
თუ ეტლი არ მოსთმინდეგის.
ეტლი განგებას ემორჩილება და თუ „რაცა იქმნების, იქმნების“, რაცა მოგა სავქე ზუნა, მომავალი არ ავეცდების. 1014.

ყველაფრის თავი და ბოლო განგებია:
უგანგებოდ ვერას მიზმენ,
შეც ამებნეს ხმულთა სხანა.
განგებაჲ, არ დაგრჩება,
ღანგვარნია ჩემთვის მხანა.
ვერ მიხსნაან, ვერ ციხენი,
ვერ მოუვასნი, ვერცა ძანა. 1018.

განგებაჲ, დღესცა მომკლავს,
ქვემცა სადა დაემაღე 423.
არ თუ იგი, უგანგებოდ
არა კაცი არ მოჭკვდების. 883.
კაცო, ძალსა ნუ იჭადი,
ნუნცა მოჭკვებს ვითა შოფრალი,
არას კარგებს ძლიერება,
თუ არ შეტწევს ღვთისა ძალი;
დიდთა ხეთა შოფრევის,
მცირე დასწვავს ხაბერწკალს;
ღმერთი გვარავს, სწორად გაჭკვეთს;
შეშა ვის ჳკრა, თუნდა ხმალი. 1024.

თუ ქვეყნად არის ძალები, რომლებიც ადამიანს მტრობენ, ლალატობენ, სიხარულს სიმწარედ შეუტყლიან, არის განგება—ღმერთი, რომელიც არასოდეს არ გასწირავს ადამიანს:

ძნელთა ჳოგან კაცისა
ღვთიოგ ზეცით განწირისა. 290.

*) ოადიბოს მეფე, თარგმ. ბერძნულთ 3. ქვეთარაძისა..

კაცს ღმერთი არ გასწირავს
ასრე მისგან განაწინას. 572.

და რუსთველის გმირები გულმბართლად
მიენდობიან ღმერთს:

აწ იგი იქმნას, რადა
ენებოს ღვთისა წადაღსა. 591.

იგი მოგვეტეშს წყალობას
მისსა, ზეგით მოგვიტეხებს,
ჭირსა ღვთისად გაგვიცვალებს,
არად ოდეს შეგვაწუხებს. 616.

და

თუ ღვთისი გვინდა ღვთისაგან,
ჭირნიცა შევიწყნროთა. 708.

ცხოვრება წარმავალია, „საწუთრო“
მტერია ადამიანის, მაგრამ ეს სრულებით
არ იწვევს უმოკმედობას, სასოწარკვეთი-
ლებას, რადგან ჩვენს პოეტს მინც ღრმად
სწამს, რომ

უმსგავსო საქმე უფოელი
მოკლეს, მით ოხერია. 1068.

და ღმერთს შელაღადებს:

ვცან სიმოკლე ბოროტისა,
კეთილია შენი გრძელი. 1411.

თუ სიკვდილი ყველაფერს სპობს, თუ
ჩვენი არსებობა მხოლოდ სიზმარია და
გაპქრება, არიან საქმენი საგმირონი, არის
სახელი და

სჯობს სახელისა მოხვეჭა
უფოელის მოსახვეჭელსა! 710.

სევდა და ნაღველი, რომელიც თან
ახლავს ვეფხის ტყაოსანს, სრულებით
არარაობისკენ არ მიგვიწვევს. ეს სევდა
უფრო ამშვენებებს, მეტს იდეალისტურ
ხასიათს აძლევს პოემას, მისი სული მით
უფრო მძლავრია და სახე მიმზიდავი და
საყვარელი.

იბადება საკითხი, სადაა წყარო შოთა
რუსთაველის ნაღველიანობისა, რამ წარ-

მოშვა ეს მწარე ფიქრები: საწუთროს
გაუტანლობისა?

სევდა, ნაღველი, სიკვებისი მაღალი
კულტურის შედეგია. რომ შოთას დროის
საქართველო მაღალ კულტურას იყო
დაწაფებული, ეს უკვე სადავო აღარაა.
ისიც უეჭველია, რომ თვითონ რუსთველი
მეტად განათლებული იყო, ზედმიწევნით
იცოდა სპარსულ-არაბული და ბერძნული
ფილოსოფია და მწერლობა. პირადი
ცხოვრებაც მისი ისეთი იყო, რომ უთუოდ
აღუძრავდა მწარე ნაღველიან ფიქრებს:
მისი სიცოცხლე იყო მეტად ტრაგიკულ-
ლი, აღსავსე დიად განცდითა. მოკორი-
ლი ზღაპარი არაა, რომ შოთას უყვარ-
და თამარ მეფე. ამას ცხად ჰყოფს მისი-
ვე სიტყვები:

ჩემი აწ სცანით უფოელმან,
მას ვაქებ, ვინცა შიქია...

იგია ჩემი სიღოცხლე.
უწყალო ვითა ჭიქია. 26.

თვალთა მისთა უნათლოთა
ენატრამცა ახლად ჩენა:

აჰა, გული გამიჯუნდა,
მოხდომია ველთა რბენა.

მოიაჯეთ, ვინ ხორცთ დაწვა
კმარის, მისცეს სულთა ღვინა!.. 17.

დაგუძღურდი, მიჯუნურთათვის
კვლავ წამალი არსით არი:

ანუ მომცეს განკურნება,
ანუ მიწა მე სამარი! 15.

კიდევ რომ მივიღოთ დ. კარიბაშვი-
ლის უკიდურესი აზრი, რომ ვეფხის
ტყაოსნის წინასიტყვაობა შოთას არ
ეკუთვნის; მინც არ შეგვიძლია უკუვებ-
ლოთ შოთას სიყვარულის ამბავი, რომე-
ლიც ნათლად არის თქმული ვითომ და
ყალბ წინასიტყვაობაში. თუ სხვამ შეთხზა
პოემის შესავალი, იგი უსაფუძვლოდ არ

იტყოდა ზემო მოყვანილს სიტყვებს. ლეგენდა და გადმოცემა ხშირად უფრო მეტს ამბობს, ვიდრე პირდაპირ დაწერილი ამბავი.

მაგრამ ჯერჯერობით არ შეგვიძლია იმის გადაწყვეტა, რამდენად სევდიანი კილო ვეფხის ტყაოსანისა არის რუსთველის საკუთარი შემოქმედება და რამდენად გადმოსულია სპარსულ ამბავიდან მის „წყობილ მარგალიტში“, ან ყოველ შემთხვევაში რამდენად პოემის სევდანაღვლი არის შედეგი პირად ვანცდათა და რამდენად შეტანილია საზოგადოთ სპარსული მწერლობის ვაგლენით.

აღვნიშნავთ აქ მხოლოდ „ვისრამიანის“ რამდენსაჲ ალაგს, რომელთაც ღიდი მსგავსება აქვთ ვ. ტყაოსანის შესაფერად გილებთან: *) „ვინ მოისმენდეს ესე ამბავი, სცნეს სოფლისა ამის აუგნი, უხანობა და მუხთლობა, რომელი არცა ჰქონსა, არცა ლხინსა არაყის გაუსრულებს“ (გვ. 9). „სასტუმრო ვითა მოგზაურთა სადგომი ფუნდუკია და ჩვენ მოქარავენი ვართ. მოქარავენთა ფუნდუკსა შიგან ცოტა ხანი მოუხდების. მისი სიმძიმელი და სიხარული გარეული არის და წამსა ვერ დაზმენ ერთგან ვითა ღრუბლისა აჩრდილი“. 84. „ყოველი კაცი ეტლისაგან იქნების ბედნიერი და უბედური, ღმრთისა განგებისაგან მოვა კაცისა თავსა ზედა, რაცა მოვა, მით რომელ კაცთა სახელად მონა ჰქვიან“. 89. „საწუთრო და ლაღობა მეცნიერთ სწორად უჩნს;

*) ვისრამიანი, 1884 წ. გამოც. ი. ჰაქვაძის, აღ. ხარაჯიშვილის და პ. უმიკაშვილის რედ.

ლაღობა არსად გრძლად არ იხარებს“. 96. „საწუთრო მბრუნავი არის და ჰქონსა ლხინად მოგიქცევს“. 165. რამინის სიტყვები: „საწუთროო, ავისა ქნისაგან კიდე ჩემთვის არა იცი! მომცემ სიხარულსა და წამსვე წამართმევ; თუ უკვდავებისაც შემასვამ, მაშინვე ერთსა ჰქიანსა ნაღველსა ულონიოდ მოსცემ“. 175. „კაცნი ღმრთისა განგებასა და ეტლსა ვერსადა გარდავებეწებით“. 244. „საწუთრო ასრე მალორბეულია“. 389. „საწუთრო ძველია და ჩვენ შიგან სიზმართა ვგავთ. რად მოველი შიგან დაყოვნებასა? არ არის ერთფერად მღვამი, არცა დაემორჩილების კაცსა, არცა სიყვარულსა მტერობისაგან გამოარჩევს და არცა მოყვრობისა ვის გაუსრულებს, ვინც მისგან სიყვარულსა მოელის“. 445. „აჰა, საწუთროო, არაა შენი ხანიერება!.. ჩვენისა მტერობისათვის მიწყით მალულსა გვიზი, შეცოდებისა წინა არ დაგვიდებ... წისქვილისაებრ მბრუნავი ხარ, წყლით, ქარითა და ტვერითა გატენილი ხარ. რა ზომცა ვინ გამოგცდის, იგივე და იგივე უხანო, უზენარო, მუხთალი და გამწირავი ხარ. ვინც ზნეთა შენთა სცნობს, ნიჲდად გამოგს“. 447.

არ უნდა დავივიწყოთ, რომ შ. რუსთაველი. რამდენჯერმე იხსენიებს ვისასა და რამინისა ამბავს, რითაც თვითონ გვამცნევს, რომ ვისის და რამინის სიყვარული ღრმად ჩაჭრია გულში, თუმცა მისი გმირების სიყვარული სხვა გვარიადა ცათამდის მაღალი...

სამ. ფირცხალავა.

ქართველი ტომები

უბეელს დროდამ ქსენოფონტის ხანამდე

I- იხსენიებიან თუ არა ქართველები ეგვიპტურს წყაროებში?

ამ კითხვის სპასუხად, სამწუხაროდ, შეტად ცოტა ცნობები მოიპოვეს, მაგრამ მისი აღძვრა მაინც კანონიერად მიიშინია მართლ იმიტომ კი არა, რომ ზოგი ქართველი ტომი უბეელს ხანას ეკუთვნის, არამედ იმიტომაც, რომ თავით ძველი ეგვიპტური წყაროები გვისახელებენ შორეულ ჩრდილოეთის ერებს, რომლებსუცად შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ესენი ქართველების შტოს ეკუთვნოდნენ.

ჭამეროსის ე. წ. ჰენტაურის ჰომეში, მაგალითად, სადაც რამზეს მე-II (1333) ¹⁾ ქრ. წ. დაშქრობა აწერილი ხეტელების წინააღმდეგ, შემდეგი ერებია დასახელებული, რომელნიც ხეტელებს ესმარებოდნენ: ნაჰრანი, მალუმან, ზიდასსა, დარდანი, შოს (მაზა) კარგის (კარკის) და სხვ. ხეტელების სამეფო მცირე აზიის სამხრეთ ნაწილს შეიცავდა. მისი გაყლანა მიუღერის აზრით ²⁾ არც აღმოსავლეთით და არც სამხრეთით შორს არ უწევდა, იმიტომ ჭკუაზე ახლო იქნება, რომ ხეტელების მოკავშირეები უმთავრესად მცირე აზიაში ვეძებთ. ჩვეულებრივ ასედაც იქნევიან.

ჩვენს ურადლებას, რასაკვირველია, ზემოთ ტუეზად დასახელებული ორი სახელი ახერხებს, სახელდობრ მოს და კარკის ³⁾. ასურულს

წყაროებში მუსკები და კასკები სწორედ ასევე ერთად იხსენიებდნენ. შირველი ისტორიული მოწმობა მათ შესახებ ტიგლათ ჰილესარ I-ის დროს ეკუთვნის ე. ი. მე-XII საუკუნის დამდეგს. ეს წარწერა, სადაც ნათქვამია, რომ მუსკები დასახელებულ მეფეზე წინად არავის დაუმარცხებია, აშკარად გვიჩვენებს, რომ მუსკებს ტიგლათჰილესარამდინე ხნგრძელიც დასახელოვანი ისტორია ჰქონიათ. ასურდანის მეფობას, რომლის დროსაც წარწერის მიხედვით მუსკებს ასურეთის პროვინციები ალცი დაპურეუცი დაუპყრიათ, სულ „140“ წელიწადი ამორებს რამზეს II მეფობას იმიტომ შესაძლებელია, ჩემის აზრით, რომ ხეტელების მოკავშირე მოსები იგივე მუსკები უფილიყვნენ. მით უფრო რომ ჰენტაურის მიერ მათ გვერდზე დასახელებული კარკის კიდეც უფრო ცხადად მოგვაცოცხებს ასურული წარწერების კასკის (კოლხების სახელთა). აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ როგორც უბეელს ასურულ წარწერაში, ისე აქ შირველად მუსკებს (მოს) და კასკებს (კარკის) ვხვდებით. ტაბალს კი არც ჰენტაური იხსენიებს და არც ტიგლათ ჰილესარი.

საუბელორად ამ მოსაზრებების მეტი უფრო მოზიტიური, არაფერ მოიძებნება თუ მოიძებნება დასახელებული ერების იდენტურობის დასამტკიცებლად. სამწუხაროდ უნდა აღვნიშნო აგრეთვე, რომ არც არავის შეუძლება ეგვიპტური მოს-ასურული მუსკისთვის ან ეგვიპტური კარკის—ასურული წყაროების კასკის თვის, მიუსვლავად იმისა, რომ ამ სახელების (მოს, კარკის) ისტორიული ეგვიპტული წყარაც არაა გამოძებნილი. ეგვიპტური

¹⁾ იხ. Brugsck. Geschichte Ägyptens 1877. გვ. 492.

²⁾ W. Müller Asien u. Europa nach altägyptisch'en Denkmälern გვ. 355.

³⁾ ეს მართლწერა მიუღერს ეკუთვნის. 355.

„მოს“-ის (მაზა) მცირე აზიის მიზიელებთან შედარება შეუძლებელია, რადგან მიზიელები ჰომეროსის დროსაც კი თრაკიაში ბინადრობდნენ¹⁾. ბრუკში მათ მაზისის მთების მცხოვრებლებად ასახელებს²⁾, მაგრამ არც ამითაა ბუკრი რამ თქმული.

რაც შეეხება «გარკისს», გერკეუსს (Brugsch) უკანასკნელს (ბრუკშს) ესენი კარსემიშელები ჰგონია, მაგრამ კარსემიში ნაჭარანის ზატარა ნაწილს შეადგენდა, ამიტომ მისი კარსემიშთან ცალკე დასახელება ძნელი საფიქრელია. მიუხედავად „გარკისს“ კელიკიას სთვლის³⁾, მაგრამ რათა და რისთვის ეს მისს საიღუმლოს შეადგენს:

გიდევ უფრო სასურადადგება კარნაკის ტაძრის წარწერა, სადაც ფარაონ მინეფტაჰ მე-II (1300) და ლიბიელების შორის მომხდარი ომია აწერილი. ლიბიელებს ამ ომში შემდეგი ზღვაოსანი ერები ჩვეულებით მოკავშირედ: სარდანა (შარდანი) სკაელს (შკაელს) და აკეიუსას (აკეიუსას), წარწერა ამთ ჩრდილოეთის ერებს უწოდებს ვევეას. ეგვიპტოლოგი შაბ⁴⁾ და მასთან ერთად ბუკრი სხუებიც სარდანას-სარდანიელებთან ნათლავენ, სკაელსს-სიცილიელებად და აკეიუსას ასეელებად, მაგრამ ეს იგივეობა არ უნდა იყოს სწორი, როგორც ქვევით დაგინახავთ.

წარწერით ლიბიელებიც დამარცხებულან და მათი მოკავშირეებიც. გამარჯვებულებს ტროფეებთა ლიბიელებისთვის სსინრცხვლ ასობები დაუჭრათ, მათი მოკავშირეებისთვის კი მხოლოდ ხელები. ამის მიზიეში ბრუკშმა აკვირსნა შესანიშნავი მიხედვრილობით, იმ გზით,

რომ მან თვით წარწერის თარგმანში შესწორა ის ადგილი, რომელსაც შაბ ასე სთარგმნიდა „Chefs et fils de chefs des Sardiniens, des Sicules des Achaïens et de nations de la mer qui n'avait pas les p'hallus coupes“¹⁾. ბრუკშის აზრით ასე უნდა იყოს გადათარგმნილი: „სარტინები, სკაელსები და აკეიუსები— ზღვის შიროსნები, წინადაცვეთილ იფენენ“.

ეგვიპტური სიტყვა „კაირნაფა“, რომელსაც შაბა couper-თი სთარგმნიდა, ბრუკშის აზრით წინადაცვეთას გამოხატავს. ეს შესანიშნავი შესწორება არა თუ იმას გვიჩინის, რატომ მოკავშირენ გამარჯვებულ ეგვიპტელები ლიბიელებს სხვანაირად და მათ მოკავშირეებს სხვანაირად, არამედ ამ მოკავშირეების ვინაობის შესახებაც ბუკრს რასმე გვიკარნახებს. ადგილი წარმოსადგენია, რომ თვით წინადაცვეთილი ეგვიპტელები, ასე ვთქვათ, მეტის ზტვიით ეპრობოდენ ლიბიელებს წინა დაცვეთილსვე მოკავშირეებს და ამიტომ სელებს სწრიდნენ მათ. მაგრამ საქმე ეს კი არაა, საკითხი ისაა, რომელი ჩრდილოეთის ერი. იყო ძველად ამ ჩვეულების მიმდევარი? ჰეროდოტის სიტყვით ძველთაგანვე ამ ჩვეულებას ეგვიპტელები, ეთიოპიელები და კოლხები²⁾ მისდევდნენ. უკანასკნელები და მადანად იგი მაკრონებს და სირიელებს. როგორც უნდა შესწოროთ ეს დებულება, აქედამ მაინც ცხადი იქნება, რომ ჩრდილოეთის ერთგან კოლხების და მათი მეზობლების მეტი არავინ არ მისდევდა ამ ჩვეულებას.

¹⁾ იხ. W. Müller Asien u. Europa თავი Westklei nasiaten.

²⁾ Geschichte Ägyptens თავი რამზეს მე-II შესახებ.

³⁾ Müll. As. u. Eur. 355.

⁴⁾ იხ. Zeitschrift f. die Ägypt. sprache ბრუკშის მე-II წერილი.

¹⁾ იხ. Zeitschr. f. die Äg. Spr. 1876 129 და ქვ. თარგმანი: „სარდინიელების, სიცილიელების აქელების და ზღვაოსანი ერების უფროსებს და მათ შვილებს, რომელთაც სსინრცხვლასობი დაპირილი არ ჰქონდათ“.

²⁾ II 104.



თუ ვუგვლა ზემოთ მოყვანილს მხედველთ-
ბაში მივიღებთ და გავითვალისწინებთ, რომ
ლიბიელების მოკავშირეები 1) ჩრდილოეთში
მთბინადრენი ყოფილან, მე-2) ზღვის ჰორზე
მცხოვრებნი და მე-3) წინადაცხეთილნი, მა-
შინ ბრუგმის აზრი 1), რომ აქ „კოლხურ-
კავკასიურ“ ერებზეა ლაზარაკი, შვონია, ადარ-
გვესვენის ფინტიანტოურად.

მაგრამ კიდევ ერთი რამეა აქ აღსანიშნავი.
საქმე ის არის, რომ ჰეროდოტი კოლხურ
ქსოვილს, რომელიც მის დროს განთქმული
ყოფილა საბერძნეთში „სარდნიკოსს“ უწო-
დებს. დღემდისაც არაა გამოჩენილი სიდიან
წარმოსდგა ეს სახელი. ზოგი სარდნიას
უკავშირებდა მას, ზოგი ლიდიის ქალაქ
„სარდის“, მაგრამ ამოდ, როგორც სხვაგა-
ნაც აღვნიშნე ბრუგში, რომელიც ამ ორი
სახელის (სარტინა-მარდანა—სარდანა, მარდ-
ნიკოს) ერთმანეთს აკავსებს მიეგითითებს, თუმი-
ცა არაფერს ამბობს მათ კავშირზე. მაგრამ
აღბად იმიტომ, რომ იგი თავისთავად ცხა-
დად სივლის მას.

თუ შარდანები (სარტინები) ზღვაცისობას
ეწოდნენ, მაშინ მათი კავშირი შორეულ ლი-
ბიელებთან არც ისე ძელი წარმოსადგენი
უნდა იყოს, მაგრამ ბრუგში სხვანაირათ სწვევტს
საკითხს. მისი აზრით ეს ერება (ნაწილი)
წინეთ უნდა ყოფილიყვნენ აქ კადმოსახლე-
ბულნი. სარდანების შესახებ, მიიერის სიტ-
ყვით 2), ჰორდაზიონ ცნობაც მოიხვედება წარ-
წერებში, რომ ისინი რამზესის დროს კად-
მოუსახლებიათ აქ. სპეციალურ ისტორიაში
ვევლცასაა აღნიშნული, რომ უკანასკნელის
დროს ესენი ლეიბ გვარდიის დანიშნულებას
ასრულებდნენ, და მასსადამე ეკვიპტურთა ჯა-
რის სუვეტესთ ნაწილათ ითვლებოდნენ.

მინეპტაჟის დროს, ესენი, როგორც სწინს,
აჭარებულან და ლიბიელებს შეერთებან.

**II. ფინიკიურ-ებრაული წყაროები ქარ-
თველ ტომების შესახებ.**

ცნობილია, რომ ქართველი ტომები (ტი-
ბარენები და მესხები) დაბადებაში იხსენიე-
ბან. სანამ ისტორია ახალი შეცნიერების—
ასირიოლოგიის შესანიშნავი ნყოფებით ისარ-
ტებლებდა, მანამდე ჩვეულებრივ უძველეს
ცნობებთ ზემოდ დასხელებულ ტომების შე-
სახებ, სწორედ დაბადების ცნობები ითვლე-
ბოდა: დღეს ამ აზრს ძივლად და მიემსრო-
ბა ვინმე—ჟერ ერთი იმიტომ, რომ დაბადე-
ბის წარმოშობა, როგორც დღეს საერთოთ
მიღებულია, სრულიად არ ეკუთვნის ისეთ
ძველ ხანას, როგორც წინათ ჭეჭირობდნენ,
მეორე იმიტომ, რომ ტიბარენები და მესხე-
ბი უკვე უძველესს ასურულ წყაროებში იხსე-
ნებთან.

დაბადების ცნობილი მეთე თავის შედგე-
ნას ზოგი 1) მსაჯულების ხანას აკუთვნებს
(მე-IX სუკ.) ზოგი 2) კიდევ უფრო ახალ
დროს.

მიუხედავად ამის ჩვენ ასურულ ცნობებზე
აღრე ამ ცნობებს განვიხილავთ. ზემოსხენე-
ბულ მეთე თავში „ტუბალი“ და „მესხები“
იაფუტის შეილებად იხსენიებან. სხვაგანაც
ბეგრჯან ვხვდებით ამ სახელებს დაბადებაში.
ეურადლების მისაქცევა, რომ ეს ორი ტომი
აქ ისევე ტყუბად იხსენება, როგორც მკა-
ლითად ჩვენში ქართველი და კახელი, ან
გურული და მეგრული. რა დროს უნდა გას-
ცნობოდნენ ებრაელები ამ ერებს, ამ კითხვის
აღჭერა შეუძლებელია, რადგან, როგორც კი-

1) Brysch Gesch Ägypt. 577.
2) იხ. მ. Gesch des alt. Ägyptes 1887
გვ. 286.

1) Ranke Waltgeschichte I თავი ურიათ
შესახებ.
2) Kiepert. იხ. Verhandl. d. Bere Acad.
1859.

შერტი აღნიშნავს¹⁾, ადვილი შესძლებელია, რომ ზემოხსენებული ცნობები სრულად არ ეკუთვნოდეს ებრაელებს და ფინიკიელები-დამ მომდინარეობდეს. ეს დასვენა მით უფრო ახლდა ჭკუაზე, რომ დასახლებულ ერთა შორის ხშირად ზღვის პირებზე ან კუნძულებზე მცხოვრებთ ვხვდებით, რაც იმაზე მიგვიბრუნებს, რომ მათი გაცნობა ხმელის გზით არ მომხდარა. ებრაელების შეზღუდურობისა კი ძნელად თუ ვისმე რაიმე სჩენია.

გარდა ამისა შრადერმა დაამტკიცა²⁾, რომ დაბადების გომერი (შუათე თავის) უირიმელ ქიმერიელებს აღნიშნავს და არა მცირე აზიელებს. რაკი ეს ასეა, მაშინ წარმოუდგენელი ხდება, რომ შუათე თუ მეცხრე საუკუნეში ებრაელებს, ან სხვა ვისმე ხმელის გზით შესძლებოდეს კავკასიის იქითა ქიმერიელების გაცნობა.

რამდენადაც ვიცი, პირველად ებრაელმა ისტორიკოსმა იოსებმა აღიარა ტუბალი ტობარენებად — იბერებად³⁾. შემდეგ ცნობილმა ბიბლიური გეოგრაფიის მეფლეკარებმა ბოხარტმა და მისელებისმა უფრო ვრცელად და გარკვევით განიხილეს ეს საკითხი და დაამტკიცეს, რომ დაბადების ტუბალ-მესეხი იგივე ბერძნული წყაროების ტობარენ მესეხია⁴⁾. მათ შემდეგ თათქმის აღიარების აღუძრავს

ეჭვი ამის შესახებ, ასე რომ დღეს მათი იდენტიურობა საერთოდ მიიჩნეულია. კიპერტი¹⁾ და წინედ კიდევ ჰეერნი, ამ იდენტიურობის დასამტკიცებლად გადამწვევტ საბუთად იმ ფაქტს აღიარებენ, რომ ის საგნები (სპილენძი და მონები) რომლებითაც დასახლებული ერები წინასწარმეტყველის (ეზეკიელის) სიტყვით ევაჭრებოდნენ ფინიკიელებს, კარგად ესაშუბინა ჩვენს გეოგრაფიას და ისტორიას.

გარდა ამისა აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ იგივე წინასწარმეტყველი ტუბალმესეხს ერთგან²⁾ გოგის ქვეშეუდრდომებად იხსენიებს. კიპერტის აზრით³⁾ ეს გარემოება აშკარად გვიჩვენებს, რომ აქ ჩრდილოეთის ერებზეა დაზარაკი. ჩდილოეთით-კი სწორედ ტობარენ-მესეხებს იცნობს ისტორია.

ტ. მაიერის აზრით⁴⁾ სახელი ტუბალისკან უნდა წამომდგარეთოს დაბადების ტუბალკენიც, რომელიც მკედლების მამათათაფრს აღნიშნავდა. ეს გარემოება ისევე, როგორც ეზეკიელის მოწმობა სპილენძით ვაჭრობის შესახებ, საბუთს კვადლედა გვეუფიქრა, რომ ლითონების გადამუშავება, თუ არ აღმოცენებულა, უძველესი დროიდან მანინდ არსებულა ტუბალის ქვეყანაში.

უკანასკნელი დროის არქეოლოგიურმა გათხრებებმა საესებით გაამართლეს ეს აზრი. აი რას გვეუბნება ამის შესახებ რუდოლფ-ვირსოვი⁵⁾, რომელმაც ბელკის მიერ შეკრული შესაფერი არქეოლოგიური კოლექციანა შესწავლა. „ჩვენ მიერ უკანასკნელ დროს წინ წადგმული ნაბიჯის მნიშვნელობა იმაში

1) იქვე.
 2) Keilinschr. u. Geschichts forschung 157.
 3) ბ. ნიკიშელი (იხ. მისი Volniera fell der Genesis) გვარწმუნებს, რომ იოსები ისპანელ იბერებს გულისხმობდა, მაგრამ ეს არ უნდა იყოს მართალი, რადგან ბოხარტი, რომელიც, უნდა ვიფიქროთ, მანე კარგად იცნობდა იოსების ნაწერებს თვით იმოწმებს იოსებს. მისი აზრით კი ტობარენები ჩვენებური იბერებია (იხ. მისი Geogr. Sacra 179.
 4) იხ. Bochart. Gegr. Sacr. 175 და J. D. Michaelis Spicilegium დაბადების შუათე თავის გარჩევა.

1) Verh. der. Berliner Academie 1859 83. 209.
 2) თავი 38, 2.
 3) Verh. 209.
 4) იხ. Gesch. des Kilnigreich Kontus თავი კასადოკის ძველ მცხოვრებლებზე.
 5) Abh. der Berl. Acad. 1895. 83. 65.

გამოხატება, რომ დღეს ფაქტიურად დამტკიცებულ იქნა, რომ ძველი თქმულებებისგან ნაჩვენებ ადგილს, მართლაც ძალიან ადრე ჭეფობა და გასათრად განვითარებული და ინდივიდუალურად წარმოებული ღიბთების ინდუსტრია“ (გვ. 65).

რაც შეეხება ტიბარნი-მესხების ეროვნულ ვინაობას, ეგვიპტე იცის, რომ მესხები ძველი ქართველი ტომია, რომელსაც ძალიან საყურადღებო როლი ავსრულებია ჩვენს ისტორიაში.

არც ტიბარნიების შესახებ აღუქრავს ვისმე ეჭვი¹⁾, რომ ესენი ქართველ ტომს ეკუთვნიან, ისე რომ მათი ქართველობის მტკიცებას არ გამოეყოფები.

ჯავახიშვილის აზრით თვით იბერიც ტიბარნი-დამ უნდა წარმომდგარიყოს. „უნი“ დაბოლოება (ტიბარნი) „ტიბარ“ ფესვი ამბობს იგი. მე შეგონა ეს ფილოლოგიას სრულებით არასაქვირო, რადგან როგორც ჭეჭეტე²⁾ ისე შენიშონა³⁾ Ἰβηρι-ის სახმარს ტიბარნიების მავორ, მაგრამ მანინც არა შეგონა, რომ ეს ჭიბოტესა მართალი იყოს.

III. ასურული წყაროები. ა) მესხები

ეს წყაროები ბევრად უფრო ვრცელს და საინტერესო ცნობებს იძლევა ქართველი ტომების შესახებ, ვიდრე დაბადება. მათის მიხედვით ჩვენ დასწავლებით უგვიშეგვიძლია წარმოადგინოთ მათი ბინადრობის სასდგრებიც და მათი ძლიერებაც. ტაბალი და მუსკი (ან ტაბალი და კასკი) აქც ისევე ტყუბად ისენიების სმირად, როგორც დაბადებაში.

¹⁾ სმირად როგორც ძველ დროს (იერონიმო) ისე ახალს (კნიბელი) მათ ისპანელ იბერებად ნათლავდენ. მაგრამ კიპერტის არ იყოს ეს უვიტობის ბრალი უნდა იყოს.

²⁾ იხ. Knobel Velckertafel d. Genesis 110.

³⁾ იხ. Kiepert zehrbuch' d. alten Geogr. 1878. გვ. 94.

შირველად მესხების სახელი ტიგლათ-პილესარ I წარწერაში გვხვდება, წარწერა გვაუწყებს, რომ „მუსკები“ „რომელთა ძალა (გული) არც ერთ მიუფს არ შეუძენს“¹⁾, შესევიან ასურეთის ჰროვინციებს აღცის და ჰურუგუტუს და 50 წლის განმავლობაში ე. ი. თვით ტიგლათ-პილესარ I დრომდე სტერიათ ესენი. ჭომელი ასურდანიის მეფობის (1190—1155 ქრ. წინ.) დროს აკუთვნებს ამ შესევას. რაც შეეხება თვით ჰროვინციების ადგილმდებარეობას ესენი, მისი აზრით, მახისის (არარატის) დასავლეთით უნდა ყოფილიყვნენ. ეს სრული ტეშმარიტება უნდა იყოს, მაგრამ იგი მანინც ბევრს არას გვეუბნება. შტრეკი უფრო გარკვევით გვიჩვენებს მათ მდებარეობას²⁾ მისი აზრით „აღცი იგივე—ენცი—იგივე ისუას, „იგი მდებარეობდა მესხების მახლობლად და უწყვიდა წრდილოეთით არსაინამდე, აღმოსავლეთით ურარტუმდე და სამხრეთით სამდანუ და მიტისუმდე“. ჭიუბშამის აზრით³⁾ ასურული აღცი იგივე სომხური ჭინციტი უნდა იყოს. ეს უკანასკნელი კი, როგორც მისი ქართლდამ სჩანს, ეფრატის გადაღმა ვანის ტბის გასწვრივ (დასავლეთით) მდებარეობდა. ჰურუგუტუს, ან როგორც ესლა სწერენ, ბურუგუტუს შესახებ არავინ არას გვეუბნება, მაგრამ ადგილი საფიქრელია, რომ იგიც აღცის მეზობლად იქნებოდ.

ტიგლათ-პილესარ შირველის დროს მესხებს ხელახლა მოუწდომათ თავის სამფლობელოს გაფართოება სამხრეთით და ახლად შექმნილი ჰროვინციებიდამ კუმუს შესევიან⁴⁾.

¹⁾ იხ. Jr. Hommel Geschichte Assyriens und Babyloniens 1885 თავი ტ. 3-1 შესახებ.

²⁾ იხ. Zeitschrift für Assyriologie 1898 გვ. 94.

³⁾ იხ. Indogermanische Forschungen 1904 გვ. 248.

⁴⁾ იხ. Nömmel Geschichte Ass. u. B. 522.

კუმუხი იგივე ბერძნების კომავენა, იგი ტაუროსის სომხრეთით მდებარებდა, ეფრატის ორსვე მხარეს¹⁾. — ასურეთი, რომლის ძლიერება სწორედ ამ დროს მდლა იწვედა, ვერ მოითმენდა ამ შეფერსებას, ამიტომ ჩვენ ვხედავთ, რომ ტიკლატ-ზიდესარი ილაშქრებს მათ წინააღმდეგ და ბრწინავს იმარჯვებს შიხე. წარწერით მეფეს ექვსი ათასი კაცი (21 ათასილამ) ტუვედ წაუყვანია, დანარჩენები კი ბრძოლის ველზე დარჩენილან. ამ სომხელ დამარცხებას (თუ ზირდამირ დაუფრებთ წარწერას) სრულიადც არ აღუხვდება ისტორიის ფურცლებიდან შესხების სხელი. ამის თავლები თვით ასურული წყაროებია, სადაც შესხები კიდევ შეგვხვდებიან, როგორც ძლიერი ერთი.

ადგილი შესადლებელია იგივე ტიკლატ-ზიდესარი I-ის მეორე დაშქრობას. კუმუხის წინააღმდეგ ისევ მუსკებთან ჭქონდეს კავშირი, თუმცა წარწერა ამის შესახებ არანაშობს.

უოველ შემთხვევაში აღსანიშნავია, რომ შესხების ასურნახობრძლის დროსაც კი (884—60) ისევ კუმუხში ვხვდებით²⁾ როგორც ქვე-შეგრდომებს კიარა ასურეთისას, არამედ როგორც მის მტრებს. ასე რომ ასურნახობრძლეს ხელ-ახლა უხდება მათ წინააღმდეგ გაღმქრება. შესხები თავის თავად ნებდებიან მას და ხარკად დღინოს, საქანელს და ჭურჭელს (ბრინჯაოსს) მიაართმევენ მას³⁾.

ამის შემდეგ კარკა ხანს აღარაფერი გვესმის შესხების შესახებ. ადგილი საფიქრელია, რომ ისინი დიდი ხანს ვეღარ ჭებდადნენ ასურეთის წინააღმდეგ ხმლის ადებას. შესადლებელია ზერეთვე, რომ ძლიერი ასურეთის

მაგიერ მათ ახლა უფრო სუსტ მეზობლებს მიმართეს იარაღით ხელში. ეს მოსახრება იმხეა დამყარებული, რომ შემდეგი ცნობები (სარგონის წარწერები) შესხების მეფე მიდა-ზე გველაზარაკებინან. ეს მიდა კი, როგორც ვინკლერი⁴⁾, კორტე და ლებანი⁵⁾ გვარწმუნებენ იგივე ფრიგიის მეფე მიდა (მიდას) უნდა იყოს, რომლის შესახებ არსებული ურიცხვი თქმულებანი შემდეგ ბერძნებმა გადაიდეს და გადააკეთეს⁶⁾. მაშასადამე რამდენისმე ძვრად დასმელი ცდის შემდეგ შესხებს ხელი აუღიათ სამხრეთისკენ წინ წაწევის სურვილზე და იარაღით ხელში დასავლეთისკენ მიუმართავთ.

მაგრამ სწორედ სარგონის დროს უნდა მომხდარიყო ერთი უმწვევარი შეჯახებათაჯანი სამხრეთსა და ჩრდილოეთს შორის (ურარტუს და ასურეთს შორის). ამ შეჯახებაში შესხებს არ შეეძლათ მონაწილეობა არ მიეღოთ, რადგან ასურეთი მათგან ევლში ძვლად ადგათ. და მართლაც შესხელი მიდა, როგორც ურარტიელი რუხას, უმოავრესი მოავსორე, არათუ თვით ილაშქრებს სამხრეთისკენ და იჭერს კილიკიის ჰროფინიანს კუის, არამედ უჯახეებს ასურეთს ტაბადს, ატუსს, კამანუს⁷⁾, სეტელებს და სხვა. ჭომელის აზრით, რომ ეველა ამათ შეწეობილად ემოქმედნათ სარგონის წინააღმდეგ, მაშინ ჩრდილოეთის ომი მისთვის ბევრად უფრო საშიში შეიქმნებოდა, მაგრამ, როგორც სჩანს, აქ ეველა თავისთვის მოქმედებდა.

სანამ სარგონი რუხას გაუსწორდებოდა, იგი იძულებული იყო შესხების მიერ კუის დაჰერთა, ასე ვთქვათ, დაეკანონებია⁸⁾, მაგრამ ურარტუს შემუსვრის შემდეგ მიდასაც

¹⁾ იხ. მისი Lehm. d. alten Geographie 1878 გვ. 86.

²⁾ Gommel. Geschich. As. u. Babyl. 557 და Meyer Gesch. Altert. 331.

³⁾ Hom. ივე.

⁴⁾ იხ. მისი Das Alte Vorderasien

⁵⁾ იხ. Abhandl. d. Göttingen. Geselsch. d. Wissensch. 1907 გვ. 124.

⁶⁾ იხ. E. Meyer. Gesch. Alt. 800.

⁷⁾ იხ. Hom. 715.

⁸⁾ იხ. Meyer Gesch. Alt. 457.

უნდა გვრძნოდ ასურეთის კისსვა. მისი სამეფო აზრებულ იქმნა და იგი იძულებული გამხდარა ასურელებს დამორჩილებოდა (709 წ.)

როგორც სინანს არც ახლა უფიქრიათ ასურელებს მესხეთის ასეკისაზე, რადგან მესხებს ასურბანიშაღის დროსაც 667—26 საკუთარი შთავარი ჰქვავთ, რომელიც მხოლოდ ხარკს იხდის და რომელსაც სხვაფრივ არაფერი დამოკიდებულება აქვს ნინეპისთან¹⁾.

ეს ასურბანიშაღი იგივე ბერძნული გადმოცემის სარდანიშაღია; როგორც ვიცით იმით თავდება ასურეთის ისტორია, მაგრამ მესხებს და მათ მეზობლებს ამ დროს ასურელებზე კიდევ უფრო სპშიო მტერი ადგათ კარზე, რომელსაც მათი ძლიერება სამუდამოდ უნდა მოეპოვა. ეს მტერნი ქიმიერელები იყვნენ.

ბ) ტაბალი.

ტაბალი ზირველად საღმანსარ II წარწერაში გვხვდება, როგორც ამ წარწერიდამ სინანს 838 წელს ასურეთის მეფეს გადაუგვლია ეურატი და ტაბალის 24 მეფისაგან საჩუქრები მიუღია. საღმანსარი ამბობს აქ, რომ ტაბალისკენ მან „მარლის, ალბასტრის და ვერცხლის მთაშადნების ხელში ჩასაგდებად გაილაშქრა“²⁾ მეორე წელიწადს ე. ი. 837 წელს ეს ისტორია ხელახლად მორადება, ე. ი. მეფე ხელახლად ილაშქრებს ჩრდილოეთისკენ და ისე იღებს ტაბალისგან საჩუქრებს თუ ხარკს. ძველი წარმოსადგენია, რომ საღმანსარს ჯარები ამ სიშორეს მხოლოდ ტაბალისგან საჩუქრების მისაღებად წამოეყვანოს, ამიტომ ჭკუაზე ახლო იქნება ვიფიქროთ ჰომელებთან ერთად, რომ ლაშქრობის ზირდაზირი მიზანი სხვა რომელიმე ჩრდილოეთის ქვეყანა იყო. ტაბალი კი ნებით უხრიდა თავს კარზე მომდგარ ძლიერ მტერს. ანალოგიურ

¹⁾ იქვე.

²⁾ Hommel Geschl. As. u. Bab. 602.

შემთხვევას ჩვენ ტრაიანის დროს ვხვდებით, როდესაც ქართველი შთავრები ერთი ერთმანეთს ასურებდენ იმპერატორის წინაშე ნებით ქედის მოხრას.

შემდეგ ტიგლატ-პილესარ მე-III (745—27) წარწერა გვიხსენიებს ტაბალის სახელს. თუმცა აქაც ისევ ხარკზეა ლაპარაკი, რომელსაც ტაბალის გარდა ბევრი მისი მეზობელიც უხდიდა ასურეთს ამ დროს, მაგრამ უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ მეფის დროს ასურეთის ზედგავლენა ტაბალზე ბევრად უფრო ძლიერი იყო, ვიდრე წინად. ეს იქადამავ სინანს, რომ ტიგლატ-პილესარ მე-III სცვლის ტაბალის მეფეს უსინდის და მის მაგიერ ხუღდის აყენებს¹⁾.

ამ ხუღდის შვილი იყო სწორედ ის ამბრი, თუ ამბრისი, რომელიც მესხელი მიდას ზედგავლენით და მასთან ერთად თავის სიამის სარგონს აუჯანყდა და მთიანი კილიკია დაიპყრო, როგორც ვიცით სარგონი ამ დროს ურარტულ რუხას ეომებოდა და ამიტომ მას თავის სიძისთვის არა სცალდა, ამიტომ მან მასაც ისევე, როგორც მიდას დაუკანონა კიდევაც მისი დაპყრობა, მაგრამ გაუსწორდა თუ არა სარგონი ჩრდილო აღმოსავლეთს, იგი ტაბალმეფეებს შეესია.

მესხეთი, როგორც ვიცით, აზრებულ იქმნა. ტაბალს ბიტურუტა და ახლად შექმნილი კილიკიაწართვა. მისი მეფე ამბრისი კი ასურეთს იქმნა წაყვანილი ტყვედ.

მიუხედავად ყველა ამისა ტაბარენებმა ისევე, როგორც მესხებმა, მანაც შეინარჩუნეს თავის ტერიტორიაც საერთოდ და დამოუკიდებლობაც, რადგან ესენი, უკანასკნელი ასურეთის მეფის დროსაც, საკუთარი შთავრის ხელქვეითნი იყვნენ.

ამ ძვირფასმა ცნობებმა, შეიძლება ითქვას, შევადრეთით აღადგინეს ძველი ქართველები.

¹⁾ იხ. Hommel Geschl. As. u. Bab. 715.

არც ნაციონალურ გაღმრცემას და არც ისტორიას არ შეუხასავს შათის ძლიერების ამბავი: — ის ამბავი, რომელსაც ასურული ქვები გვიღადავებენ. მართალია ვალები ორფეუსის „არკანატეკაში“ ტიბარქნთა ტომებია (თუ ხალხები ჰმუჟ) ნახსენები, საიღამაც შეიძლება გვეთქვას, რომ ეს ხალხი წინადაც ისე უძლური და უმნიშვნელო არ უფიქვია, როგორც ქსენოფონტის დროს; შესხეთის მთები (ამ სახელით) ბერძნების დროს და შემდეგ ეპოქებშიც ძალიან შორს უწყვედენ მცირე აზიაში

და ეს კი საფუძველს „გაძლევა“ გვეთქვას, რომ მისი სახელმწიფოების ერთი ოდესდაც აქამდე უფიქვია გავრცელებული, მაგრამ ასეთი ობოლ ცნობებს დღესაც ვერ გამოვიყენებდით, რომ ასურული წყაროები არ უფიქვია. გარდა ამის ამ ძიარფის ცნობების საშუალებით ხვენ შეგვიღიან წარმოვიღვინოთ რა ტერაქტორია ექვრათ ამ ერებს და სად იყო მათი ბინადრობის ადგილი.

ა. სვანიძე.

(შემდეგი იქნება)

ჰიზიენა

(წერილი მეორე)

„სწეული კაცი არც თავს არგია,
ოჯახისთვისაც მეტი ბარგია“...
(ხალხ.)

ხანმრთელობისთვის ბრძოლის უნარი მუხებითვე ჩანერგილი აქვს არამტოუ ღამიანს, უფედევე ცხაველს და მცენარესაც.

შირეულ კულტურის ხალხმა ჯანმრთელობის მნიშვნელობა ადრევე შეიგნო, ძველად ბერძნები მრავალ დმერთთა შორის მკურნალობის დმერთად ესკულაპს ადიარებდეს. ხოლო ესკულაპის ერთს ქალთაგანს ჰიგიეა ერქვა, რომელსაც სიმრთელის მფარველად სახავდენ. აქედან წარმოსდგა სიტყვა ჰიგიენა და ეწოდა სამკურნალო მეცნიერების იმ დარგს, რომელიც ჯანმრთელობის კანონებს გვეწესებს, — ბუნებრივად — გონივრულ ცხოვრებას გვასწავლის.

ჰიგიენა ექიმობა კი არ არის! შირიქით ჰიგიენა სულ იმას სდღილოვს, საექიმოდ არ გავციხდეს თავი.

ჰიგიენურ სწავლა-მოდერებას უწინდელი განათლებული ხალხი ან რფულის კანონებს უკავშირებდენ (ერაქლენი), ანუ მიანდათ საფუძველად მოქალაქობრივი კეთილ-დღეობის (სპარტის კანონები), ან და ჰიგიენის კანონებს

ადარებდენ ვით ღამიანის სადი გონების და მკურნალო ბრძნულ დაკვირვების ნაყოფად (ჰიპოკრატის სკოლა)...

მოსეს კანონებში მოიხილება ბევრი ჰიგიენური განკარგულება, რომელთაც საზოგადო მნიშვნელობა დღესაც არ დაჰკარგვია. მუტადრე კანონი წინადაცვეთის და აკრძალვა დორის ხორცისა, სმარადისოდ დარჩება. ეს ორივე კანონი, ჰერ ეგვიპტეს და მერე შალესტინის აუტანელმა ცხელმა ჰვამ გამოიწვია. —

არაბეთის ცხელ-შანაქამ ჰვამ მ-ჰმ-დსაც საესებით მიადგინა ეს ორივე ჰიგიენური კანონი, ხოლო ფელამბრმა თავის მხრედ დიონის სმად ადკრძალა. ამ ბრძნულმა განკარგულებამ მრავალი მჰმადიანი დაიხსნა და ან იხსნის ათას გვარ განსდღელისაგან. — თვით მჰმადმაც ბევრი ჰიგიენური წესი დუკანონათვის ხდეს. ამ კანონთა კრებულს **შარიათს** ეძახიან და თითქმის რო მეორე უყრნად აქვსთ გადაძვეული.

ქრისტეს მოძღვრებამ ხალხის მოსაზრება-
ნი სულ ცალმხრივ გაიტანა! საიქითთი აღ-
ფრთხილებული ადამიანი საჯარო ადრას
ზრუნავდა. „ხორცი დანაკრე, რომ სულმა
იხაროს...“ ჯანმრთელობაზე ფიქრი ცოდვ-
დაც კი მიაჩნდათ. ამ გვარად, რამდენადაც
სულიერი მხარე ადამიანის ქრისტიანობამ
უზენაეს ადამიანად; ჭეშმარიტება, მაღალ-
ზნობა იდუალებად გახდა, იმდენად ჭიკვირს,
მისი კანონი და სწავლა ძლიერ შეაფერხა...

შეფერხდა კი არა, ვიდრე კაცობრიობის
საბედნიეროდ, მეცნიერებამ სხოლასტიკას
(შუა საუკუნეთა რელიგიურ ფილოსოფიას)
თავი არ დააღწია, ჭიკვირის შესახებ თითქმის
მთელი ათასი წელიწადი არც თუ ვისმე სმ
ამოუღია და არც თუ რამე დაწერილა. ხოლო
როდესაც 1830—40 წლებში ევროპას ეწვია
აზიის სტუმარი ხოლოცა და ხალხს მესწრა-
ვლენდა, მაშინ კი, ღვთის წყალობა გაქეთ, გ-
ანსენდათ ჰიგოენა. ზირველი წიგნი ჰიგოენა,
მიხეილ ლევიმ შეადგინა და გამოსცა ზე-
რიზში 1841 წ.

დღეს, ჩვენი დროის მეცნიერება თავის
მოსაზრებას ქრისტეს სწავლაზედგე აფუძნებს
და იმ ჭეშმარიტებას აღიარებს, რომ ვინც
ჯანსაღია, იმას სულიც საღი აქვს,
ზნეობრივად წმიდანია. იგი წარმოადგენს
ნამდვილს ადამიანის ტიპს, კეთილ-გონიერ
არსებას, ადამიანის სამაგალითო ნიმუშს და
ღვთის სახიერებას...

დმერთამ მოგვამდა ჩვენ უზენაესი ნიჭი.
—სიცოცხლე და ჯანმრთელობა არა უზრდოდ!
რო მოგვცა თან კიდევ დაგვავდა, როგორც
გონიერ არსებას, სამსახური ღვთისადმი, ქვე-
უნისადმი და საკუთარ თავისა და ოჯახისადმი.

დაად, ბატონებო! სიცოცხლე და ჯანმრთე-
ლობა ჩვენი საკუთრება როდია! იგი მოხარე-
ბული ტლანტია, რომელიც ქვეყნის და სა-

კუთარ ოჯახის კეთილ-დღეობას უნდა მოვახ-
მართო, მისხვერხვად შეეწიროთ.

**ჯანმრთელობა როდია მთავრული წარა-
მარად საფრანგავად, ბახუსისა და ვე-
ნერას ტაძრებში საქვიფოდ, სათრევე-
ლადა!**

ახა მიხედეთ ცხოველებს და თუნდ მცენ-
რეებსაც რა გონიერულად, ბუნებრივად ცხო-
რბენ და რა თავკამოღებთ შრომობენ, რომ
ბუნებას ვალი ერთი ორად გადაუხადონ!..

„სწული კაცი არც თავს არცია, ოჯახის-
თვისაც შეტი ბარგი“ არისთ ამბობს ხალხის
სიბრძნე, მაგრამ ეს უგედა სწულიზე როდი,
ითქმის, როდესაც ადამიანი დასწულიდა, და-
სახიზრდა კაცობრიობის და ქვეყნის სამსახურ-
ში, ან სამშობლოს მტრებთან ბრძოლაში,
ანუ ოჯახის გამოსაკვებად ზატიოსან შრომისა
და ბრძოლის დროს, ამ გვარს ავადმყოფს
ჩვენ უგედანი მოვალენი ვართ მუხლ მოდრე-
კით ზატივი ვცეთ და უოველი ღონე ვიღო-
ნთთ მისი ავადობის განსაკურნად, ანუ შესა-
სუმუქებად — ქვეყნისა და ოჯახის მოამა-
დას სრული უფლება აქვს ჩვენი თანაგრძნო-
ბისა. იგი შეტი ბარგი არ არის.

ხოლო რა უნდა ითქვას იმ სირცხვილეულ
სწულიზე და ზნეობრივ სახიზრზე, რომელ-
მაც თავისი ჯანმრთელობა ნებსითი ვეწერას
და ბახუსის კერძს შეაღია! ნუ თუ ღირსია
ვისივე სიყვარულისა და სულ უბრალო თუნდ
თანაგრძნობისა, რომელმაც არამც თუ თავისი
თავი დაღუპა, არამედ ბახუსის და ვეწერას
სწულიებანი ოჯახშიაც შეიტანა, გადასდო,
შეჭყარა... ამისთანა განაწილი სწული შე-
საბრაღისა მხოლოდ და... მაგრამ ეს ბასი
შორს წავიყვანს. ახლა კი სჯობს ვერ შე-
ვისწავლოთ ჩვენი ჯანის მიცოცხლებელი სა-
სმელი და სასმარი წყალი.

ილ. ალხაზიშვილი:

(შემდეგი იქნება)



ფელია პროტასოვი და ოჯახური აღზრდის მნიშვნელობა *)

ტოლსტოი ზემო დასახელებულ წიგნაკში ამბობს: „მე დიდი ხანია განზრახვა მქონდა შემდეგი შინაარსის ზღაპარი დამეწერა: შეურაცხყოფილი და ძალზე გაჯავრებული ერთი დედა-კაცი თავის შეურაცხყოფელ მეორე ქალის შვილს მოსტაცებს და მკითხავთან გარბის რჩევის მოსაცემად თუ როგორ და რა გზით მოხერხდება, რაც შეიძლება სასტიკად და ბოროტად ჯავრი იყაროს თავის მტერზე მისი შვილის შემწეობით. მკითხავი ურჩევს წაიყვანოს ბავშვი და მისგან დანიშნულ ადგილზე დასვას და არწმუნებს, რომ ეს იქნება საშინელი შურის ძიება. ქალი ასრულებს მკითხავის დარიგებას და თან ბავშვს შორიდან თვალ-ყურს ადევნებს. და როგორი იყო მისი განცვიფრება, როდესაც ეს ბავშვი ვილაც უშვილო მდიდარმა კაცმა აიყვანა და იშვილა. დედა-კაცი მკითხავს საყვედურით ავსებს, მაგრამ ეს უკანასკნელი მოთმინებას ურჩევს. ბავშვი ფუფუნებაში და სიმდიდრეში იზრდება. ბოროტი ქალი უკმაყოფილოა, მაგრამ მკითხავი კვლავ მოთმინებას ურჩევს. მართლაც დადგება დრო, როდესაც ბოროტი დედა-კაცი დაკმაყოფილებულია და თავისი სხეერპლისადმი თითქმის სიბრალულსაც გრძნობს. განებვიერებული და სათუთად აღზრდილი ყმაწვილი მთელ თავის ქონებას გაფლანგავს. აქედან იწყება მისი ტანჯვა-ვაება, სიღარიბე და დამცირება, რომელთა სიმწვავეს კარგად გრძნობს, მაგრამ შებრძოლებას და გამკლავებას

ვერ ახერხებს. მის ბუნებრივად ზნეობრივ ცხოვრებისაკენ მიდრეკილებას ეწინააღმდეგება ფუფუნებასა და სიმდიდრეში აღზრდილი მისი ხორციელი სხეული; ამათ იბრძვის, ეცემა, თავდავიწყების განზრახვით ლოთობს, დანაშაულს სჩადის და ბოლოს ან ქუეზზე იშლება და ან თვითმკვლელობით ისპობს სიცოცხლეს“.

აი, ტოლსტოის აზრით, თანამედროვე განებვიერებულ მდიდრულ პირობებში აღზრდილ მგრძნობიერ ბავშვის მომავალ ცხოვრების უტყუარი სურათი. ჩვენ ვიცით, რომ ფელია პროტასოვს სწორედ ამგვარი ბედი ეწია და შემცდარი აი ვიქნებით თუ ვიტყვი, რომ ავტორს ამ ნაწარმოებით სხვათა შორის, სურდა ჩვენთვის ასეთი აღზრდის უპარგისობაც ეჩვენებინა.

დღეს ყველა აღიარებს აღზრდის დიად მნიშვნელობას, მაგრამ, სამწუხაროდ უმრავლესობას ნაკლებად ესმის კეშმარტი და სალი აღზრდის უადრესი დანიშნულება და ძალიან იშვიათად ასრულებენ მის ელემენტურ მოთხოვნილებათაც.

ჯონ ლოკი ამტკიცებს, რომ ახლად დაბადებული ბავშვის სული tabula rasa-ა, ე. ი. სუფთა დაუწერელი დაფა ანუ თეთრი ქაღალდია, რომელზედაც ყველაფერი დაიწერება—ავიცი და კარგიც. თუმცა ბავშვს არ შეიძლება არ ქონდეს თანდაყოლილი მეგვიდრეობით გადმოცემული, ბუნებრივი ნიჭი, გრძნობები, ესა თუ ის თვისებები. ხოლო აღზრდაზე დამოკიდებული ამ ბავშვის ბუნებაში ჩამარბულ პოტენციანალურ ძალთა სისიცოცხლოდ გამოწვევა, მათი განვი-

*) იხ. „განათლება“ 1912 წ. № VI.

თარება და გაუმჯობესობა, — სწორედ ისე, როგორც გამოცდილი მებაღე მოვლით და კულტურით ველურ ვაშლის ხეს აკეთილშობილებს და მშვენიერ ნაყოფს გამოაღებინებს. მაშასადამე, ცხადია, აღზრდის დიდი და განუსაზღვრელი მნიშვნელობა მომავალი ადამიანის და მოქალაქის ბედის გადაწყვეტაში. აღზრდა ჰქმნის ადამიანს. მას შეუძლია ესა თუ ის ბავშვი ფიზიკური და განვითარებული გრძნობა-გონების, კეთილი ხასიათის, კეთილშობილურ ჩვეულებათა, ძლიერი და მტკიცე ნების ადამიანი გამოიყვანოს.

ბავშვს ყველაფერი სამავალითოდ და სანიშნოდ მიაჩნია. მის სულსა და გულში ყოველი ახალი შთაბეჭდილება ნაყოფიერ ნიადაგს პოულობს და შიგ წარუშლელს კვალს სტოვებს. ის მეტად გრძნობიერია, ყველაფრის შენთვისებელი და მიზნაძველია.

თუ გვსურს რიგიანი ბავშვი აღზარდოთ, მაშინ მის გარშემო სახლში რიგიანობა და სიკეთე უნდა გავამეფოთ. ყოვლად შეუძლებელია მშვიდი, გრძნობიერი, წმინდა და კეთილი გულის და ქუის ადამიანი იქ აღიზარდოს, სადაც სიტლანქე, უხალისობა და ზნეობრივი უწმინდურება სუფევს.

ბავშვი ფიზიკურად უტკეპრის და უკვირდება მის გარშემო დამკვიდრებულ წესრიგს, წყობილებას და კარგად ამჩნევს რას აკეთებენ და როგორ ატარებენ დღეებს მისი უფროსები და მშობლები. ყველაფერი აქ ნახული და გაგონილი ღრმად ენერგება სულსა და გულში და მასთან ერთად იფურჩქნება, იზრდება, მწიფდება და ნაყოფი გამოაქვს.

დაკვირვებულ და გრძნობიერ ბავშვს შეუნიშნველი არ დარჩება ირგვლივ გამეფებული დაუდევრობა, ფუქსავატობა,

და მცონარეობა, დიდის ყურადღებით უსმენს უაზრო ლაზღანდარობას და ლაპარაკს და საკვირველი ცნობის-მოყვარეობით ითვისებს ყოველ სულელურ აზრს და მოქმედებას.

სწორედ ამგვარად საღი პედაგოგიის მოთხოვნის თანახმად ესმის ჩვენს უკვდავს ილიას მშობლების მაგალითის მნიშვნელობა ბავშვთა აღზრდის საქმეში, როდესაც ის ოთარაანთ ქვრივის პირით ერთი უხეირო და ზარმაცი დედა-კაცის შესახებ ამბობს: „შენი მაყურებელი შენგან აბა რა კარგს ისწავლიან! ესენი მაინც არ გეცოდებიან, შე უბედურის დღისავ!“

ამნაირად ბავშვის აღზრდაში ოჯახი უმთავრეს როლს ასრულებს. ოჯახს შეუძლია აღზარდოს საუკეთესო ხასიათის და იმავე დროს ყოვლად უვარგისი ადამიანიც. უმთავრესად ოჯახზეა დამოკიდებული ბავშვის ზნეობრივი აღზრდა და ფიზიკური განვითარება. ამ საქმეში ყველაზე მეტი მნიშვნელობა დედას აქვს ყველაზე მეტიც მას მოეთხოვება. „კარგი დედა, ჰერბერტის სიტყვით, ას მასწავლებელს სჯობია“.

რამდენი ზნეობრივი ტანჯვა-წვალება შეიძლება განიცადოს ადამიანმა მთელ თავის სიცოცხლეში უგნური დედის და უყიცი აღმზრდელის წყალობით. მიანდეთ ბავშვი აღსაზრდელად უღირსსა და უფიც ქალს და შემდეგში ყოვლად შეუძლებელი იქნება ჩადენილი ბოროტების გამოსწორება. უგნურ დედას შეუძლია სამუდამოდ გააფუჭოს და დაამახინჯოს ყოვლად ნიჭიერი ბავშვიც.

მ. კაკაბაძე.

(დასასრული იქნება)

ს ი ტ ყ ვ ა

თქმული ზანაშვილზე იაკობ გოგებაშვილის დასაფლავების დღეს, 10 იანისს
1912 წელს, სონის საკრებულო ტაძარში.

ამ წამს ჩენი აქ ყოფნა, ამ ტაძარში, გამოიწვია იმავე მიზეზმა, რომელსაც დღეს ჩენს დედა-ქალაქში, ტფილისში, შეუკრებია დიდძალი ქართველობა ჩენის სამშობლოს ყოველი კუთხიდან. დღეს იქ შეერთებულან და განმსჭვალულან ერთისა და იმავე გრძნობით, მაგრამ ეს ის გრძნობა კი არ არის, რომელსაც განიცდის ხოლმე ქართველი, როდესაც იგი ესწრება დიდებულ იუბილეს მოღვაწისა და როდესაც ყველანი, გაბრწყინებულნი სიხარულით, თავის აღფრთოვანებულის გრძნობის გამო ჰხატვენ მისალოცავი სიტყვებით, „ვაშას“ ძახლით და „მრავალ-ჟამიერით“. არა, ეს სულ სხვა გრძნობა არის: ეს არის მგლოვიარობის გრძნობა, გრძნობა ძვირფასის კაცის დეკარგვისა, რომელიც გულმწუხარებით ავსებს და გულის სიღრმიდან ისვრის იქ ამონაგლეჯს მწარე კვნესასა. დიად, გლოვის ზარმა შეჰყარა იქ დიდებული კრება, ის ურიცხვი დამსწრე დღევანდელის დღისა. შეკრებილან მისთვის, რომ გაუზიარონ ერთმანეთს თავისი მწუხარება და პატივი სცენ ხსოვნას ადამიანისას, რომელმაც დიდი ღვაწლი დასდო ჩენს ქვეყანას. დღეს იაკობ გოგებაშვილს აცილებენ საფლავისაკენ, სამუდამოდ ესალმებიან მისს გვამს. რით დიშმატურა მან ამისთანა თანაგრძნობა, რომ შეჰყარა საქართველოს გულში ურიცხვი საზოგადოება, დიდი და პატარა? ბევრმა თქვენგანმა იცის, ვინ იყო იაკობ გოგებაშვი-

ლი, და ახალს ვერას ვეტყვი მათ, მაგრამ ყოველს შემთხვევაში ვალდებულნი ვართ მოვიხსენოთ მისი მოღვაწეობა ნიშნად მისდამი პატივისცემისა, რადგან დღეს უნდა გამოვსალოთ მას საუკუნოდ.

იაკობ სიმონის ძე გოგებაშვილი დაიბადა ქართლში, სოფელ ვარიანში, 1840 წ. ღინობისთვის 15-ს რიცხვსა. იგი ცხრა წლის ყოფილა, ტფილისის სასულიერო სასწავლებელში რომ მიუბარებიათ, სადაც თურმე ძალიან კარგად სწავლობდა. ამ სასწავლებლის დასრულების შემდგომ გადასულა ტფილისის სასულიერო სემინარიაში და, იქაც რომ დაუმთავრებია სწავლა 1861 წელს, მერმე სახელმწიფო ხარჯით გაუგზავნიათ კიევის სასულიერო აკადემიაში უმაღლესი სწავლის მისაღებად. აკადემიაში დაუყვია მას მხოლოდ ორი წელიწადი, რადგან ავად გამხდარა და იძულებული ყოფილა დაბრუნებულიყო სამშობლოში. სამშობლოში იგი ინიშნება ჯერ გეოგრაფიის მასწავლებლად ტფილისის სასულიერო სასწავლებელში, სადაც მიიქცევს ყურადღებას, როგორც ნიჭიერი მასწავლებელი, და შემდგომ გადაჰყავთ იქვე სასულიერო სემინარიაში სიტყვიერების მასწავლებლად. ბოლოს სემინარიიდან ისევ ტფილისის სასულიერო სასწავლებელში გადაჰყავთ და ამტიკებენ ამ სასწავლებლის უფროსად და ხელმძღვანელად. აქ მან თავი გამოიჩინა ერთგულის სამსახურ-

რით; კარგად დააყენა რუსული ენის სწავლება და მშვენივრად ამზადებდა რუსულს ენაში ყმაწვილებს, რომელთაც შემოსვლის დროს არაფერი იცოდნენ ამ საგანში. 1872 წელს, სინოდის მიერ გამოგზავნილმა რევიზორმა გაშინჯა ტფილისის სასულიერო სასწავლებელი, მოიწონა იგი და ქება დაუწერა მის ხელმძღვანელს იაკობ გოგებაშვილს, მაგრამ ამ ქებაზე ვერ იხსნა იგი განსაცდელისაგან, რომელიც მოვლოდა მას: გავიდა ორი წელიწადი და, სამსახურიდან დაითხოვეს: აბრალებდნენ ცუდი გავლენა გაქვთ მოწაფეებზე, თავისუფალ აზროვნებას ეჩვევიანო.

ბევრით მოგვაგონებს განსვენებული ზაკობი რუსეთის დიდებულს პედაგოგს, კონსტანტინე უშინსკის, და სხვათა შორის იმ გარემოებითაც, რომ იძულებული შეიქნა უდროოდ დაენებებია თავი პრაქტიკულის მუშაობისათვის, სასწავლებლის ხელმძღვანელობისათვის. უშინსკიც იძულებული იყო თავი დაენებებია სამსახურისათვის იმისთვის, რომ ცდილობდა განეხორციელებია საღი პედაგოგიის პრინციპები. ძველი სკოლის თავყანის მცემელმა პედაგოგებმა სხვა რომ ვეღარა მოუხერხეს, დაბეზლება იწყეს მისი, სადაც ჯერ არს, რომ კეთილსამიმედო არ არის, დიდი ლიბერალიაო. მიუხედავად მისა, რომ ძალიან გავლენიანი პირები თანაუგრძობდნენ უშინსკის მოღვაწეობას და მფარველობდნენ მას, იგი იძულებული შეიქნა დაეტოვებია სმოლნი ინსტიტუტის ინსპექტორობა და გამგზავრებულიყო სამზღვარ გარედ. იაკობსაც ამგვარი საქმე მოუვიდა. მაგრამ იგი გულს არ იტყვის ამის გამო. ავადმყოფი კაცი გაორკმეობით შრომობს, თანდათან იძენს უფრო და უფრო მეტს ცოდნას პედაგოგიაში

და ერთ წუთსაც ვერ წარმოუდგენია, რომ შესწყვიტოს შრომა და თავი დაანებოს მსახურებას ახალ თაობის აღზრდისათვის. ავადმყოფი კაცი უყვირდება თავის სნეულებას, ეძებს განკურნების საშუალებას, სცდილობს გააუმჯობესოს თავისი ჯანმრთელობა და თან შრომობს, შრომობს მუდამ დღე, შრომობს მუდამ ჟამს. ქლეკით იყო ავად, მაგრამ ისეთნაირად მოუარა თავს, ისე ბეჯითად და წესიერად ასრულებდა ექიმების დარიგებას, რომ სენმა ვეღარ სძლია, ხელი უშვა და ამ სახით დასცალდა მას სიცოცხლე სამოც-და-მეთორმეტე წლამდის. რასაკვირველია, ყოველი ადამიანი მსურველია სენს თავი დაახწიოს და ხანგრძლივ იცოცხლოს; რაც კი გააჩნია, თითქმის არავინ ზოგავს საშუალებას, რომ განიკურნოს ავადმყოფობისაგან, მაგრამ საზოგადოდ ამისთანა შემთხვევაში ბევრს თავის პირადი ანგარიში ამოქმედებს, წუთიერი სიამოვნება. ბევრი იმისთვის სცდილობს ხანგრძლივ სიცოცხლეს, რომ რაც შეიძლება მეტი სიამოვნება განიკადლოს ამ სოფლად, დასტკბეს სხეულითა. ასე იყო იაკობიც?—არა! ჩვენი იაკობი ყოველ დღეს დიეტაზეა, ყოველთვის არჩევს სასმელ-საჭმელს, რა უფრო მარგებს. და რა არაო; ყოველ დღეს ერიდება, თუ ჰავაში რაიმე ცვლილება არის. სულ თავის ჯანმრთელობაზე ჰფიქრობს, მაგრამ ამავ დროს მუშაობას თავს არ ანებებს და თავის საყვარელ საქმეს არ ჰღალატობს. საოცარი ენერჯიაა, მართალი უნდა მოგახსენოთ! განსაცვიფრებელი მოთმინება, ხასიათის სიმტიკე და მეტად გონივრული საქციელი! ებრძვის საოცარს სენს, რომ სძლიოს იგი და მასთან ბრძოლაში მოგებული ყოველი ნაბიჯი, ყო-

ველი ჟამი და წუთიც კი სიცოცხლისა შესწიროს ახალთაობის აღზრდას. ამგვარად ატარა მან თითქმის ორმოცდაათი წლის განმავლობაში მძიმე ტვირთი საზოგადოებრივის მოღვაწეობისა იმისთანა გარეშე პირობებში, რომელნიც სრულიად ხელს არ უწყობდნენ მას და არ აქეზებდნენ განზრახულის საქმისათვის.

ის დრო, როდესაც აკადემიაში სწავლობდა იაკობი და ემზადებოდა მოღვაწეობისათვის ხალხის განათლების ასპარეზზე საქართველოში, — განახლების ხანა იყო რუსეთისათვის. გლეხები განთავისუფლებულნი იყვნენ, ცხოვრებას ახალი საძირკვლები ესკვნებოდა და სხვა საქითხთა შორის განახლებისათვის წამოყენებულ იქნა ეგრეთვე სწავლა-აღზრდის საქითხი. სწავლა-აღზრდის დროშაზე, რომელიც აღმართეს დიდებულმა მეცნიერმა და პედაგოგმა ნიკოლოზ პიროგოვმა და მისებრ დიდებულმა პედაგოგმა, კონსტანტინე უშინსკიმ, ახალი სახელმძღვანელო აზრები იყო წარწერილი, ახალი მცნებები. პიროგოვმა თავის აზრი მკაფიოდ და მოკლედ გამოაჩაჩა იმ სიტყვებში, რომელიც მან წინ წაუთმძღვარა თავის შესანიშნავს წერილს („Вопросы жизни“), რომელიც დასტამბულ იქმნა გლეხების განთავისუფლების წინად, როდესაც რუსეთი იწყებდა განახლების გზაზე გამოსვლას. ამ წერილმა დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა; მან გამოაფხიზლა ხელმძღვანელი წრეები რუსეთის საზოგადოებისა, ალაპარაკა თითქმის მთელი რუსეთის საზოგადოება. თვით მთავრობამ ყურადღება მიჰქცია პიროგოვის სიტყვებს და იგი დანიშნულ იქმნა ჯერ ოდესის სასწავლებლო ოლქის მზრუნველად და შემდგომ კიევის სასწავლებლო ოლქში. აი რა სიტყვები ეწერა იმ წერილს თავში: —

რისთვის ამზადებთ თქვენ თქვენს ვაჟსაო? მკითხა ერთმა ვინმემ. — რა გსურსთ მისგან გამოვიდესო? მე მიუგე: — მსურს ადამიანი იქნეს — მეთქი. მეორე დიდებულმა პედაგოგმა, კ. უშინსკიმ, განმარტა დიდი მნიშვნელობა სამშობლო ენისა. ადამიანის აღზრდისათვის, მის ნორმალურ განვითარებისათვის ცენტრალურ საგნად, დედა-ბოძად, რომელზედაც უნდა იყოს აგებული სულიერი განვითარება და რომელზედაც უნდა დამყარდეს სავსებით სულიერი განძი, არის სამშობლო ენა. ეს ორი დიდებული პედაგოგი რუსეთისა იმ აზრისანი იყვნენ, რომ პირველად ყოვლისა აღმზრდელი იმას უნდა სცდილობდეს, რომ განავითაროს სულიერი ძალები ყრბათა, რომელიც ბუნებას მიუნიჭებია მათთვის, განავითაროს ეს ძალები თავისუფლად ძალდაუტანებლივ, თანახმად იმ წესებისა და იმ კანონებისა, რომელიც თვით ბუნებას დაუწყებია, და არა მიხედვით წუთიერის სურვილებისა, ან იმ მოსაზრებით, რომ ამას მომიწონებენ და მაქებენ, და ამას დამიწუნებენ და გამოიჯვრდებიანო და სხვ. პირველად ყოვლისა საქირა ადამიანისათვის გონებრივ ძალთა განვითარება, გაღვიძება მის გულში და გაწვრთვნა კეთილშობილურ გრძნობათა და მისწრაფებათა, რომ იგი შეიქმნეს ადამიანად. მხოლოდ შემდგომ ამისა, რა საგნებსაც უნდა მოჰქიდოს ხელი და შეისწავლოს, რა ასპარეზზედაც უნდა გამოვიდეს, იგი იქნება ყოველთვის და ყოველგან არა მარტო ამ საგნებისა და საქმის მკოდნე, არამედ ადამიანიც, პატიოსანი მოღვაწე. დიდი, პიროგოვმა და უშინსკიმ დაჰკმეს ძველი წესები სწავლა-აღზრდისა, გაჰკიცხეს ის აზრები და ის გრძნობანი, რომელნიც ასულდგმულმდენ ადრიან დელს სკოლას,

ახასიათებდენ მაშინდელი საზოგადოების შეხედულებას და რომელთაც მწარე ნაკოფი მოიჯანეს ყირიმის ომის დროს: უმეტრება, ქვეყნის გაჭირვების დროს საკუთარს ჯიბეზე ზრუნვა, უსამართლობა და აღმაშფოთებელი მტაცებლობა.

ახალგაზდა იაკობზე ღრმა შთაბეჭდილება მოახდინა ხსენებულმა აზრებმა, და შეუძლებელიც იყო უამისობა. რაც თითონ გამოეცადა იაკობს, რაც თავის თვალთ ენახა აღრინდელს სკოლაში, ყოველივე პირდაპირ ეწინააღმდეგებოდა მას, რასაც გვიმოძღვრებდნენ პიროგოვი და უშინსკი. რუსეთში რომ განთიანდი იყო სკოლისა, მაშინ ჩვენამდის ჯერ კიდევ ვერ მოეხწია ახალი შეხედულების შექსა. ჩვენში ისევ ბნელოდა. მაშინ, როდესაც რუსეთში გაისმოდა ხმა საღის პედაგოგისა, სწავლა უნდა იყოს შეგნებულნი, სწავლა აღზრდა უნდა სწვრთნიდეს ადამიანის ფიზიკურს და სულიერს ძალებს თანდათანობით, უღვიძებდეს გულში მას კეთილ გრძნობას მოყვასისადმი, უწერგავდეს მომავლისათვის კეთილს მისწრაფებას და უმტკიცებდეს ხასიათს, — სწორედ იმ დროს ჩვენში გაჩაღებული იყო უდიერი მოპყრობა მოსწავლეებთან და შეუგნებელი ზეპირობა გაკვეთილებისა, რომელიც არა თუ არ აღძვედა რასმე გონებასა და გულს ადამიანისას, პირიქით მოსწავლეთათვის გაუგებარი ჩიჩინი და დაუბოლოებელი ცემატყება სრულიად უკარგავდა მათ ხალისს სწავლისადმი, იძულებულს ხდიდა დაეტოვებინათ სკოლა და გაქცეულიყვნენ სოფელში თავის მშობლებთან, სადაც შრომას შეუჩვეველნი, უვიცნი, ზარმაცნი მუჭთაზორობის მეტს ვერაფერს ახერხებდნენ, ხშირად ცუდს საქმეებს სწადიოდნენ და ამრავლებდნენ მანვე პირთა რაოდენობას.

კაცი პატრონი არ იყო. საზოგადოებაში არავინ იყო იმისთანა, რომ კარგად ჰქონოდა გათვალისწინებული, როგორ უნდა გაუმჯობესებულიყო საქმე, როგორი აღზრდა იყო საჭირო ჩვენის ახალთაობისათვის. ყველანი, თითქმის თვალდახუჭულნი, მიდიოდნენ სასწავლებლებში, მიჰყავდათ იქ თავის შვილები და აბარებდნენ ეგრედ წოდებულს „უჩიტლებს“, და არა მოძღვრებს და აღმზრდევლებს. „მოძღვარო“ და „აღმზრდევლო“ არ ეთქმისთ მაშინდელ მასწავლებლებს, რადგან ქრისტიანული ხშირად არაფერი იყო მათს მოქმედებაში და, მაშასადამე, მაცხოვრის მცნების საწინააღმდეგო იქნებოდა იმ დროის „უჩიტლის“ მოძღვრად წოდება. საჭირო იყო ხელმძღვანელი, საჭირო იყო თვალის ამხელი საზოგადოებისათვის, და ამა ეს ხელმძღვანელობა იკისრა ჩვენმა იაკობმა.

იაკობისათვის ცხადი იყო, რომ შეგნებულნი სწავლა, სწავლა განმავითარებელი, სწავლა წამხალისებელი, სწავლა გამამდიდრებელი ცოდნითა, აღზრდა გამდიდრებელი გულში და გამწვრთნელი კეთილ გრძნობათა, — ამისთანა სწავლა-აღზრდა ყოვლად შეუძლებელია იქ, სადაც პირველ-დაწყებითი სწავლება სწარმოებს მოსწავლეთათვის გაუგებარს ენაზე. წარმოუდგენელი იყო მისთვის განხორციელება დიდებულ პიროგოვისა და უშინსკის მოძღვრებათა, რომელთაც გვაშინებს დასავლეთი ევროპის იმ დროინდელი საღი პედაგოგის მოთხოვნილება, — წარმოუდგენელი იყო, ვინაიდან მონაწილეობა სკოლაში სამშობლო ენისა, როგორც სწავლების იარაღისა და ურთიერთობისა მასწავლებელთა და მოსწავლეთა შორის, უარყოფილი იყო. პირდაპირ ამით აიხსნება, რომ სასწავლებლები

იმ დროისა შეიქნენ სიბნელით მოცულნი ყრმათათვის და ისე გაურბოდნენ სკოლას, როგორც რომელსამე საოცარს ჭირს, როგორც ჟამს. აი სწორედ უნუგეშო მდგომარეობა იყო მიზეზი, რომ სამოციან და სამოც-და-ათიან წლებში უმთავრეს საზრუნველ საგნად ჩვენის მოღვაწეობისათვის შეიქნა ქართული ენა და მისი მონაწილეობა პირველდაწყებით სწავლა-აღზრდაში. ყველაზე უფრო დიდი ქომაგი, ყველაზე უფრო ენერგიული და მხურვალე მუშაკი ამ ასპარეზზე იყო იაკობ გოგებაშვილი. იგი ერთის მხრით საზოგადოებას და მეორე მხრით მასწავლებელთ მულამ აღივიბდა, მულამ ჩასჩინებდა, ურკვევდა მიზანს სწავლა-აღზრდისას და უკეთეს და უმთავრეს იარაღად მიზნის მიხწევისათვის უჩვენებდა სამშობლო ენას. დიდი სამსახური გაუწია იაკობმა ქართული ენის დამყარებას სკოლებში! ბევრჯერ გამოჩენილან სხვა და სხვა პირნი, რომელთაც გაულაშქრნათ ქართულის ენის წინააღმდეგ. არათუ სწავლების იარაღად არ უნდოდათ ეცნოთ იგი სწავლის პირველ წლებშიაქცი, არამედ სურდათ, როგორც საგანიც, სრულიად განეძევიბათ სკოლიდან. მაგრამ იაკობი მულმივი გულმა იყო სამშობლო ენისა. იგი როგორც კრუხი წიწილებს, თავს დასტრიალებდა ქართველ ბავშვებს და მათს სამშობლო ენას და როგორც ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში, ისე რუსულშიაც მხურვალე დამკველი იყო მათი. იაკობი არავის დაზოგავდა ამის გულისათვის, არც გარეშეს და არც თავისიანს. როდესაც ვისმე შეამჩნევდა განდრეკილობას და ქართული ენის საზიანოდ მოქმედებას, იგი მაშინვე გაფთრებული იწყებდა წერას მკაცრი წერილებისას გაზეთებში და მედგრად ებრძო-

და ყველას და ყოველსავე, ვინც ან რაც აბრკოლებდა ქართულს ენას და მის ხმარებას სწავლების იარაღად. დაულალავის შრომით, სრულის გატაცებით ემსახურებოდა იაკობი ყრმათა აღზრდას თითქმის ნახევარ საუკუნის განმავლობაში და თავიდან ააცილა მრავალ მშობელთა მრუდე გზაზე სიარული. ამგვარად იგი შეიქნა საქართველოში დამრიგებელთა დამრიგებელი, მასწავლებელთა მასწავლებელი და აღმზრდელთა აღმზრდელი, და სრულის უფლებით შეგვიძლია ვუწოდოთ მას ქართველების დისტრევტი.

1865 წელს შეადგინა „ქართული ანბანი“; 1867 წ. გამოცა სახელმძღვანელო ქართულის ენისა „ბუნების კარი“; 1876 წ. პირველდაწყებითი სახელმძღვანელო სამშობლო ენისა, წოდებული „ღედა-ენად“, რომლის შინაარსი, მდიდარი და საინტერესო, მეტად მიმზიდველია ქართველ ყრმათათვის. ამის გარდა მან შეადგინა პირველდაწყებითი სახელმძღვანელო რუსულის ენისა ქართველ ყრმათათვის, სახელწოდებით „Русское Слово“, რომლითაც სწარმოებს ამ ჟამად რუსული ენის პირველ დაწყებითი სწავლება მთელს საქართველოში. თითოეული ხსენებულ წიგნთაგანი, რომელზედაც აღიზარდა მრავალი თაობა ჩვენის ახალგაზღობისა და რომელთა წყალობით ქართველმა ბავშვებმა პირში ენა შეირჩინეს და იხილეს მეცნიერების შუქი, შედგენილ იყო თავის დროის მიხედვით საუკეთესო მეთოდზე და შემდგომ თანდათან უკეთესდებოდა შესაფერად საღი პედაგოგის მიმდინარეობისა. ამ ჟამდაც ეს წიგნები საუკეთესო სახელმძღვანელოებად ითვლებიან დაბალი კლასებისათვის, იმ წლოვანებისათვის სწორედ, როდესაც უნდა შეისისხლობოტოს ყმაწვილმა თა-

ვისი ენა. იშვიათია ახლა ქართველი კაცის ოჯახი, სადაც იაკობის წიგნები არ იყოს ქართული ენის განძად. ერთს ბავშვსაც ვერ იპოვიოთ, რომ იაკობის სახელმძღვანელოებით არ შეესწავლოს წერა-კითხვა და არ ესწავლოს ამ წიგნებით ქართული ენა. „დედა-ენა“ გოგებაშვილისა და ქართველი ბავშვი განუყრელნი შეიქნენ ჩვენს გონებაში. ვინ იცის, რამდენი ათასი და ათიათასი ბავშვი წაახალისა სწავლაში იაკობმა თავის ჩინებულ სახელმძღვანელოებით? ვინ დასთვლის, რამდენს შეაყვარა სწავლა და განავრცობია იგი უმაღლეს საფეხურამდის, რამდენს ახალგაზრდას აღუგზნა გულში სამშობლოს სიყვარული და დაუნერგა სურვილი სამშობლოს სამსახურისა! წინად თუ გაუბრუნდნენ სკოლას, როგორც ქირს, სინამ იაკობი დაუდგებოდა მას ხელმძღვანელად, შემდგომ კი, როდესაც მან იცისრა ამ სასწავლებლის მეთაურობა ღმერთს მასწავლებლები და მოსწავლეები ღვიძლი ერთი გამოალაპარაკა ერთმანერთს, სურათი სკოლებისა სრულიად შეიცვალა. დაუძახა იაკობმა პაწია ქართველს დედის ტკბილი ენით: „ბიჭო, ვისი ხარ მალხაზი, დაურჩი დედაშენსაო? საქმე რომ არა გქონდეს რა, ჩამოიბრუნდე ჩვენსაო. გასწავლი წერა-კითხვასა, მეც მოგიჯდები გვერდსაო. ვიმღერ და შენცა გამღერებ, არაკებს გეტყვი ბევრსაო“. ამ ტკბილმა ხმამ, ერთად დედის ძუძუსთან შეყვარებულმა, ბლომად მოიზიდა ბავშვები კარმიდამოდგან. იწყეს სკოლებისაკენ შეუწყვეტელი დენა პატარა ბიჭუნებმა, პატარა ქალებმა: სულ თამაშ-თამაშით, სულ გოგმან-გოგმანით მიისწრაფვიან დილ-დილაობით სკოლებისაკენ და ავსებენ სოფლებში სკოლის ეზოებს. მათი ჟივილი იგიველი აფხიზლებს სოფლებს გაზაფხუ-

ლის ჩიტების მსგავსად; აფხიზლებს და იმედს უნერგავს გულში მომავლისთვის.

ზემორე ხსენებულ წიგნების გარდა ბევრი სხვა წიგნიც გამოსცა იაკობმა და გამდიდრა ყრმათათვის ქართული ბიბლიოთეკა. ვინ მოსთვლის კიდევ, რამდენი რა დასწერა ჟურნალ-გაზეთებში ჩვენი ცხოვრების სხვა და სხვა საკითხებზე? უეჭველია ამ ნაწერებისაგან რამდენიმე ტომი შესდგება. ჯერ-ჯერობით მხოლოდ პირველი ტომია გამოცემული. თითქმის არ გაცემებულა ისეთი საქმე ქართველთათვის, რომელშიაც იაკობს მონაწილეობა არ მიეღოს. არ ყოფილა მოვლენა ჩვენს ცხოვრებაში, რომლის გამო მას თავისი აზრი არ გამოეთქვას და რჩევა არ მიეცეს საზოგადოებისათვის. არ დაწესებულა რამე სასარგებლო ქადაგებულა, რომ იგი მისი წვერა არ ყოფილიყოს და არ ერგუნებოდა მისთვის თავისი წვლილი ფულად თუ საკუთარის შრომით. საზოგადოება რომ არსებობს, საქართველოში წერა-კითხვის გამავრცელებელი, იაკობი დამფუძნებელი წვერა იყო მისი და საზოგადოების გამგეობაში მრავალს წელს მსახურებდა დიდის ერთგულობით. იგი იყო მხურვალე მონაწილე იმ საზოგადოებისაც, რომელმაც ქართული სკოლა დაარსა ტფილისში—ეგრედ წოდებული ამ უამად ქართული გიმნაზია, დიდ ხანს მსახურებდა წვერად ამ სკოლის კომიტეტში და სხვებთან ერთად ხელმძღვანელობას უწევდა სასწავლებელს. იაკობი თითქმის მუდმივი თანამშრომელი იყო ქართული საყმაწვილო ჟურნალებისა და უპირველესი ადგილი ექირა მას სხვათა შორის.

იაკობი ცოლშვილს არ მოჰყიდებია. მას არ უგემნია სიტყობება საკუთარის შვილების ყოლისა და მათის აღერისისა.

მაგრამ ესეც უნდა ვსთქვათ, რად უნდოდა მას კერძო სახლობა, კერძო შვილები, როდესაც მთელი ქართველი ხალხის შვილები საკუთარ ღვიძლ შვილებად მიიჩნია და თავის საღმრთო ვალად სთვლიდა მათს დარიგებას, მათს სწავლებას და ხელმძღვანელობას! იშვიათად ნახავდით იაკობს საზოგადოებაში გამოსულს, თუ არ საქმის გამო. იგი გამოვიდოდა ხოლმე თავის სადგომიდან მხოლოდ გასარებ-გამოსარებად, რაიცა საჭირო იყო ჯანმრთელობისთვის. უამისოდ კი იყო ცალკე თავის სადგომში, თითქო ბერი თავის სენაკში, მარტოდ-მარტო ერთის მოსამსახურითურთ და განუწყვეტლივ მუშაობდა ქართველი ბავშვებისათვის. დიდხანს სცხოვრებდა მთა წმინდის მხარეზე, უკანასკნელი დღეებიც ამ მთის კალთაზე გაატარა. მაღლობს არ სცილდებოდა ცხონებული, თითქო ერიდება ყოველდღიური წვრილმანი ცხოვრების ტალღებს, ხელი არ შემოშალოს მუშაობაშიო, და იქიდგან სპეტაკის გულით და გამქრიახი მხედველობით დასცქეროდა ჩვენი პაწია ბავშვების სვე-ბედსა.

ამგვარის თავდადებით განითქვა იაკობმა სახელი მთელს საქართველოში. თუ ამ შამად ყოველი ქართველის ოჯახში

სათაყვანოდ არის ჩვენი დიდებული მგონების სახელი, ილიასი და აკაკისა, იმათთან ერთად, უეჭველია, დაუფიწყარი იქნება იაკობიც, როგორც ქართველი დიდებული პედაგოგი და თანამშრომელი მათი, რომელიც მათს პოეტურს ნაწარს მოებს გზას უკვლევდა ყმაწვილებისაკენ და ჰნერგავდა მათში მხურვალე გრძობას სამშობლოს სიყვარულისას.

დაკარგეთ ძვირფასი პედაგოგი, ერთგული მცველი სამშობლო ენისა და მედგრად მებრძოლი ყმათა ბუნებრივის აღზრდა-განვითარებისათვის!

მშვიდობით, ძვირფასო იაკობ! არ ვამრგციდია საკუთარი შვილების ხვევნა და აღერსი, მაგრამ ვინც აღიზარდა და იზრდება შენის მოღვაწეობით, შენგან დარიგებულნი, შენ მიერ გზაზე დაყენებულნი, მოვლენ შენს საფლავზე და შეამკობენ მას ფერად-ფერადი სუნნელოვანის ყვავილებით. ეს არის, იაკობ, შენი შვილების აღერსი! ეს უდიდესია ყველაფერზე.. კიდევ მშვიდობით! განისვენე, ძმაო, „სადა იგი არა არს ქირი, მწუხარება, არც ურვა, არცა სულთქმა, არამედ სიხარული და ცხოვრება იგი დაუსრულებელი“.

ალექსი ჭიჭინაძე.



სამაგალითო აღმონანი

(აღ. ხანანაშვილის ხსენებას)

ქარგი, კეთილი, გულ-მისივალე, ტკბილი და უბოროტო აღმონანი იშვიათია ყველგან და ყველა ერში. ასში რომ ერთი გამოეროოს ამისთანა, დიდი ბედნიერებაა ერისა და ქვეყნისათვის. ასში ერთი სამაგალითო გულისა და გრძნობის კაცი დიდი პროცენტია. ათასში—ათი, ათი ათასში—ასი, ასი ათასში—ათასი, მილიონში—ათი ათასი კაცი, საესე გრძნობითა და გონებითა, მამულის შეილოობითა და თავ-გამოდებულის გამარჯვლოობითა—ეგ ხომ ნამდვილი ღვთის-წყალობაა!

ეგ რომ ასე იყოს, მაშინ ჩვენს ქვეყანას, საცა ორი მილიონი ქართველობა ვართ, ოცი ათასი უნდა გვყავდეს იმისთანა, რომელსაც ბოროტება არ მიჰკარებია, უსამართლობა, უდიერობა, მოძმის დაჩაგვრა და დაწინაღობა გულს არ გაუტარებია! და მერე ეგ ხომ მთელი განძი იქნებოდა, დიდი საუნჯე, დიდი იმედი ჩვენის ტანჯულის და დაობლებულის ქვეყნისათვის. ოცი ათასი კაცი, საესე სიკეთით, საესე ქვეყნის საქმის სიყვარულით, აღგზნებული დიდისა და მადლიანის გულმზურავალებით სამშობლო ქვეყნის საკეთილდღეო მოღვაწეობისათვის,—ეგ ხომ მთელი ჯარია, უძლეველი დასია და იმ დასს, მის კულტურულ მუშაობას თვით ბუნეი ჯოჯოხეთისანიც კი ვერა სძლევენენ!

მაგრამ ვაი, რომ ეგ აგრე არ არის! ვაი, რომ ასზედ-კი არა, ათასზედ ერთიც

არ მოდის შეგნებული, ჩუმი, უწყინარი და უპრეტენზიო მუშაკი!

ჩვენი ქვეყანაც, როგორც ბევრი სხვაც, საესეებით საესეა უვიცისა და შეუგნებელის ხალხითა, ისეთის ჯურის აღმონანებით, რომელთაც თითქო სწავლაც მიუღიათ, ცოდნაც აქვთ, მაგრამ ან ადა-მიანობისა აღარა სცხიათ-რა, ან მარტო-ოდენ თავის ჯიბისათვის ჰზრუნავენ, თავის საკუთარს კერძს ემსახურებიან, თავის მუტკელს ჩასტირიან და მზად არიან გველივით გესლი წამოანთხიონ, მოძმე არ დაინდონ, სუსტი გაჰქელონ და ზედ ფეხით შესდგენენ.

ასეთია დიდი უმრავლესობა. ასეთია, არა თუ მხოლოდ ბნელი, უსწავლელი, უწვრთნელი უმრავლესობა, არამედ ასეთია ბევრი ნასწავლიცა, ვითომ გაზრდილიცა, კეთილ-შობილისა და მაღალის წოდებისცა, ასეთია ბევრი მღვდელიცა და ბერიცა, სასულიეროცა და ერისაგან-ნიცა. უყურებ—კაცია, აღმონანსა ჰვავს, სწავლაც მიუღია, ხშირად უმაღლესიც, აკადემიური ნიშანიც-კი ამშვენებს მის მკერდს, მაგრამ, აბა, კარგად დააკვირ-დით მის ვინაობას, მის რაობას. ყოყო-ჩობს, თავი მოაქვს, ცა ქუდაც არ მი-ჩნია და დედა-მიწა—ქალამნადა. მარილი ჰგონია თავი ქვეყნისა. ნამდვილად-კი ან ფუქსავატია, ბურბუშელა, თავ-ქარი-ანი, ან უილაჯო, მხნეობასა და საქმის გაკეთების შნოს მოკლებული, ან თავ-ზედ ხელ აღებული, ნამუს-მოკლებული

უიდეალო, უწმინდათა-წმიდაო, გულით ურწყულ უღაბნოდ გადაქცეული, ქვეყნისა და ხალხის მგომბელი, ქიფისა და ღროს-გატარების მალმერთებელი, მამა-პაპის შეძენილის მფლანგველი, ცრუ თავ-მოყვარეობით გაჟღენთილი, მუდამ მუშტზედ მაკქერალი, რომელსაც „ქვეყანა და ქვეყნის საქმე მუდამ ფეხებზედ ჰკილია“. აი, ასეთია უმრავლესობა ჩვენის ნასწავლებისა და ნახევრად ნასწავლებისა, ან მცირედ ნასწავლებისა.

აკი მოგახსენებთ, ასუი-კი არა, ათასუი ერთი თუ გამოერევა მადლიანი, რომელსაც იქვე ყმაწვილობითვე დაპყვება ნიშან-წყალი ადამიანისა. იღვწვის ასეთი ადამიანი იქვე ყმაწვილობიდანვე, ამიდრებს თავის გონებას ცოდნითა, გამოცდილებითა, ზრდის გულში მამულის სიყვარულსა, იმტკიცებს ზნეობასა, ასაკლდეებს თავის ნების-ყოფასა და ისე ერევა საქვეყნო მუშაობას, ისე გამრჯელობს გამუდმებით, დაუცხრომელად, რომ თითქმის ავიწყდება თავისი თავიცა, თავისი მოკეთე-ნათესავიცა, ღროს გატარებაცა და თითქმის სმა-ჭამაც-კი.

სწორედ ასეთი მადლიანი, ასეთი თავ-დავიწყებამდე მისული საქვეყნო მუშაკი იყო ჩვენი აწ-განსვენებული ალექსანდრე ხახანაშვილი. იქვე ყმაწვილობიდანვე ღრმად ჩაესახა გულში ის აზრი, რომ მხოლოდ ბეჯითის მუშაობით, მხნეობით შეიძლება განვითარდეს კაცი და ავიდეს იმ სიმაღლეზედ, რომელზედაც შესაძლოა ნაყოფიერი და ქვეყნისათვის სასარგებლო მუშაკობა. ჯერ ისევ გიმნაზიის მესამე კლასში არიგებდა თურმე ერთს თავის ამხა-

ნაგს: თუ არ ვიბეჯითეთ, კარგად არ ვისწავლეთ, დაგვზარავენ, არ დაგვინდობენ, რაკი ქართველები ვართო.

აკი იბეჯითა, აკი კარგად იქცეოდა, აკი კარგად სწავლობდა და ოქროს მენდლითაც გაათავა გიმნაზია. მაგრამ ეგ არაფერი.



პროფ. ალექსანდრე ხახანაშვილი.

რამდენი ათავეს ოქროს მენდლით გიმნაზიას; რომ მერე მთავარ-ხულიგანი იყო უაღრესად გარეცხილი და ნამუსსა და სეინიდისზე ხელ-აღებული?

მაგრამ ალექსანდრე ნამუსის კაცი იყო და გულში არ გაიტარა ღალატი იმ წმინდა ანდერძისა, რომელიც დაგვიტო-

ვეს ჩვენმა დიდმა მოამაგეებმა, ჩვენმა დიდმა მოჭირანხულებმა.

ალექსანდრე ხახანაშვილს წილად ხვდა ქვეყნის სამსახური კალმითა, მწერლობითა, ლიტერატურისა და ისტორიის კვლევა-ძიებითა. უნივერსიტეტის კურსის დამთავრების შემდეგ, მოსკოვშივე დარჩა და, ჰროფ. ილია ოქრომჭედლიშვილის რეკომენდაციით, განწესებულ იქმნა ლაზარევის ინსტიტუტში მის მოადგილედ, იმითომ რომ ყოვალ ქვეყანა და გამოცდილმა ილია ლაზარის ძემ შეატყო ემაწვილს, რა მადლიანის მიმართულებითა და შრომის-მოყვარეც იყო ახალგაზდა უნივერსიტანტი. კეთილის მყოფელნი და მეგობარნი ხშირად იხსენიებდნენ ხოლმე განსვენებულს ალექსანდრეს, როგორც მის წინა-მოადგილესაც, პროფესორად, როცა-კი სიტყვა და შემთხვევა მოიტანდა. მის მტერ-მოყვარეთ არ ექაზნიებოდათ ესა: რის პროფესორია, რა უგავს პროფესორსა, უბრალო მასწავლებელია ლაზარევის აღმოსავლეთის ენათა ინსტიტუტისაო. ასე იციან ზოგიერთებმა: სხვას ამცირებენ, რომ თვით ამაღლდნენ. ასევე ექცეოდა ერთი ვითომ მეცნიერთაგანი პროფესორ ალ. ცაგარელს, ქართულ სიტყვიერების დოქტორის ხარისხი გინდა მიიღო და რა ნაღვაწი მოგიტანია, რაღაც ორი სიფრიფინა წიგნი ზღაპრებისა—*Мингрельские этюды*—.

მაგრამ რამდენად მართალი იყო ის ჩვენი მტერ-მოყვარე და ალ. ცაგარლის პირადველი, მალე დამტკიცდა; მალე დამტკიცდა, რა დიდის მომზადებისა და ერუდიციის, რა ღრმა კვლევა-ძიების მეცნიერაც არის ჩვენი სასიქადულო, დამსახურებული და მსკოვანი პროფესორი.

ასევე მალე დამტკიცდა, რა შუქი და ნათელი ეფინებოდა ჩვენის ქვეყნის ცოდ-

ნისა და შესწავლისა ევროპასა და რუსეთს ახალგაზდა მეცნიერის, შესახედავად არა ბრგესი და ახოვანის ალექსანდრესი, გარნა არსებითად ფრიად მომზადებულისა და მეცნიერულად დამარაგებულის ალ. ხახანაშვილის ბეჯითის ღვაწლ-მოსილობით.

გადიოდა დრო და ნაღვაწი ნაღვაწს მოსდევდა, გამოკვლევა-გამოკვლევასა, თხზულება-თხზულებასა და ამათან განსვენებული კი არ კაბინეტ-კაცობდა, უკიდურესად-კი არ სპეციალისტობდა, ოლიმპიობას-კი არ სცდილობდა, არამედ მეტის-მეტად თავ-მდაბლობდა, უჩინრობდა და ცხოვრად გრძნობდა და მწვავედ განიცდიდა სამშობლო ქვეყნის მაჯის-ცემას, მის უმთავრეს ძარღვის ფეთქას. თითქმის ყოველი; თვით უმნიშვნელო ჟურნალი და გაზეთიც-კი მისდიოდა ქართული და ყველა ასეთს ხან-დახმულ გამოცემას, ჟურნალსა და გაზეთს ბეჯითად აღევნებდა თვალ-ყურს, არ უკადრისობდა ოლიმპიურის მდიდლურობით ასეთის ჟურნალ-გაზეთისათვის მოეწოდებინა მცირე რამ წერილი, ცნობა, შენიშვნა, რამე საინტერესო ჩვენებურის მკითხველისათვის.

ამასაც არა სჯერდებოდა; სამშობლოში ჰყავდა რამდენიმე სანდო მეგობარი ჟურნალისტებისა და გაზეთების მოღვაწეთა შორის, რომლებთანაც ხშირი და სისტემატიური მიწერ-მოწერა ჰქონდა. და ასეთის მისის წერილებს ლეიტმოტივი იყო, მაკოდინეთ, მომწერეთ რამე დაწვრილებით, რაც ჩვენს სამშობლო ქვეყანაში ამბავია და რაც ჟურნალ-გაზეთებში არ იბეჭდებაო. ასე გაგიგებთ უყვარდა ალექსანდრეს თავისი მშობელი ქვეყანა, ასე გულ-მტკივნეულობდა, ასე ნაღ-

ლობდა მისთვის, ასე სწყუროდან ყოველის მისის წვლილის ცოდნა და გაგება.

ასეა და ასეც უნდა იყოს. განა ყველას შეუძლიან გაიზაროს თავი, გაიქვავოს გული, გადაიქცეს აკადემიურ კლდე-ძიების ქურუმად და აღარა ახსოვდეს-რა, თვინიერ თვისის სპეციალობისა, გარე-შე თვისის მეცნიერულის კვლევა-ძიებისა.

აღექსანდრე არ იყო ასეთის მაგარის გულის კაცი. გრძნობა სჭარბობდა, გულ-

ჩვილი იყო, ახსოვდა და უყვარდა თავისი მეგობარ-ნაცობნი, თავისი ნათესავ-მახლობელნი, თავისი მოკავშირე-კოლეგები სამწერლო და სამეცნიერო ასპარეზზედ. გამოჩენა თუნდ პატარა ნიჭის მწერლისა და მგონისაც-კი ჩვენის ლიტერატურის ცახედა ახარებდა აღექსანდრეს, ააცივინათელავებდა ხოლმე მის კეთილ თვალებს და მის შეგვრემანს სახეს ნათელი გადსდიოდა ამ დროს.



პროფ. აღექსანდრე ხახანაშვილი კუბოში.

ამით აიხსნება მისი აუარებელი პატარ-პატარა ნაწერები ჩვენებურს ჟურნალ-გაზეთებში. ეშინოდა, ცხოველი კავშირი არ გაწყდეს ჩემსა და ჩემგან შორს მყოფს სამშობლოს შორისაო. ამითივე აიხსნება ის, დიდის ბეჭითობით და საარაკო მოთმინებით, შემოკლებილი აუარებელი მასალა, რომელიც დაგვიტოვა თვისის უმთავრესის ნაღვაწით; ეს ნაღვაწი ოთხ დიდ წიგნად დაიბეჭდა და ეწოდება

Очерки по истории грузинской словесности. იმ დიდს თხზულებაში დიდი მასალაა, დიდად სასარგებლო და გამო-სადეგი; თვით უმნიშვნელო წვრილმანიც-კი არ არის იქ ათვალ-წუნებულნი, უგუ-ლებელ-ყოფილი; ყოველივე ანუხსულია, მოთხრობილი, გათვალისწინებული, და, ასე თუ ისე, აწონილი და შეფასებული. თითქოს გულს აკლდა განსვენებულს, რომ ეს უმთავრესი ჩემი თხზულება ჩად

დაბეჭდვით რუსულადო და ამიტომ ქართულადაც შეამზადა, თუმცა არა ისე ვრცლად, ვარნა საქმაო სისრულითა, იორ მოზრდილ ტომად. ერთი უკვე კარგა ხანია დაიბეჭდა და ეწოდება „ისტორია ძველის ქართულის მწერლობისა“, ხოლო მეორე შარშან გამოუგზავნა წ. კ. საზოგადოებას, რომელსაც, ჩვენდა სამწუხაროდ, თავის ჩვეულებრივის კუნკატორობის გამო, დღესაც დაუბეჭდავი უდევს. ეს ხელ-ნაწერი, გავიგონია, შეიცავს რუსულ შერთხე ტომის შინაარსს, ესე იგი ახალის ჩვენის მწერლობის ისტორიას. ამ ქართულს ნაშრომს ქართველთათვის ფრიად დიდი და უაღრესი მნიშვნელობა აქვს და ამ გარემოებას შემდეგ როდისმე ცალკე განვმარტავთ დაწერილებით.

სხვა მის აუარებელ ნაწერ—ნაშრომს, თუ რუსულად თუ ქართულად, ფრანგულად და გერმანულად აქ არ შეეხებოდა დაწერილებით. ვიტყვით მხოლოდ, რომ თუ ყოველი ასეთი ნაღვაწი ღრმა კვლევისა და ძიების შედეგი არ არის და უფრო სუბუქის ნაშრომის ხასიათი აქვს, უმეტესი მათ შორის შეეხება ყოვლად სპეციალურს საგნებს, მეცნიერულის სიღრმით არის გამოკვლეული და ზედმიწევნის ჭეშმარიტებით გაშუქებული.

განსვენებულს არც ჰქონდა ეგ პრეტენზია, რომ ჩემს კვლევასა და ისტორიულ სამეცნიერო ანალიზს სასურველი სიღრმე და სისრულე აქვსო. ჩვენი ისტორიოგრაფია ისეთს მდგომარეობაშია ჯერ-ჯერობით, რომ ეგ შეუძლებელიც არის. ჯერ სულ მასალის შემოკრებისა და შემოგროვების ხანაში არიან ჩვენი სპეციალისტები და გულწრფელად აღვიარებენ, რომ ჯერ-ჯერობით სრულისა და ნამდვილის ისტორიის შექმნა ყოვლად

შუძლებელია, ყველა მასალის გამოუმზევლობის მიზეზითაო. ჩვენც, სპეციალისტებმა, ბევრი რამ არ ვიცითო, სთქვა მარმა ამას წინად. ჩვენც „მხოლოდ მცირედ რაიმე ვიცით, მცირედ რასმე ვწინასწარმეტყველებთო“. ხოლო გონებრივი ავლა-დიდება, ქართველთაგან დანატოვარი, ეგოდენ დიდია და აუარებელი, რომ მისი ამოწურვა, მისი მზეზედ ამოტანა არც აგრე ადვილი არისო.

განსვენებულმა კარგად იცოდა, რომ იმის ჯანში დისადგურა უკურნებელმა სენმა და ეგ სენი დიდხანს აღარ გაახარებდა და იმიტომ იმისი დარდი ის იყო, ქართულის ისტორიისა და სიტყვიერების კათედრა მოსკოვის უნივერსიტეტში, მის სიკვდილის შემდეგ, არ გაუქმებულიყო. დიდი შრომა, დიდი მეცადინეობა დასჭირდა აღექსანდრეს მაგ კათედრის დაარსებისათვის; თორმეტს წელიწადს ეჭირა ეგ კათედრა, როგორც პრევატ-ლაცენტსა და უსასყიდლოდ კითხულობდა ლექციებს. ახლა ის აღონებდა, ვაი თუ ჩემს შემდეგ ხაზინამ ფული არ გამოიღოს ამ კათედრის ხარჯად, კათედრა გააუქმოს და ამოდენმა ჩემმა ამავმა, ჩემმა ჯაფამ ამაოდ ჩაიაროსო.

ყოველ ამის შემდეგ, ნუ თუ ცხადი არ არის, რა იშვიათი, რა სამაგალითო აღამიანი დავკარგეთ ასე უდროვოდ აღ. ხახანაშვილის დაკარგვით?

სამაგალითო მით, რომ უყვარდა ღრმა სიყვარულით თავისი მშობელი ქვეყანა, იღვწოდა და ზრუნავდა მის ყოველ-მხრივ შესასწავლად; უყვარდა მისის წარსულის კვლევა-ძიება და გული ეწოდა მის დღევანდლის დაბეჭავებით, რაც ისეთის ვაჟკაცურის გაბედულობით და ცეცხლებერ მგზნებარე მეტყველებით აღნიშნა ერთს თავის წერილში საქართველოს რუსეთ-

თან შეერთების ასის წლის თავზედ. სამაგალითო კიდევ მით, რომ შეისისხლხორცა, მეორე ბუნებად გადიქია მხნეობა და გამრჯელობა, არ მისცა მოსვენება თავსა და ისიც-კი, რაც სამსახურით თავის საზრდოთ აილო, ისიც-კი დაზოგა, თავისთვის არ გაიმეტა, ზარდა დიდის მომპინეობით, აქცია დიდ თანხად და თავის საყვარელს სამშობლო ქვეყანას უანდერძა, ისწავლე წერა-კითხვა, წიგნია შენი წამალიო. უმამულომ, არაფრის მქონებელმა, ქვეყნის სასარგებლო საქმეც აკეთა და თან კიდევ იმდენი იმხნევა, რომ მასწავლებლობითა და რუსულ ეურ-

ნალ-გაზეთებში თანამშრომლობით შექმნა არა მცირედი თანხა—45000 მან. და ძღვნად მიართვა თავის ქვეყანას თავისი აშენებული სახლი გორში, ღირებული 15000 მან., დაუტოვა მშობელ ქალაქს, იმავ წერა-კითხვის მუქთად გასავრცელებლად, ხოლო ძვირფასი საკუთარი ბიბლიოთეკა მიუძღვნა იმ დაწესებულებას, რომელმაც შეძლება მისცა ასე ნაყოფიერად გავტარებინა თავისი ხან-მოკლე და ტანჯული სიცოცხლე.

საუკუნოდ იყოს—და იქნება კიდეც—ხსენება და სახსენებელი მისი!

გრ. ყიფშიძე.

რა ვიცოდლი!..

(პროფესორ ალ. ხასანაშვილის ხსენებას)

ბაღში ვიყავ, ახლად ფურჩქენილ ვარლ-ყვავილებს ვაგროვებდი, ნახ კოკრებზე შვების ტრემლებს გულის მღერით ვათრთოლებდი.

მსურდა: ქვეყნის მოსარჩლისთვის მოწიწებით ძღვნად მიმერთო და იღუმალ სულის ჰანგი ფერადებად შიგ ჩამერთო.

ვაგლახ! თურმე მას კი ამ დროს ბრძოლა ჰქონდა სიკვდილთანა,

ვახ! ელფერი სასიცოცხლო ჰშორდებოდა თანდათანა.

მცხრალნი თვალნი ერთხელ კიდე შემოავლო სამშობლო მთებს და... აღსრულდა!.. განისვენა... წარემართა სიკვდილის ფრთებს...

ბაღში ვიყავ... ცისკრის სხივით ტუჩ გაზობილ ყვავილს ვკრეფდი... ვაი ჩემს თავს! რა ვიცოდი, თუ კუბოსთვის ვამზადებდი.

დ. თურდოსპირელი.

* * *

(საყვარელ ჰროფ. ად. ხახანაშვილის ხსენებას)

შევხვდი ქალწულსა ფერ-მკრთალსა,
მოწყენით გამომზირალსა,
ყელსაბმად კრემლი ეკიდა,
გულ-ამოსკენითა მტირალსა!

ტანს შავი ძაძა ემოსა,
თმა მკერდზე გადმოფენოდა,
ბუკალებით ნაკაწრ სახიდან
სისხლი წვეთ-წვეთად სდენოდა!

ხელში ეჭირა სოსანი,
ვარდი ზამბახი და ია...
მიველ და ვკითხე: —თავგულს
ვიღას მიუძღენი დაია!

მითხრა: —სამშობლოს ერთგულსა.
და მისთვის თავ-დადებულსა,
პროფესორ ხახანაშვილსა
სწავლით და ცოდნით ქებულსა!

მამულიშვილის დაკარგვას
მთანიც მოსთქვამენ, ქვანიცა;
არა თუ მარტო ქართველნი,
აკრემლებულან სხვანიცა!

მიმოვიხედე, შევნიშნე,
რომ სხვებსაც კრემლი სდიოდათ; —
თურმე ჩვენსავით იმათაც
ერთი მზე ჩაუღიოდათ!

ლალო გეგეჭკორი.

აჩრდილი

ქრის აჩრდილი, ვით ღრუბელი საღამ-საღამოთ
ბინდში ამოდის, მწუხრს ამოსდევს, ბინდში მოსცურავს,
ხანა ლიღინებს სვედიანათ, მაგრამ საამოთ,
ხან კი სიმწარით თვალებიდამ კრემლებსა სწურავს.
დაიარება ქუჩა-ქუჩა, ქალაქის ბაღში,
აქ, იქ, სუყველგან მის შეჭხვდებით მოხეტიალეს,
მარტოთ-მარტოა, ვით ნაღველი გულის წიადში;
ვერ დაინახავთ მის თვალებში სიცილს და აღერსს.
მხოლოდ, თუ სადმე შეჭხვდა ნაზი, მკენარი ყვავილი,
გადავდებული, გათელილი, ფურცელ ნასრესი,
მაშინ მოისმის მისი მწარე ამოძახილი,
მაშინ მოისმის მისი მწარე ამონაკენისი!
რა სიყვარულით, რა სიამით ავლებს ყვავილს ხელს,

ვინ იცის, იქნებ იმ დროს ჰხედავს ვისიმე თვალებს, რა სიყვარულით, რა აღერსით დასცქერის ყვავილს, ვინ იცის იქნებ იგონებს მას ტურფად გადაშლილს!

ებ, გიცნობ, ძმაო, გიცნობ ძმაო, მწუხრის აჩრდილო, მახსოვს ჰყვადი, შეჰხარადი ერთ დროს გაზაფხულს, ეხლა რაღა ხარ? უღმობელად ჩამქნარ-გაძრცენილო, მოგკლა ცხოვრებამ, მოსწყედი მის მკერდს, მოსწყედი სიყვარულს! ცრემლის და სისხლის ქარიშხალმა ამოვარდნილმა შენც თან წაგიღო, გადაგტყორცნა, მიგთელ-მოგთელა, იყავ ყვავილი, წმინდა აზრის წმინდა ლამპარი, და აჰა, ჩაჰქენი, მტარვლის ხელმა შენც ჩაგანელა!

ირ. ევლოშვილი.

კუსეთი

სახსალხო სკოლის მასწავლებელთა საზენსიო კასისა

(შემდეგი)

3 იკით, რომ წესდების ძალით 25 წლის სამსახურის შემდეგ შეიძლება პენსიის მიღება და სამსახურში დარჩენაც. ეს უფლება არა აქვთ იმათ, ვისაც უფასოდ ჩაეთვალათ წარსული წლების ნამსახური, რისთვისაც კასის მონაწილეს ერთი კაპიკიც არ გადუხდია. ეს პირნი არა თუ 25, 50 წელიც რომ იმსახურონ, პენსიას მაინც ვერ მიიღებენ თუ სამსახურში დარჩნენ. თუ სამსახურს თავს დაანებებენ, მაშინ მიიღებენ პენსიას და წარსული წლების ნამსახურიც ჩაეთვლებათ. სამსახურის დროს იმათ პენსია არ ეძლევათ იმიტომ, რომ იმათ პირად ანგარიშზე საკუთარი გადასახადი არ ირიცხება და ეს შეზღუდვა იმის გამო მოხდა, რომ კასიდან აუარებელი ფული გავიღოდა და კასაც დაკარიღდებოდა. ამიტომ გადას-

წყეიტეს პენსიის მიცემა იმ შემთხვევაში, თუ სამსახურს თავს დაანებებდნენ, სხვა მხრივ ეს იქნებოდა არა პენსია მოხუც მასწავლებლებსა, რომლებიც სამსახურს განაგრძობენ, არამედ ჩვეულებრივი მიმატება ცოტა რომ ესთქვათ 160—180 მანეთამდის.

ამ სახით პენსია, დანიშნული 1 ივნისის კანონის ძალით ხაზინიდან, მიეცემა მასწავლებლებს სამსახურის წელთა მიუხედავად; სამსახურიდან გასვლის შემდეგ 15 წელი უმსახურნია, თუ 50. ასეა ნებაყოფლობით მონაწილეებისთვისაც: 1910 წელს კასში ნებაყოფლობით მონაწილეთ ჩაწერილნი მიიღებენ პენსიას 1910 წლის 1 ივნისის კანონით თანასწორ უფლებებით კასის ვალდებულ მონაწილეებთან ერთად. ე. ი. 15 წლის

სამსახურის შემდეგ სამსახურისათვის თავის დანებებისა, მიუხედავად იმისა თუ როდის ჩაეწერა კასაში: თუნდაც ერთი თვე ითვლებოდნენ კასაში და შემდეგ თავი დაანებეს სამსახურს.

არ არის არავითარი შეზღუდვა ობოლთათვის სამსახურის წლებში. თუ კასის მონაწილე სამსახურში გარდაიცვალა და ობლები დარჩა, ამ უკანასკნელთ უფლება აქვს პენსიის მიღებისა, თუნდაც ერთი წლის სამსახური მიუღლოდეს. მართალია ასეთი პენსია მცირე იქნება, მაგრამ მაინც მიეცემა და მისი რაოდენობა მამის ან დედის სამსახურის წლებთან და იმ ჯამაგირთან იქნება შეფარდებული, რასაც კასის მონაწილე ღებულობდა სიკვდილის ჟამს.

ობოლთათვის პენსიას ასე ანგარიშობენ: ესთქვათ ოჯახში დარჩა ობლად ერთი ბავშვი. მამა სიკვდილის ჟამს ღებულობდა 400 მანეთს. აქედან აიღებენ პროცენტის სამ მეოთხედს ($400 : 100 : 4 \times 3$) რაც უდრის 3 მანეთს. ამ სამ მანეთს გაამრავლებენ გარდაცვალების სამ-

სახურის წლის რიცხვზე. თუ კასის მონაწილე ერთს წელს მსახურებდა, მისი ობოლი მიიღებს წელიწადში 3 მანეთს. მაგრამ თუ დედას ან მამას უმსახურია 25 წელი, მაშინ შვილი მიიღებს 3 მ. $\times 25 = 75$ მანეთს. ამას ჰქვია „ერთი ბავშვის ოკლადი“.

თუ გარდაცვალებულს ორი ბავშვი დარჩა ობლად, მაშინ იმათ ერგებათ „ერთი და ერთი ბავშვის ოკლადის სამი მეოთხედი“, ეს იმას ნიშნავს, რომ 400 მანეთიდან ერთი წლის სამსახურისა იქნება 7 მ. 50 კ. ოთხსა და მეტს ბავშვს ერგებათ „ერთი ბავშვის სამი ოკლადი“, ე. ი. 400 მანეთიდან იქნება 9 მანეთი დედის, ან მამის ერთი წლის სამსახურისა (წესდება. 39 მუხ.).

ეს პენსია ენიშნება თითოეულს ბავშვს, როცა დედა ან მამა სამსახურს თავს ანებებს ავადმყოფობის გამო გაძლიერებულის პენსიით. მაგრამ ობლებს თუ დედა მამა დაეხოსა და უშფეოდ დარჩნენ, მაშინ ეს პენსია 50% გაბევრდება.

(შემდეგი იქნება)

შინაური მიმოხილვა

მაშადაიან ქართველების უნუგეშო მდგომარეობა სწავლა-აღზრდის მხრით. იაკობ გოგებაშვილის სახელმძღვანელოების გაძეგება ერთი სახალხო სკოლიდან. ქალაქის სასკოლო კომისიის ერთი საგმირო საქმე.

საზოგადოთ ჩუნი მოძმე მაშადაიანი ქართველები, სადაც უნდა იუვენ ისინი, სზარსეთში, ოსმალეთში, ან საქართველოში რომ შეტის მეტად უნუგეშო უოფაში არიან განთლებების მხრით, ეს არავისთვის საუკეთესო არის. ათას გვარად წამებულმა ჩუენმა ძმებმა ვინ იცის რამდენი აუტანელი ტატირეება გაზაარეს თავის ხანგრძლივ სიტოცხლეში, ვინ

იცის რამდენი ტანჯვა-წამება იგემეს მტარავლთა ხელში, მაგრამ მაინც გადარჩნენ და დღესაც სიტოცხლობენ, მაგრამ ამ ტანჯულს სიტოცხლეს, მხოლოდ „პირში სული უდგასო“ რომ იტყვიან, ის არის. დღესაც თითქმის აუტანელს უოფაში არიან და არაფერ არის შეუმრავლე, ხელის გამწვდომი და მშვეულები მათთვის.

სმარსეთისა და ოსმალეთის მამულისა ქართველებზე უკეთეს უფლება არც საქართველოში მყოფი მამულისა ქართველები არიან; მიუღეს ბათუმის ოლქში, აჭარა-ქობულეთში, სადაც კი მამულისა ქართველებია და სკოლა აქეთ, იშვიათად იზოგით ქართველ მასწავლებელს, პირიქით განძახს სცდილობენ ქართველ მასწავლებლების გაძევებას და მათს ნაცვლად უცხო ერის, ბავშვების დედა-ენის უმეტარს შირებს ამწყებენ. თუ რა ნაყოფი მოგვეყება ამ გვარს დუხჭირს ხერხს კარგად უნდა ესმოდეს ბათუმის ოლქის შესამე რაონის სახალხო სკოლების ცნობილს ინსპექტორს ბ-ნს ტასპარაიანსს, რომელმაც, ამ ბოლო დროს, რაკი სახალხო სკოლების ინსპექტორი გახდა, შედაგოგია ზოლიტკანობაზე შესცვალა და და მამულისა ქართველთა განათლების საქმეც სახალხო სკოლებში უკუდამართ გზაზე დააყენა. ამ გვარ წყლის ნაყვამი იხარჯება აუარებელი ფული; რომელიც, უფრო სახიერო გამოყენებით, სკოლების შედაგოგურ ნიადაგზე დამყარებით, მეტს ნაყოფს მოუტანდა სახლსაც და სახელმწიფოსაც.

ქართველ მამულისა მამულისა რომ ხშირად გზას უხლართავენ და სხვა სასწავლებლებშიაც იშვიათად იღებენ, ამას გვიმოტკიცებს სახლციხიდან მოწყობილი ბარათი, რომლის მოკლე შინაარსს აქვე გვაყენებთ ჩვენს მკითხველებს:

„გაუარეთ სახლციხის ერთს ქუჩასად. ჩველით ქართველ მამულისა მამულისა უკავახანში. რამდენიმე ხნის შემდეგ შემოვიდა ორი ქართველი მამულისა მამულისა. დასხდნენ და ერთმანეთს დადარბული ზეგვერებდნენ. ერთი მათგანი მოლა იყო, მეორე სოფელი გლეხი. რამდენიმე ხნის შემდეგ გლეხმა წამოსთქვა ქართულად: „ნუ თუ არ დადგება ჩვენთვისაც სასურველი დღეები, რომელმის უნდა ვიყენებთ ასე უფიცნი. სადაც უნდა წავიდეთ, ეველანს ბრუელი გვიტყვიან. წინეთ რომ მცოდნობა ადრე მივცემდი თხოვნას

„უნიტელს“, ჩემს ბიჭსაც მიიღებდნენ და არ დამირებოდა ამ წელს უსწავლელოო. ჩვენს ჩვერიეთ ლახარაკში. ვკითხეთ—ბავშვებმა იციან წერა-კითხვა? მშობლების მაკიერ ბავშვებმა ცქვიტად წამოიძახეს: ვიცით ქართული და რუსულიცო. ჩემს ამხანაგს ქართული წიგნები ჰქონდა თან. მისცა წასაკითხავად „დედა-ენა“. ამ წიგნის დანახვაზე ბავშვებმა ისეთის სიხარულით შესძახეს „ბაბა, დედა-ენა“, რომ კინაღამ შეგვეხინდა. გამოვკვართვა წიგნი და დაიწყო მშვენივრად კითხვა. გამოვკითხეთ ვინაობა. — შე ბატონო, შავი გურგენიძე ვართ, წამოიძახა უმაწვილმა, წელს აწურში გავათავე სწავლა, ახლა მინდა სადმე სწავლა, მაგრამ არ ვიცი სად წავიდეო. ჩვენ ვურჩიეთ ბავშვების მიხარება ქართულს გიმნაზიაში. ამის გაცნობაზე მომვარდა ბავშვის მამა და მკითხა: ნუთუ ქართული დიდი სასწავლებელი არისო. მე მივუგეთ—იმიტოხან სასწავლებელია, საიდანაც სტუდენტები გამოდებიან მეთქი. — ქართველ მამულისა მამულისა არ ღებულობენო? მკითხა მან—კი მეთქი. ამის თქმაზე მოხურც ცრემლები მოიარა თვალებში და ამოხვრით სთქვა: ნუ თუ მოვეწერები ჩემი შავის იქ მივლასო. —

სსამოფეო მოვლენას, რომ ქართველ მამულისა მამულისა სწავლის წუურვილი დიდაა, ხოლო დაკამოფილება არსიად სჩანს. თუ ჩვენ საზოგადოთ უძღურებას ვიჩენთ ოსმალეთისა და სმარსეთის მამულისა ქართველებისადმი, ეს კიდევ აიხსნება სხვა და სხვა გარემოებით, მაგრამ როდესაც ასეთსავე უძღურებას და უფრო გულგრილობას ვიჩენთ ჩვენშივე მცხოვრებ, ჩვენივე ძმების მამულისა ქართველებსადმი, ეს კი დიდი დანაშაულობაა. დღეს ტფილისის ქართულ გიმნაზიაში მხოლოდ სამი მამულისა ქართველი იხრდება—ერთი სინგილოდან, ერთი ბათუმის ოლქიდან და ერთიც სახლციხის მხრიდან, ქუთაისის ქართულ გიმნაზიაში, მკონი, არც ერთია. დროა

უფრო შეგნებით მიფიქროთ ხელი მჭიმდიან ქართველებს, რომ იმათ ჩვენზე გული არ აიყრან, დიდი სწობით გაურღინი და დღეს შემოერთებულ ჩვენს ძმებს ნამდვილი ძმური სმისახური უნდა გავუწიოთ, რომ ერთობა ჩვენს შორის უკეთ განმტკიცდეს, რაც შეადგენს ერის არსებობის ქვაკუთხედს.



ერთობა რომ ვთავაზობ ჩვენს ქვეყანაში, ამას ვგვლა გრძობს, მაგრამ ამ ერთობის აუცილებლობა ვგვლაზე უფრო სპირიტუალური სხალის სკოლის მასწავლებელთა შორის. რის ბრალია ის ფაქტი, რომ ქუთაისის გუბერნიდან ამ ბოლო დროსაც სუკუიუსო სხალის სკოლის მასწავლებლებს აძეგებენ? იმისი რომ ბეჭდება და შური მასწავლებელთა შორის ამ ბოლო დროს ძლიერ გახშირდა. ვინმე შუბლ გადარეხილი მასწავლებელი აბეჭდებს უფროსთან თავის ამხანაგს, — ლიბერალობას სწამებს, ეს ღეს წერილი დასტამა ქართულ გაზეთშიო, უთარგმნის დასტამებულს წერილს და ეს საბუთიც სკამარისა ზოლიტიან მოხელესათვის საუკეთესო მთაზრე მასწავლებელი სამსახურიდან დაითხოვოს. ერთობის უქონლობა მასწავლებელთა შორის თვით ჩვენს უროვნულს საქმესაც ვნებას აყენებს. სულ რამდენიმე თვეა, რაც შავს მიწას მივანართო ჩვენი ქვეყნის დიდი მოქირანსხულები ადმინისტრაციის მამა იაკობ გოგებაშვილი. მის საოლაფევი წარმოაქმნილი ფიცი საუფავლათა იყო; ვგვლა იმას გაიხიზდა მტკიცედ და მეტრად დავიცვათ ის, რასაც განსვენებული ზედაგოგი გვიმოძღვრებდა თავის სიტყვებში, დავიცვათ დედა ენა, დავიცვათ მისი სხელმძღვანელობა. ჭერ კიდევ დიდი ზედაგოგის უსულო გვაში არ გაცემულა და ზოგიერთები ახლავ ცდილობენ ნეტარ სხენებულის გოგებაშვილის სხელმძღვანელობას წესი აუკონ. აი ამისი

ურტყარი მაგალითი. ამ დღეებში ერთმა სოფლის ვაჭარმა გამოუგზავნა წერაკითხვის წიგნის მდაზიას სანდო ზირისგან ხელმოწერილი თამასუქის ბარათი და სთხოვა: „სი მანეთის რუსულ-ქართული სხელმძღვანელო წიგნები განსვენებულის იაკობ გოგებაშვილისა. გამოვამამ გადასწავილა სხენებულის წიგნების გაცხვენა. მესამე დღეს, როცა წიგნები ყუთში ჩაღებულნი იყო გასაცხვენად და გატეხვენათ კიდევ ვაცხელში, იმე ვაჭრისაგან მივიღეთ შემდეგი დეპეშა: „ნუ გცხენით გოგებაშვილის სხელმძღვანელობას, რადგანა ჩვენ სხელმძღვანელოები შემოიღეს“. საზოგადოების წიგნის მდაზიას გამოეძეგლებული გახდა ვაჭრიდან ის წიგნები უკნვე დაებრუნებია. აი როგორ ვიცით სხალის სკოლის მასწავლებლებმა ერის ადმინისტრაციის მამის სხოვნის ზიტოვის ცემა; განსვენებული ზედაგოგის სხელმძღვანელობაზე უკეთესი ჭერ-ჭერობით არ მოგვეპოვება არც ქართული და არც რუსული, მით უფრო სამწიხროს ის ის მოვლენა, რომ ზოგიერთი სხალის მასწავლებელი ჩვენში შეგნებით, თუ შეუგნებლად, ცდილობს გოგებაშვილთან ერთად მისი სხელმძღვანელობიდან დაშორდეს. ამას კი, მერწმუნეთ, არც ერთი ვეღერი სხალის არ ჩაიღენდა! ამისთანა სამარცხვინო საქმეს ჩაიღებს მხოლოდ ისეთი ადამიანი, რომელსაც „ქვეყანა და ქვეყნის საქმე ფეხებზე ჰქოდა“, ოღონდ აამოს თავის უფროსებს და იმას არ დაეცდეს, თუ რამდენი ზნეობრივი და გონებრივი სიღუჭირე გამოსტვივის ამ ქვემდროშობაში. ჭერ-ჭერობით საჭაროთ არ ვაცხადებთ იმათ ვინაობას, ვინც ასეთი „საჭაუი“ საქმე ჩაიღინეს. მაგრამ თუ ასეთმა ქვეყნის დალატმა ფეხი მოიღვა ჩვენში, იძულებული ვიქნებით, ვეგლას ვინაობა გამოვამკაროთ და დეე, საზოგადოებამ დასდგეს მათ თავისი მსჯავრი.

* * *

სშირად ბიურკრატი მთხელეებს ბრალს
 ვსდებთ სუკეთესო მასწავლებლების დევნაში,
 მაგრამ ამ მხრით არც თბილისის თვით მარ-
 თველრობასთან არსებული სასკოლო კომისია
 ჩამორჩება უკან სიმაართლის მოძულე მთხე-
 ლეებს. ჟურ. „განათლებლის“ ამა წლის თე-
 ბურგლის ნომერში დასტამბული იყო ბატარა
 შენიშენა თბილისის ქალაქის დასაწყის სკო-
 ლების შესახებ. ავტორი ამ წერილისა, სხვა-
 თა შორის, იხსენიებდა ერთს სკოლას, სადაც
 მისწავლე ბავშვებს მეტად უდიდოდ ეზერო-
 ბდნენ. ამ შენიშენამ მიიქცია სასკოლო კო-
 მისიის უურადლება და დანიშნეს გამოცემა,
 რამაც სინამდვილით დაამტკიცა „განათლება-
 ში“ დასტამბული ფაქტი. მოსალოდნელი
 იყო, რომ სკოლის გამგეს და მოსამსახურეს,
 რომლებიც ცემა-ტყეებით უმსაზინდლებოდნენ
 სწავლ მონაწიეებს, შესაფერად ჩაატარებდნენ
 ხელი აუღოთ ამისთანა შეუსაბამო საქციელზე,
 მაგრამ მოხდა ის, რაც არ უნდა მომხდარი-
 ეო, დასაჯეს სრულიად უდანაშაულო, საქმის
 სიეფარულით გატაცებული, გამოდელი და
 სწავლებაში ფრად დახელოვნებული—ბ.ნი
 შ. მარკოზაშვილი, რომელიც ვერ ეტყობოდა
 იმ ღუბჭირ წესებს, რაც იმ სკოლაში იყო
 გამოყებული და რომელმაც სასკოლო კომი-
 სიის წინაშე არ დაჰფარა და თამამად აღიარა
 ის ნაკლი, რაც შეეხებოდა სწავლა-აღზრდის
 საქმის სკოლაში; საქმის სიეფარულით გამსჭა-
 ლული მასწავლებელი, არ გაჰყვა ზირმოთნეო-
 ბის ტახს და სიმაართლით აღიარა ეეგლაფუ-
 რი. რას იფიქრებდა თუ სიმაართლე არ გა-
 უფილოდა და ასეთს ბოლოს მიიღებდა. ზაფ-
 ხულშივე შეატყობინეს ბ-ნს მარკოზაშვილს,
 რადგანაც თქვენსა და სკოლის გამგის შორის

უთანხმოებაა, ამიტომ ენკენისთვიდან გადა-
 უყანილი იქნები სხვა სასწავლებელთა. დადგა
 ენკენისთვერ და ბ-ნი მარკოზაშვილი, რომე-
 ლიც შტატის მასწავლებლად ითვლებოდა შე-
 საფერისის ჟამგირით, გადაიყვანეს მასწავ-
 ლებლის თანაშემწეთ ხარეუხის სკოლაში 35
 მანეთიან ჟამგირზე თვეში. ამ სხით სრუ-
 ლიად უდანაშაულოდ დასაჯეს იგი მოლოდ
 იმისთვის, რომ სკოლის გამგეს, რომელსაც
 ბრალი ედებოდა, მხარი არ დაუჭირა და
 სხეებსავით ზირმოთნობას არ დადგა. თურ-
 მე ასეთი ღუბჭირი წესი გამგის წყალობით
 დიდი ხანია არსებობდა სკოლაში, ამას ეეგლა
 ამოწმებს, ვისაც წინად უმისხურნია იქ, მაგ-
 რამ ხმის ამოდებას ცეცხლს აურჩევია. ეს გა-
 რემობა გამოაშკარავა მოლოდ ჩვენმა თანამ-
 შრომელმა და არ დაფარა იგი არ მარკოზა-
 შვილმა.

რა დასკვნა შეიძლება გამოიტანოს ადამიან-
 მა სასკოლო კომისიის ამგვარ საქციელიდან?
 სასკოლო კომისია დანაშაულად უთვლის მას-
 წავლებელს სიმაართლის თქმას, მისი აზრით
 მასწავლებელი ურმოტორილი ემა უნდა იეგეს
 სკოლის გამგისა, რა დირსებისაც უნდა იეგეს
 ეს უკანასკნელი და თაეეანს სტემელს მას ეოველ
 გვარ საქციელში. შ. მარკოზაშვილს დიდი სიეფა-
 რული ჰქონდა მოზოგებული მოწაფეთა და მშო-
 ბელთა შორის. როგორც ვიცით იგი ერთი საუ-
 კეთესო მასწავლებელთაგანია მთელი თბილი-
 სის დასაწყისის სკოლებლისა და მისი ასეთი
 დასაჯა ვტონებ არ უნდა ესამოგნოს არც მისს
 მოწაფეებს და მათს მშობლებს და არც მისს
 საზოგადოთ კოლეგებს, თბილისის დასაწყისი
 სკოლის შეგნებულ მასწავლებლებს, რომლებ-
 თაც კოლეგიური უნარი რომ ჰქონდეთ, ასე
 უხმოდ არ ჩაატარებდენ თავისი ამხანაგის
 უდანაშაულოდ დასჯას.



ზიგლიოგრაფიები

Проф. А. А. Цагарели. Статьи и замѣтки по грузинскому церковному вопросу. Къ столѣтїю (1811—1911 г.) вдовства грузинской церкви. Петербургъ 1912 г.

მთელი საუკუნეა მას შემდეგ, რაც საეკლესიო საკითხი ჩვენში საჭირ-ბოროტო საგნად გადაქცა. რამდენიც დრო მიდის, საკითხი ისევ გაღწეული არაა და ზოგიერთა ჩვენი მტერ-მოყვრების წყალობით ეს საკითხი უფრო და უფრო მწვავედება.

ამ რამდენსავე წლის წინად, როგორც ვიცით, ჩვენში მოითხოვეს ქართულ საეკლესიო მართვა-გამგეობაში აღდგენა ისეთი წესწესობილებისა, რომელიც არსებობდა 1811 წლამდის და რომელიც გაქმეებული იქმნა სრულიად უკანონოდ. ქართველ მღვდელმთავრების შუამდგომლობაზე ხელმწიფე იმპერატორმა კეთილ იჩიება და საკითხი საქართველოს ეკლესიის შესახებ მამაყვალს სრულიად რუსეთის სამღვდელთა კრებას გადასცა განსახილველად. ეს კრება ჯერ-ჯერობით არ მომხდარა, მაგრამ უწინდელს სინოდში საკითხი საქართველოს ეკლესიის შესახებ რამდენჯერმე აღიძრა და როდესაც ამ საკითხს ეკლესიურის თვალსაზრისით ესებოდნენ, უმრავლესობა თბილქტურად სჯიდა და აღძრული შუამდგომლობაც კანონიერად მიიხდდა. მაგრამ ჩვენში კარგად ცნობილია კონსტანტინოპოლის და ვიღაც ბუტკევიჩის და მათ მსგავსთა წყალობით საქართველოს ეკლესიის საკითხს პოლიტიკურს მოსაზრებას უდებდენ სარჩულად და გამოაკვივის ხაცულად უარესად ბუნდოვანი ხდება.

ხსენებული წიგნი, რომლის სთაურიც ზემოდ ამოწერეთ, სრულიად ნათელს ქვიფის სა-

ქართველოს ეკლესიის საკითხს. წიგნი განხილულია მრავალი საკითხი და დასაბუთებული უტყუარის ისტორიული მაგალითებით. ეს წიგნი ფრად კარგს შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველზე, დროზედაც არის გამოცემული. საზოგადოდ საეკლესიო საკითხს, რასაც ჯერ კიდევ არ დაუკარგავს დიდი მნიშვნელობა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში, ჩვენი მწერლობა იმდენად არ ესება, რის ღირსიც არის იგი. ამის მიზეზი, სხვათა შორის, ისიც უნდა იყოს, რომ ბევრს არც კი ესმის იგი ჭიროვანად. ამიტომ ფრად საჭიროა ის მეტად საბუთიანი მოსაზრებანი, რაც პატრიტუმულ პრინციპს აქვს მოყვანილი თავის საურადღებო წიგნი, ხალხსაც გააცნოთ. ეს წიგნი ღირსია საზოგადო ურადღებისა და ჩვენც ურჩევთ მის წაკითხვას საზოგადოთ ეკლესიას და განსაკუთრებით სახალხო სკოლების მასწავლებლებს, რომ მათ ამ წიგნიში ამოკითხული ცნობები ხალხსაც გადასცენ.

Наша Азбука, Иллюстрирована оригинальными рисунками изъ Кавказской жизни I-ое издание, приспособленное для кавказскихъ школъ. Составили В. С. и Ш. Х. Тифлисъ 1912 г.

цѣна 30 коп.

ამ სთაურით თბილისში გამოვიდა ამ დღეებში ერთი რუსული ანბანი, რომელსაც უცნობი შემდგენლები წინ უმძღვარებენ სამს მოკლე მოსაზრებას. ჩვენ ძლიერ გაკვატა, როგორც ამ ანბანის დანიშნულებამ, აკრუთე იმ ანტიპედაგოგიურმა მოსაზრებამ, რაც გატარებულია ამ ანბანის მოკლე წინასიტყვაობაში და მეტად დაგვაკვირვანა ავტორების ნამ-

დვილ ჰელაგოცობაში. საქმე ის გახლავთ, რომ ავტორებს განუძრავთა შედგენა ისეთის რუსულის ანბანისა, რომელიც საერთო უნდა იყოს კავკასიის ყველა ეროვნებისათვის. თვითონ ეს მოსაზრება ჰელაგოციურის თვალსაზრისით მეტის მეტად უაღბია. ყველა ეს საზოგადო საკატობრიოსთან ერთად საკუთარი ეროვნული ელფერი აქვს, რაც გამოიხატება ენაში ჩვეულებაში და ელფა-ცხოვრებაში. ვერც ამ ანბანში იპოვის რომელიმე კავკასიის ერი ისეთს სურათს, რომელიც მის ელფა-ცხოვრებას შეეხებოდაც, იქნება თავისი მცირე რამ სომხებმა იპოვონ ამ ანბანში, მაგრამ ისიც საკუთო. ანბანი და პირველ საკითხავი წიგნი უცხო ენისა თავისი შინაარსით ძლიერ დახლოებული უნდა იყოს, როგორც ბავშვის ცხოვრებასთან, აგრეთვე დედა-ენის სახელმძღვანელოსთანაც. ეს უტყუარი ჰელაგოციური ტექნიკაა და ამ მოსაზრების მიხედვით ყველა ერი, ვისაც ეს შეეხებოდა უნდა უცხო ენა შესაწყალოს თავისს შეილება, უნდა ცდილობდეს განსაკუთრებულ სახელმძღვანელოს შედგენას, დამყარებულს ზემოთ ჩამოვსება მოსაზრებაზე. მაშასადამე ამ ანბანის ავტორები ტყუილად დამაშვრადან და დობუ-ეორეს ედებან.

ამ საზოგადო მოსაზრების გარდა თვით შეთადიური მხარეც ხსენებულის ანბანის ყოველად შეუწყინარებელია. დიდაქტიკაში უკვე აქსიომად არის აღსარებული შემდეგი ტექნიკა: „ბავშვს თითოჯერ თითო სიტყვე მიცით“. ამ მოსაზრებით ყველა, ცოტად თუ ბევრად, ანბანის რეკონსტრუქციები. თითო კავკეთილზე ასწავლის თითო ასოს წერითა და კითხვით. საზოგადოთ აჩქარებით სწავლება არასდროს არ ვარჯა და მით შემეტეს პირველ საფეხურზე, ანბანის სწავლების დროს, როცა შეარდება საფუძველი სწავლებას.

ამ ანბანის ავტორები სასურველად სცნობენ თითო კავკეთილზე ასწავლონ ოთხი

ასომთავრული ბეჭდური ასო, ოთხივე ასომთავრული წერითი ასო, ოთხ-ოთხივე ბეჭდური და წერითი მამცრო ასო; ამ სახით თითო კავკეთილზე ბავშვს, ერთის ნაცვლად, თექვსმეტს სიტყვეს აწვდის, ჰელაგოციური აღდოც ამას ჰქვია!

ამ ანბანის დაწვრილებით განხილვას არ შეუვადებით, რადგანაც ერთის გადახედვითაც ცხადათ სჩანს ავტორების ჰელაგოციური სისუსტე და ეს ნაშრომი არც დირსია მეტის ეურადლებისა. — დარწმუნებული ვართ, რომ ამ ანბანის ეს გამოცემა იქნება პირველი და უკანასკნელიც.

კონრად კიფერი თ. ლევიან ჯანდიერისა გამოცემა ზ. ტიქინაძისა. თბილისი 1912 წ. ფასი ხუთი შაური.

„კონრად კიფერი“ კეთების გერმანელ ცნობილს ჰელაგოცს ზალდმანს, რომელიც უნ-უკ რუსოსი იდეების განმახორციელებლად ითვლება. ამ წიგნის ქართული თარგმანი დაიბეჭდა 1863 წ. ჟურნალ „საქართველოს მოამბეში“, რომლის რედაქტორად იყო ჩვენი სახელოვანი მკლასანი ილია ჭავჭავაძე. ამ წიგნს, რომელიც ახლა გამოუცია ბ-ნ ზ. ტიქინაძეს, წინ ჩართული აქვს ილია ჭავჭავაძის წინასიტყვაობა, ჯანდიერების გვარის მთელი ისტორია და გამოცემლის შენიშვნა ამ გამოცემაზე. ზალდმანის შეხედულება ჰელაგოცაზე დღესაც ბევრი საყურადღებოა. საყურადღებოა ისიც, რომ ჩვენი უკვლავი მკლასანი ფრთად საკულისმთერო შენიშვნებს უკეთებს ისეთს ადგილებს, რომელიც, მისის აზრით, უეუსაბამო უნდა იყოს ბავშვის აღზრდაში. ძველითად წიგნის ბოლოში იგი არ ეთანხმება ზალდმანს, რომელიც ამბობს მოწაფის თვალში დამნაშავე მასწავლებელი გამართლებული უნდა იქნასო.

ილია ჭავჭავაძე ამბობს: „ოსტატი რომ

მტყუანი იყოს.—უნდა გაბტყუნდეს, რომ ბავშვმა პატარაობითვე ყოველი უფროსის პატივისცემაზედ მალლა სიმართლის პატივისცემა ჩაისახოს გულში. თორემ მართალი ბავშვი თავის უფროსზე საჩივლელად მოვიდეს და არ გაამართლო, — აქედამ რა უნდა გამოიტანოს ბავშვმა? ისა რომ უფროსთან უმცროსს სიმართლე არ გაუვა. ეს არა მგონია კარგი იყოს“. სრული ჭკუშარბიტება, რაც ჰმარწმობს ჩვენი დაუფიქვარის პოეტის მადლს ჰელაგოგოურს ნიქსაც.

წიგნი შეიცავს 135 გვერდს, თარგმნილია კარგის ენით და სასურველად მისი გავრცელება ჩვენს ოჯახებში.



ე. ფერიერი დარვინიზმი თარგმანი ი. ფანცხავასი. გამოცემა ქ. შ. წ.-კ. გამაერ-ცელბეელი საზოგად. ქუთაისის განყოფი-ლებიანა. ფასი ხუთი შაური.

სამეცნიერო წიგნების უქონლობა რომ ერის სულიერ სიღატაკეს შეადგენს, ეს მგონია ვეკლასთვის ცხადია, ამიტომ სიამოვნებით მიგებებით უოვეგვარს ასამეცნიერო კვლევ-

ბიებას და თარგმანებსაც ჩვენს მშობლიურს ენაზე. ბ-ნი ი. ფანცხავას თარგმანი დარვინიზმი, შეიცავს დიდებული მეცნიერის დარვინის მარტივის ენით გადმოცემულს აზრებს. და თუ გვინდა რომ ჩვენსავე ჩვენს ენაზედ მსჯელობა და მეცნიერულად აზრანება გ-მეფეებულ იქნას, ხელი უნდა შევეწყოთ სამეცნიერო წიგნების გავრცელებას, რის ღირსი არის ბ-ნი ფანცხავას „დარვინიზმიც“. შეიძლება ზოგიერთი ტერმინები, რომელსაც ბ-ნი ფანცხავა ხმარობს სწორი არ იყოს და ჭკერჯერობით სავამთოც იყოს, მაგრამ ამით წიგნის ღირსება სრულიად არ იჩრდილება. პირველი ნაბიჯი ეოველთვის ძნელია; როცა ჩვენში მეცნიერული აზრები ბაზარს მოიპოვებს, დღეების საშუალებით დიდი და ჰატარა შინ თუ გარედ მეცნიერებას დაეწაფება, მაშინ ტერმინებიც ადვილად გამოირგვება და ჩვენი მეცნიერებაც წინ წაიწევის; თუ კი ის თითო-ოროლა სამეცნიერო წიგნი, რაც დღეს მოგვეპოვება, მადლობის თაროებზე ეწეობა და მართალია და მკითხველი არ ეოვლება, მაშინ ჩვენი წინ მსვლელობაც შეჩერებული იქნება, უკან დაეწეოთ, და ქვეყნის მასანსალა შევიქნებით.

წერილი რედაქციის მიმართ.

ბ-ნო რედაქტორო!

უმორჩილესად გთხოვ დამიმოწმეთ, რომ თქვენ ჰატეგემულ ჟურნალ „განათლების“ თებერვლის ნომერში დაბეჭდილი შენიშვნა სათაურით „უპატრონო სკოლები“ მე არ შეკუთვნის. *)

მაქსიმე მარკოზიშვილი.

რედაქტორ-გამომცემელი

ლ. გ. ბოცვაძე

*) რედაქცია ამოწმებს, რომ შენიშვნა „უპატრონო სკოლები“ მაქსიმე მარკოზიშვილს არ ეკუთვნის და თუ ვისმე ამ შენიშვნის ავტორის ვინაობა აინტერესებს, მის დამწერს შესწევს იმდენი მოქალაქობრივი გამბედაობა, რომ მხალ არის თავის ვინაობა გამოაშქაროს. რედ.

სამეცნიერო-აპედაგოგიური და სალიტერ. ჟურნალი

„განათლება“

1912 წლის იანვრიდან ჟურნალი „განათლება“ გამოვა ყოველთვის შუა რიცხვებში გარდა ზაფხულის ორის თვისა. ჟურნალის მიზანია ხელის შეუწყოს სწავლა-განათლების საქმეს ჩვენებურს სკოლებში და ოჯახებში. ჟურნალი აწვდის მკითხველებს საკითხავ მასალას, როგორც სწავლა-განათლების შესახებ, აგრეთვე მეცნიერების სხვა და სხვა დარგიდან და სიტყვა-კაზმულ მწერლობიდან. ჟურნალი გამოვა დასურათებული.

ამ ჟამად „განათლება“ ერთადერთი თვიური ჟურნალია ქართულ ენაზე და შეიცავს სხვა და სხვაგვარ საკმაო საკითხავ მასალას და თვიურის ჟურნალის ყველა განყოფილებას.

ჟურნალში მონაწილეობას იღებენ ჩვენი სასუკეთესო მეცნიერები, მწერლები, აპედაგოგები და პოეტები.

ჟურნალი „განათლება“ შედარებით იაფი გამოცემაა და ყველასათვის ხელმისაწვდენი, ხელის მომწერათთვის წლიურად ღირს **სამი მანეთი** და **ათი შაური** (3 მან. 50 კ.), ნახევარი წლით **ორი მანეთი** (2 მ.); მხოლოდ სოფლის მასწავლებლებს და სასოფლო სამკითხველოებს ჟურნალი დაეთმობათ **ორ მანეთად** და **ათ შაურად** (2 მ. 50 კ.); საზღვარ-გარეთ ჟურნალი ეღირება 5 მანეთი.

რედაქცია სთხოვს ხელის მომწერლებს დროზე დაიკვეთონ ჟურნალი.

ხელის მოწერა მიიღება ტფილისში „ქ. შ. წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ წიგნის მაღაზიაში ივანე ავალიშვილთან და „ნაკადულის“ რედაქციაში. ქუთაისში წიგნების და გაზეთების კანტორა „იმერეთი“ ისილორე კვიციანიძესთან, ბათუმში წიგნის მაღაზია „განთიადი“, ამ ორ ადგილას იყიდება ცალკე ნომრებიც.

1912 წლის იანვრიდან ჟურნალი ნისიად არავის გაეგზავნება.

რედაქცია უოკელგარდ დანისძიებს სძარბოს ჟურნალის თანდათან გასაუქმობესებლად.

მისამართი: Тифлисъ Дворянская Грузинская
Гимназія Л. Г. Бодвадзе.

რედაქტორ-გამომცემელი ლ. გ. ბოცვაძე.

შიილება ხელის მოწერა 1912 წ.

„კოლხიდა“

(წელიწადი შორე)

გაზეთის ფასი: ერთი წლით 7 მან. ნახევარი წლით 4 მან. ერთი თვით 4 აბაზი.
წლიურ ხელის მომწერთ გაზეთის ფასი ამნაირად შეუძლიათ გადაიხადონ:
ხელის მოწერის დროს 3 მან. პირველ მარს 2 მან. პირველ ენკენისთვის 2 მან.

თითო ნომერი ერთი შაური

მისამართის გამოცვლას ათი შაური.

რედაქციის ადრესი: Въ гор. Кутаисъ, редакция газеты „Колхида“.
Василию Михайловичу Челидзе.

ქ. ქუთაისში გამოდის ყოველ-დღიურ გაზეთი

„დილა“

გაზეთი ღირს წლიურად 7 მან. ნახევარი წლით 4 მან. სამი თვით 2 მ. 05.
თვეურად ქუთაისში 4 აბაზი. ქუთაისის გარეთ 90 კაპ. საზღვარ-გარეთ წლ. 14 მ.

ცალკე ნომერი ყველგან — ერთი შაური

განცხადების ფასი: პირველ გვერდზე პეტიტის სტრიქონი — 3 შაური, უკნასკნელ
ზე 2 შაური. სამკლოვიარო განცხადების ერთხელ დაბეჭდვა 3 მან.

ფულის გამოგზავნის ადრესი: Кутаисъ, Михайловская ул. Мелитон
Петровичу Асатиани. სხვა მისამართით გამოგზავ. ფულს რედაქცია ვერ მიიღებს.

ქ. გორში გამოდის ყოველდღიური სალიტერატურო, სავაჭრო სამეურ-
ნეო საგლეხო გაზეთი

„ქართლი“

ყოველ-კვირეულ სურათებიანი დამატებით

დამატებით

უდამატებოთ

გაზეთი წლიურად ეღირება	5 მ.	„ „ „ „	— 4 მ.
„ ნახევარი წლით	2 მ. 60 კ.	„ „ „ „	— 2 მ. 30
„ სამი თვით	1 მ. 50 კ.	„ „ „ „	— 1 მ. 20
„ ერთი თვით	— 55 კ.	„ „ „ „	— 45
ცალკე ნომერი	5 კაპ.	„ „ „ „	3 კაპ.

განცხადების ფასი: ზირველ გვერდზე პეტიტის სტრიქონი ორი შაური, უკნას-
კნელზე — ერთი შაური. სამკლოვიარო განცხადების ერთხელ დაბეჭდვა ორი მანეთი.

შენიშვნა: ა) გორში სტამბის მოწყობლობის გამო ზირველ ხანებში გაზეთ
„ქართლი“ გამოვა კვირაში სამჯერ: ხატანა ზომისა და უდამატებოდ. შემოდგომიდან
გაზეთი უფრო სრული, მზრდილი და ყოველ-დღიური იქნება.

რედაქტორ-გამომცემელი ი. ეკალაძე-ცინცაძე.

მისამართი: ქ. გორი, რედაქცია „ქართლი“ ი. ცინცაძეს: ი ფული და მას-
ლები მხოლოდ იმ მისამართით უნდა გამოიგზავნოს.